امرالله صفری

۸۶/۱۹/۲۰

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

خطی

۱۸۴۹۸

گنجینه ۶۳۰

مجموعه از آثار آقا رضی قزوینی

۱- رساله میزان المقادیر فی تبیان المقادیر

۲- قبلة الآفاق

این مجموعه از عصر مؤلف است و مبیضه به خط ایشان که پیش از تحقیقات
در حواشی به قلم آن بزرگوار است و ذیل بعضی از تحقیقات «منه دام ظله العالی» و «مجموعه دام ظله»
«منه سلمه الله» مرقوم است

۶۳۰

ق

رسالة المقادير الشرعية (قبلة الآفاق)

تأليف المولى الجليل

الفاضل المدقق

آقا رضى

القزوينى

ايده الله

بسم الله الرحمن الرحيم

... السموات والارض ...

۲۰۹۶۶۲

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

خطی
کتابخانه مجلس شورای اسلامی
۱۸۴۹۸

٦٣٠

رسالة المقادير الشرعية

و (قبلة الآفاق)

تأليف المولى الجليل

الفاضل المدقق

آقا رضي

القزويني

أيده الله

بسم الله الرحمن الرحيم ... لله ملك السموات والارض ...

١٨٤٩٨

٢٠٩٦٣

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

گنجینه ٦٣٠

مجموعه از آثار آقا رضی قزوینی

۱- رساله میزان المقادیر در تبیان الـ...

۲- قبلة الآفاق

این مجموعه در عصر مؤلف از روی نسخه به خط ... [illegible] ...

در حواشی به قلم آن بزرگوار و ذیل بعض از ... [illegible] ... و "منه سلمه الله" مرقوم است

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی
خطی
۱۸۴۹۸

گنجینه ۶۳۰

مجموعه از آثار آقا رضی قزوینی

۱ - رساله میزان المقادیر فی تبیان المقادیر

۲ - قبلة الآفاق)

این مجموعه از مؤلف المزبور مبیضه به خط ایشان که بعض تألیفات
در حواشی به قلم آن بزرگوار است (ذیل بعض از تحقیقات "منه دام ظله العالی" و "منه دام ظله"
منه سلمه الله" مرقوم است

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی
خطی
۱۸۴۹۸

۶۳۰

ف

رسالة المقادیر الشرعیة (قبلة الآفاق)

تألیف المولی الجلیل

الفاضل المدقق

آقا رضی

القزوینی

ایده الله

بسم الله الرحمن الرحیم
ملک السموات والارض

۱۸۴۹۸
۲۰۹۶۳

کتابخانه مجلس شورای اسلامی

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

اللهم صل على محمد وآل محمد **وبعد** فيقول المقر بجهله بالعلم
اليقيني رضي الدين محمد القزويني كثيرا ما وقعت في الشريعة
الحقة المصطفوية عليه وآله الف الف تحية احكام مبنية
على مقادير مخصوصة ومسائل مشتملة على اوزان و اكيال
ومسافات منصوصة وجليلة ما اتفقت من المدبرين
من اهل الحساب طوبى لهم وحسن مآب ضوابط متقنة
بتقديرات معينة وقواعد محكمة بتحديدات مبينة فتصفحت
فما وصلت الى رسالة مفصلة موضوعة لشانها و تتبعت
فما اطلعت على مقالة محصلة متكفلة ببيانها غير انها مسطورة
في صحف منتشرة ضبطها ممل للقريحة ومذكورة في كتب متفرقة
حفظها مخل للطبيعة مع ان اكثرها وقعت موقعا لاختلاف

الآراء

الآراء واجلها وردت موردا لافتراق الاهواء فها انا القي
عليك لبيانها في طي هذه الرسالة نوعا من بسط الكلام
واهدي اليك لتبيانها في اثناء تلك المقالة ضربا من
توضيح المرام قاصدا فيها تسهيلا على الطلاب راجيا منها
شيئا من الثواب فانه غير مقصور على من اكثر العمل و قرره
لكريمة فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره وسميتها ميزان
المقادير في تبيان المقادير فجعلتها تيمنا لها وتزيينا اياها
هدية لخزانة كتب الدستور الاعظم ملجأ الاكابر والامم
حاوي الرياستين الدينية والدنيوية جامع الفضيلتين
العلمية والعملية مقدر احوال الانام بالفكر الرزين مدبر
ممالك الاسلام بالعقل المتين ملاذ اعاظم الفضلاء في
الآفاق سلطان افاخم العلماء بالاستحقاق معير

نقود انظار الاولين والآخرين خازن مكتوم اسرار السابقين
واللاحقين فخر السيادة والنجابة والفضيلة والكمال
عين العظمة والشوكة والجلالة والاقبال اعتضاد
الحضرة المقدسة السلطانية اعتماد الدولة العلية
العالية الخاقانية ابد الله تعالى ظلال دولته الى
يوم الدين بحرمة جده سيد المرسلين وآبائه الائمة
الطاهرين المعصومين فاعلم ان المقادير المذكورة على ثلثة
اقسام اما مقدرة بالوزن واما بالكيل واما بالمساحة
والبحث عنها اما ان يكون على وجه يكشف حقايقها
او على سوق يظهر دقايقها فانتظمت الرسالة بتفصيلات
افتتاحا وتتميمات اختتاما تفصيل فيه
ذكر المقادير المقدرة بحسب الوزن هذه المقادير ينتهي اكثر
تقديراتها

تقديراتها بل كلها الى وزن الحبة من الشعيرة المتوسطة لقلة
الاختلاف فيها وسهولة تحصيلها وشيوعها في الا مكنة
والاوقات فهي بين الاوزان كالواحد بين الاعداد
فكما تثبت للواحد كسور فكذلك قدرت لها اجزاء تأنس
البيان بذكرها فيقال لسدس الشعيرة الخردل وجزء من اثنين
وسبعين جزءا منها الفلس فهو نصف سدس الخردل
وجزء من اربعمائة واثنين وثلثين جزءا منها الفتيل ويقال
له الفتيلة ايضا فهو سدس الفلس وجزء من الفين و
خمسمائة واثنين وتسعين جزءا منها النقير فهو ايضا سدس
الفتيل وجزء من عشرين الفا وسبعمائة وستة وثلثين جزءا
منها القطمير فهو ثمن النقير وجزء من مائتين وثمانية وثمانين الفا
الفا وثمانمائة واثنين وثلثين جزءا منها الذرة فهي نصف

سدس القطمير والجزء من الف الف وسبعمائة واحد واربعين
الفا وثمانمائة واربعة وعشرين جزءا منها الهباء فهو سبع
الذرة وبعد هذا التاسيس نفصل الاوزان المشهورة
المذكورة على الالسنة على ما وصل الينا حسبما اقتضاها
الترتيب الطسوج وهو قدر حبتين من شعيرتين متوسطتين
وهو مشهور وبه فسره اهل اللغة ايضا ولم اجد فيه
خلافا والقيراط وهو قيراطان قيراط الدرهم وقيراط الدينار
وايضا مكي وعراقي فبالحقيقة ثلثة اقسام اما قيراط الدرهم هذا
فهو اربع شعيرات يبلغ طسوجين في القاموس في م ك ك
القيراط طسوجان والطسوج حبتان كذا في الصحاح وقيل
هو ست شعيرات فيبلغ ثلثة طساسيج واما القيراط المكي
للدينار فهو شعيرتان وستة اسباع شعيرة يبلغ طسوجا

وثلثة

وثلثة اسباعه واما القيراط العراقي له فهو ثلث شعيرات وثلثة
اسباع شعيرة يبلغ طسوجا وخمسة اسباعه في القاموس
القيراط والقراط يختلف وزنه بحسب البلاد فبمكة ربع سدس دينار
وبالعراق نصف عشره انتهى فالتقدير موافق لما قدرناهما
به كما ستعرف وهذا العراقي هو المعتبر في باب زكوة الذهب
واما القيراط الواقع في الحديث مع تفسيره بانه مثل جبل احد
فمجاز والدانق وهو اذا اطلق فالمراد به دانق الدرهم
وقدره ثماني شعيرات يبلغ قيراطي الدرهم في القاموس في
م ك ك والدانق قيراطان والقيراط طسوجان والطسوج حبتان
والحبة سدس من ثمن درهم وهو جزء من ثمانية واربعين
جزءا من درهم وهو بعينه عبارة الصحاح وفي د ن ق
فسراه بسدس الدرهم وهو ايضا قيراطان كما ستعرف

والدرهم وهو دراهم الدرهم البغلي وهو اربع وستون شعيرة
يبلغ ثمانية دوانيق والدرهم الطبري وهو اثنان وثلثون
شعيرة يبلغ اربعة دوانيق نصف البغلي في القاموس الطبري
ثلث الدرهم اراد به الدرهم الشرعي والدرهم الشرعي
وهو ثمان واربعون شعيرة يبلغ ستة دوانيق متوسط
بينهما وهذا الشرعي هو المعتبر في نصاب زكوة الفضة
وامثاله ويقال له الوزنية ايضا قال العلامة في التحرير
الدراهم في صدر الاسلام كانت صنفين بغلية وهي
السود كل درهم ثمانية دوانيق وطبرية كل درهم اربعة
دوانيق فجمعا في الاسلام وجعلا درهمين متساويين
وزن كل درهم ستة دوانيق فصار وزن كل عشرة
دراهم سبعة مثاقيل بمثقال الذهب وكل درهم نصف
مثقال

مثقال وخمسه وهو الدرهم الذي قدر به النبي صلى الله عليه
وآله المقادير الشرعية في نصاب الزكوة والقطع ومقدار الديات
والجزية وغير ذلك والدانق ثماني حبات من اوسط حب الشعير
انتهى والمثقال وهو مثقال لان المثقال الشرعي وهو المعبر
عنه بالدينار بلا خلاف لكن الدينار اكثر استعماله في
المسكوك من الذهب كما ان اكثر استعمال الدرهم في المسكوك
من الفضة قدره ثمان وستون شعيرة واربعة اسباع
شعيرة يبلغ درهما وثلثة اسباعه بالشرعي في الصحاح
وكذا في القاموس المثقال درهم وثلثة اسباع درهم
والدرهم ستة دوانيق والدانق قيراطان انتهى وهو المعتبر
في الاحكام الشرعية بلا خلاف يظهر من تتبع كلام الفقهاء
وما وقع في الحديث من ان المثقال اربعة وعشرون

فيجان

قيراطا اصغرها مثل جبل احد واكبرها ما بين السماء والارض

خمسين

والمثقال الصيرفي وهو المعروف في زماننا ستة اربع و

والف في اكثر بلاد العجم قدره اربع وثمانون شعيرة

على ما وزنا وراعينا في وزنه كمال الاحتياط والتدقيق

قدره

يبلغ درهما وثلثه ارباع درهم بالشرعي والوافي و

ثمانون شعيرة يبلغ درهما وثلثي درهم في القاموس

الوافي درهم واربعة دوانيق موافقا لما قدرناه.

والاستار بالكسر وقدره ثلثمائة وثماني شعيرات واربعة

اسباع شعيرة قدر ستة دراهم وثلثة اسباع درهم

بالشرعي يبلغ اربعة مثاقيل ونصف مثقال بالشرعي

كذا في الصحاح والقاموس وقيل هو ستة دراهم

وثلث درهم او اربعة مثاقيل نقلهما الشيخ في

اواخر

والتشديد

اواخر كتاب القانون والاوقية بالضم كالوقيه بالضم

اليا وهي اوقيتان الاوقية الجديده وهي على ما به فسرها

الفقهاء وجمهور اصحاب اللغة والاطبا خمسمائة واربع

خمسة

عشرة وسبعان من الشعيرة قدره عشرة دراهم و

اسباع درهم يعنى سبعة مثاقيل ونصفا يبلغ استارا

وثلثي استار بالمعنى الاول وعلى ما نقله الشيخ في اواخر

سبعه

القانون هي سبعة مثاقيل يكون عشرة دراهم و

موس

العلامة الشيرازي في شرح القانون وصاحب القا

في ق ى لكنه وافق في م ك ك الجمهور كما وافقهم

صاحب الصحاح في الموضعين وصرح بانها هي المعتبرة

بين الاطبا وسننقل كلامه بعينه وعلى ما فسره بعض

من لا يعتد به هي اثنا عشر درهما يعنى ثمانية مثاقيل

وخمسي مثقال فلها ثلثة تفسيرات والمعتمد المشهور هو الاول
كما ذكرنا والاوقية القديمة وهي الف وتسعمائة وعشرون شعيرة
قدر اربعين درهما يعني ثمانية وعشرين مثقالا اسلغ ستة
اساتير وتسع استار بالمعنى الاول وفي الاول الصحاح تصريح
به وبما سبق منه في موضع آخر كما مر بقوله الاوقية في
الحديث اربعون درهما وكذلك كان فيما مضى فاما اليوم فيما
يتعارفها الناس ويقدر عليه الاطبا فالاوقية عندهم وزن
عشرة دراهم وخمسة اسباع درهم وهو استار وثلثا استار
انتهى وما وقع في الحديث من تفسير الاوقية باعظم من جبل
احد فمجاز والنش بالتشديد وهو تسعمائة وستون شعيرة
قدر عشرين درهما يعني اربعة عشر مثقالا اسلغ نصف
اوقية قديمة كذا في الصحاح والقاموس ورووا كان

صداق

صداق ازواج النبي صلى الله اثنتي عشرة اوقية ونشا اتدرون
ما النش هو نصف اوقية عشرون درهما انتهى ذكر هذه
الرواية العلامة في منتهى المطلب للاستدلال على ان الاوقية
كانت اربعين درهما والرطل وهو ارطال الرطل العراقي و
يقال له البغدادي ايضا وهو المراد عند اطلاق الرطل في
الاكثر وفي تفسيره خلاف فعند جمهور الخاصة والرافعي
من العامة ستة الاف ومائتان واربعون شعيرة بلغ
اثنتي عشرة اوقية وثلثي خمسة بالجديدة على المعنى الاول
وبعبارتين اخريين احد وتسعون مثقالا بالشرعي ومائة
وثلثون درهما به وعند جمهور العامة والعلامة من
الخاصة ستة الاف ومائة واحدى وسبعون شعيرة
وثلثة اسباع شعيرة بلغ اثنتي عشرة اوقية بالمعنى المذكور

مائة
بلا زيادة ولا نقصان وبعبارة اخرى تسعون مثقالا و
وثمانية وعشرون درهما واربعة اسباع درهم وعلى
هذا التفسير صاحبا الصحاح والقاموس اذ فسراه باثنتى
عشرة اوقية وهو الرطل المعتبر بين جمهور الاطباء ايضا
لكن على ما يظهر مما نقله الشيخ فى اواخر القانون حيث فسره
باثنتى عشرة اوقيه والاوقيه بسبعة مثاقيل كان من يصير
اربعة وثمانين مثقالا ولم اجد من فسره به اصلا والرطل
(ضعف) المدنى وهو رطل ونصف بالعراقى والرطل المكى وهو
(تفسير) الرطل العراقى ويجرى فيهما الاحتمالان الناشيان من
الرطل العراقى ففى كل منهما مذهبان على النسبة المذكورة
فى الرطل العراقى والمن ويقال له المنا مقصورا والمشهور منه
امنان المن المصرى والانطاكى وهو ثمانية الاف وما(ئتان)
وثمانية

ولمن غير الاوزان المذكورة اطلاقان ... ان قولهما صاحب القاموس بقوله المن كيل مشهور او ميزان ...

وثمانية وعشرون شعيرة واربعة اسباع شعيرة قدر ست عشرة
(العامة) اوقية حديده بالمعنى الاول يبلغ رطلا وثلث رطل على تفسير
وفى القانون ايضا ست عشرة اوقية والخلاف فى تفسيرها
(احدى) كما مر والمن الرومى وهو عشرة الاف وثمانمائة شعيرة قدره
(رطل) وعشرين اوقية بالمعنى المذكور يبلغ رطلا وثلثة ارباع
وفى القانون عشرون اوقية يبلغ رطلا وثلثى رطل بتفسيره
والمن الطبى وهو اثنا عشر الف وثمانمائة واثنتان واربعون
شعيرة وستة اسباع شعيرة يبلغ رطلين وبعبارة اخرى
(فى) اربع وعشرون اوقية ولا خلاف فيه الا ما يقتضيه ما
القانون من تفسير الاوقيه والمن التبريزى وهو خمسون الفا و
(فى) اربعمائة شعيرة يبلغ ستمائة مثقال صيرفى كما هو المتعارف
(يبلغ) فى زماننا والمن الشاهى وهو مائة الف وثمانمائة شعيرة

الفا وماتي مثقال صيرفي ضعف المن التبريزي والكر بحسب الوزن

اما المكيال والمساحي منه فسيجي تفسيرهما ويعتبر فيه كون

من الماء قدر بالف ومائتي رطل باتفاق فقهائنا رضوان

الله عليهم الا القطب الراوندي وسنذكر ما ذهب اليه

لكنهم اختلفوا في ان هذا الرطل هل هو مدني او عراقي فذهب

الى الاول جماعة منهم ابن بابويه والسيد المرتضى رحمهما الله

والى الثاني الشيخان والعلامة ومن تبعهم ففيه مذهبان

يرجع بعد ملاحظة الاختلاف الواقع في قدر الرطل العراقي

بين الجمهور والعلامة كما ذكرنا الى ثلثة مذاهب بحسب المال

فعلى مذهب ابن بابويه يصير مائتين واربعة وثلثين الف

درهم شرعي وعلى مذهب الشيخين مائة وستة وخمسين

الف درهم وعلى مذهب العلامة مائة واربعة وخمسين

الفا

الفا ومائتين وخمسة وثمانين درهما وخمسة اسباع درهم ومما

يلحق بالاوزان النواة وهي الاوقية من الذهب واربعة دنانير

او ما زنته خمسة دراهم او ثلثة ونصف ومن العدد عشرون

او عشرة هكذا في القاموس والربوة بالكسر وهي عشرة الاف

درهم كما في القاموس والبدرة وهي كيس فيه الف او عشرة الاف

درهم او سبعة الاف دينار كما في القاموس وفي بعض كتب

اللغة عشرة الاف درهم او سبعة الاف دينار والقنطار

بالكسر قيل مائة وعشرون رطلا وفي القاموس وزن

اربعين اوقية من ذهب او الف ومائتا دينار او الف و مائتا

اوقية او سبعون الف دينار او ثمانون الف درهم او مائة

رطل من ذهب او فضة او الف او ملء مسك ثور ذهبا او

فضة انتهى وهذا الاخير هو الشائع وبعض المفسرين عليه

حمل ما في قوله تعالى واتيتم احديهن قنطارا وما وقع في الاحاديث
مع تقديره في بعضها بالف ومائتا اوقية والوقية باعظم
من جبل احد وفي بعضها بخمسة عشر الف مثقال من ذهب والمثقال
باربعة وعشرين قيراطا اصغرها مثل جبل احد واكبرها
ما بين السماء والارض فمجاز

تفصيل فيه

ذكر المقادير المقدرة بحسب الكيل هذه التقديرات ينتهي اكثرها
الى مكيال يقال له المد بالضم معياره تخمينا ملء كف الانسان
المعتدل اذا ملأهما ومد يده قاله صاحب القاموس في
م د د موافقا لما نقله عن الداودي بتقريب تفسير الصاع
ثم قال وبه سمي مدا وقد جربت ذلك فوجدته صحيحا
انتهى ولتعسر ضبطه مع رجوع المقادير المكيلة اليه احتيج
الى تقديره بوزن معين سهولة للحفظ وصونا عن التغير
فقدره

فقدره به فاختلفوا في قدره بحسب اختلاف الروايات عن المقدرين
فلا بد لنا مقدما على سائر تلك المقادير تفسيره وتحقيق وزنه
على ما وصل الينا من المذاهب تأسيسا للاصل وتمهيدا للفصل
فهذا القسم ايضا في الحقيقة ينتهي في التقدير الى اوسط حبة
الشعير المد وفي تقديره ستة اقوال الاول مائة واثنان
وستون درهما ونصف درهم بالشرعي هو مائة وثلثة
عشر مثقالا وثلثة ارباع مثقال بالشرعي يبلغ رطلا وربعا
بالعراقي على تفسير جمهور الخاصة وهذا احد احتمالي مذهب ابن
ابي نصر البزنطي من المحدثين اذ فسره برطل وربع ومذهبه في
قدر الرطل غير معلوم فان وافق الخاصة فذاك والا فمائة
وستون درهما وخمسة اسباع درهم هو مائة واثنا عشر
مثقالا ونصف مثقال يبلغ رطلا وربعا على تفسير العامة

فهو الاحتمال الآخر لمذهبه والثاني مائة واحد وسبعون درهما
وثلثة اسباع درهم هو مائة وعشرون مثقالا يبلغ رطلا و
وثلثا على تفسير العامة واليه ذهب النواوي من العامة
واختاره صاحب القاموس في تفسير الصاع ونسبه صاحب
الصحاح الى اهل الحجاز والثالث مائة وثلثه وسبعون درهما
وثلث درهم هو مائة واحد وعشرون مثقالا وثلث مثقال
يبلغ رطلا وثلثا على تفسير الخاصة واليه ذهب الرافعي
من العامة ومن تبعه والرابع مائتان وسبعة وخمسون
درهما وسبع درهم هو مائة وثمانون مثقالا يبلغ رطلين
على تفسير العامة نقله صاحب القاموس ونسبه صاحب
الصحاح الى اهل العراق والخامس مائتان وتسعة وثمانون
درهما وسبعا درهم هو اثنان ومائتا مثقال ونصف مثقال

يبلغ

يبلغ رطلين وربعا على تفسير العامة واليه ذهب العلامة الحلي
من الخاصة رحمه الله عليه والسادس مائتان واثنان وتسعون
درهما ونصف درهم هو اربعة ومائتا مثقال وثلثة ارباع
مثقال يبلغ رطلين وربعا على تفسير الخاصة واليه ذهب
جمهور فقهائنا رضوان الله عليهم اجمعين والقسط مكيال وهو
يسع مدين بالمعنى الثاني على ما يستفاد من القاموس اذ فسره
بما يسع نصف صاع والصاع باربعة امداد بذلك المعنى
وقيل هو اربعة ارطال بتفسير العامة وحينئذ يبلغ مدين
بالمعنى الرابع ونقل الشيخ في اواخر القانون ان القسط عند
الروم رطل ونصف وسدس فيكون عشرين اوقيه والقسط
الانطاليقي رطل ونصف واعلم انه قد يختلف باختلاف اضافته
الى بعض المائعات كما نقل الشيخ ايضا من بعضهم ان القسط

من الزيت ثماني عشرة اوقيه ومن الشراب ثمانون رطلا ومن العسل
مائة وثمانية ارطال ومن بعضهم ان قسط العسل رطلان
ونصف وقد عرفت مراد الرطل على ما نقله اثنتا عشرة اوقية
كل منها سبعة مثاقيل وذكر بعضهم في تفسير قسط العسل
رطلا واحدا ايضا والصاع واعني به صاع النبي صلى الله عليه وآله
وهو المدار عليه في زكوة الفطر وغيرها اتفقت اقوالهم جميعا
على ان الصاع اربعة امداد كيلا ولم اجد خلافا فيه واما
تقديره بحسب الوزن فاختلفوا فيه بحسب اختلافهم في تقدير
المد فمذهب كل في الصاع اربعة امثال ما ذهب اليه في المد
ففيه ايضا ستة مذاهب وسبعة احتمالات فعلى اول
احتمالي مذهب البزنطي هو خمسة ارطال على تفسير الخاصة وعلى
اخر احتماليه خمسة ارطال على تفسير العامة وعلى مختار النووي

وصاحب

وصاحب القاموس والمنسوب الى اهل الحجاز خمسة ارطال وثلث
رطل على تفسير العامة وعلى مختار الرافعي خمسة ارطال وثلث
رطل على تفسير الخاصة وعلى ما نسب الى اهل العراق ثمانية
ارطال على تفسير العامة وعلى مختار العلامة رحمه الله تسعة
ارطال على تفسير العامة وعلى مختار جمهور فقهائنا رضوان الله
عليهم تسعة ارطال على تفسير الخاصة والكيلجة وهي من وسبعة
اثمان من بالطبي يبلغ ثلثه ارطال وثلثة ارباع رطل على تفسير العامة
كذا في الصحاح والقاموس والمكوك كتنور وهو كما في الصحاح
ثلث كيلجات يعني احد عشر رطلا وربع رطل كذا في القاموس
والويبة بتقديم الياء المثناة التحتانية وهي اثنان واربعة
وعشرون مدا كذا في القاموس فيجري فيها المذهب الثاني
والرابع الذان نقلهما في المد ففيهما اربعة احتمالات

والفرق وهو مكيال يسع ستة عشر رطلا عراقيا على تفسير العامة
كما في الصحاح فيبلغ ثمانية امنان وتفسيره بما يسع ثلثه اصوع
لا يغاير هذا التفسير اذا كان المختار عند المفسر به ان الصاع
خمسة ارطال وثلث فالترديد في تفسيره بين ما يسع ثلثه
اصوع وما يسع سته عشر رطلا من صاحب القاموس كانه
لاختلاف التعبير مع كونه بعيدا جدا **والقفيز** المكيالي اما
الارضي منه فسيجي تفسيره يختلف بحسب البلاد جدا والمنقول
ثمانية مكاكيك اعني اربعة وعشرين كيلجة كذا في الصحاح
والقاموس **والاردب** بكسر الهمزة وتشديد الباء وهو ستة
وتسعون مدا يبلغ اربعة وعشرين صاعا نقله صاحب
القاموس وقد عرفت مختاره في الصاع **والجريب** المكيالي
اما الارضي منه فسيجي تفسيره قال صاحب القاموس هو مكيال

قدر

قدر اربعة اقفزة فيبلغ اثنين وثلثين مكوكا **والوسق** وهو المعتبر
في نصاب زكوة الغلات وهو مائتان واربعون مدا يبلغ
ستين صاعا بالاتفاق نقله اهل اللغة وغيرهم ولم اجد خلافا
فيه فيختلف الاراء في وزنه بحسب اختلافهما في المد والصاع
ففيه ايضا سته مذاهب وسبعة احتمالات والتفريع ظاهر
مما ذكرنا في المد والصاع **والكر** المكيالي وهو ثلثه آلاف
وثمانية واربعون مدا يبلغ اربعين اردبا نقله صاحب
القاموس وله معنيان اخران نقلهما ايضا بقوله وبالضم
مكيال للعراق وسته اوقار حمار وهو ستون قفيزا الخ

تفصيل فيه ذكر المقادير المقدرة بحسب المساحة

ينتهي تقديرات هذا القسم ايضا الى قدر الشعيرة المتوسطة
لكن لا من حيث الوزن كما مر بل من حيث المساحة اي قدر

عرض السطح الصغير منها يعني احد جنبيها وبعضهم لم يقفوا في
التقدير على عرض الشعرة وتجاوزوا عنها او قدروا عرض الشعرة
ايضا بعرض شعر البرذون ذنبه كما قال صاحب النهاية
او عرفه كما صرح به صاحب القسطاس فقيل عرض كل شعرة
ست شعرات منه وقيل سبع شعرات فبعد هذا التاسيس
اعلم ان هذا القسم من المقادير ينقسم الى ثلثة اقسام اما
ان يعتبر فيها المساحة الخطية واما ان يعتبر فيها المساحة
السطحية اى مربع الخط واما ان يعتبر فيها المساحة الجسمية
اى مكعبه فالقسم الاول الذى يعتبر فيه المساحة الخطية
الاصبع وهى قدرت بست شعيرات متلاصقات بالسطح
الاكبر بحيث يكون ظهر كل منها على بطن الاخرى وبها
قدرها شارح الجغمينى وقيل سبع وبها قدرها شارح
اللمعة

اللمعة ففيها ايضا مذهبان وفى كل منهما يجرى احتمالا التقدير
فيصير الاحتمالات فى تقديرها اربعة الاول كونها ست شعيرات
والشعيرة ست شعرات والثانى كونها سبع شعيرات والشعيرة
سبع شعرات والثالث كونها ست شعيرات والشعيرة سبع
شعرات والرابع كونها سبع شعيرات والشعيرة ست شعرات
عكس الثالث فنقل الاول صاحب النهاية والقسطاس ونقل
الثانى والثالث الشهيد الثانى فى شرحه على لمعة الفقه
ولم اطلع على نقل الرابع لكن متحد فى المال مع الثالث اذ حاصل
ضرب الستة فى السبعة وبالعكس واحد فالمذاهب الواقعة
المختلفة فى المال فى تقدير الاصبع ثلثة توجب الاول ان
يكون ستا وثلثين شعرة والثانى ان يكون تسعا واربعين
منها والثالث ان يكون اثنين واربعين منها فيجرى هذا الاختلاف

في جميع المقادير الاتية الراجعة تقديرها الى الاصبع فكل واحد الوجه ينغلق عن ثلثه جهالات بحسب المأل م
من التقديرات التي ننقل بعد على ذلك ٧ والقبضة وهي قدرت
باربع اصابع مضمومه تبلغ ثماني وعشرين او اربعا وعشر
شعيرة ينتهي الى مائة وست وتسعين او مائة وثمان و
او مائة واربع واربعين شعرة والشبر والمعتبر منه شبر
خلقه وهو المقياس لاستعلام الكر من الماء يمكن تقديره
بالقبضة والاصبع بان يقال هو ثلث قبضات او اثنتا
عشرة اصبعا ولكن لم يقدروه بشيء اعتمادا على قلة تفا
مع قيد المستوى ومن اراد التحديد فيمكن ان ينضبط بما
قدرناه به ويكاد ان لا يختلف عند التتبع والقدم وهي المعتبرة
في الظل وليس لها قدر معين قدرت بسبع القامة من
شيء كان من الشواخص سواء كان قامة الانسان او غيره
فيختلف

فيختلف بحسب اختلاف اعتبار القامة والخطوة والقامة من الانسا
والمعتبر منهما هو المعتبر المتعارف الوسط ولم تقدر بشيء معين
والذراع وهي ثلث الذراع الشرعية ويقال لها القائم وهي
المحدثين والاصل فيها من طرف المرفق الى طرف الاصبع الو
او الساعد قدرت باربع وعشرين اصبعا يبلغ ست قبضا
والذراع الحديد ويقال لها السوداء قدرت بسبع وعشرين
تبلغ سبع قبضات الا اصبعا والذراع الهاشمية وهي ذرا
القدماء قدرت باثنتين وثلثين اصبعا يبلغ ثماني قبضا
هذه الثلاثة هي المنقول والاذرع المتداولة في زماننا
البلاد غير محدودة والقصبة وهي ستة اذرع بالهاشمية
وسبع وتسع بالحديد وثمان بالشرعية والاشل بالتخفيف
وهو عبارة عن حبل طوله ستون ذراعا بالهاشمية يبلغ

عشرة قصبات والميل وهو الميل الهاشمي والاصل فيه مدى البصر قدر
بستة وتسعين الف اصبع يبلغ اربعة الاف ذراع بالشرعية
هذا هو المشهور في تقديره وروي ثلثه الاف وخمسمائة بهذه
الذراع نقله الشهيد الاول رحمه الله في البيان ففيه مذهبان
والفرسخ وهو ثلثه اميال عند الاكثر فيختلف باختلاف تقدير
تقدير الميل فهو اما اثنا عشر الف ذراع بالشرعية يبلغ تسعة
الاف بالهاشمية او عشر الاف وخمسمائة بالشرعية يبلغ
سبعة الاف وثمانمائة وخمسا وسبعين بالهاشمية و نقل
صاحب القاموس في تفسيره عشر الاف ايضا وظاهره الشرعي
ففيه ثلثه احتمالات وقول صاحب القاموس في الميل انه
ثلثه او اربعة الاف ذراع بحسب اختلافهم في الفرسخ هل هو تسعة
الاف بذراع المحدثين انتهى اشاره الى الاول لا الى قولين
مختلفين

بذراع القدما او اثنا عشر
الف ذراع صح

مختلفين فيه وان كانت عبارته موهمة بخلاف المراد ومعناها
انه ان اعتبرت في تقدير الفرسخ ذراع القدما اي الهاشمية و قدر
بتسعة الاف منها فالميل الذي يكون ثلث الفرسخ عبارة
عن ثلثة الاف بهذه الذراع وان اعتبرت فيه ذراع المحدثين
اي الشرعية وقدر باثني عشر الفا منها فالميل عبارة عن
ثلثه ايضا يعني اربعة الاف بتلك الذراع ولا تفاوت في
التقديرين الا بالاعتبار كما اشار اليه الميبدي في حاشيته
على شرح الجغميني بقوله هو ثلثه اميال بالاتفاق وذرعان
الميل اربعة الاف كل اربعة وعشرون اصبعا عند المتاخرين
وثلثه الاف كل اثنان وثلثون عند المتقدمين وعلى
التقديرين الميل ستة وتسعون الف اصبع انتهى هذا و
لكن دعوى الاتفاق في كون الفرسخ ثلثه اميال مزيفة

بما نقلناه عن صاحب القاموس في تفسيره يعني عشر آلاف
ذراع ولم ينقل احد تفسير الميل بما يطابق ثلثه عبارة والبريد وهو
عن اثني عشر ميلا يبلغ اربعة فراسخ وهو المشهور ونقل صاحب
القاموس في تقديره فرسخين ايضا والمسافة وهي التي شرع
عند القصد اليها مع شروطه القصر في الصلوة والصوم
اختلف فيها فقيل اربعة فراسخ يبلغ بريدا بالمعنى المشهور
وقيل ثماني فراسخ يبلغ بريدين بهذا المعنى ففيه مذهبان
ويجري في كل واحد الاحتمالات المذكورة في الفرسخ ففيها
ستة احتمالات يصير في المآل عند ملاحظة المذاهب الثلثه
في الاصبع ثمانية عشر احتمالا والقسم الثاني الذي يعتبر
فيه المساحة السطحية سعة الدرهم البغلي وهي المعتبرة
في عفو الدم في الصلوة اذا كان ناقصا عنها او مساويا

لها

لها قدرا فقدره بعض فقهائنا كابن الجنيد رحمه الله بسعة
عقد الابهام الاعلى وبعضهم كابن ادريس رحمه بما يقرب
من اخمص الراحة والعشير وهو ست وثلثون ذراعا تسمى
مسطحه مضروب القصبة في نفسها ويقال العشر كل شيء
ايضا عشيرا وكانه ايضا بذلك الاعتبار لكونه هنا عشر القفيز
والقفيز الارضي وهو ثلثمائة وستون بهذه الذراع حاصل
ضرب القصبة في الاشل وقدره صاحب القاموس بمائة
واربعين ذراعا والجريب الارضي وهو ثلثة آلاف وستمائة
ذراعا بها مضروب الاشل في نفسه وما ذكرنا في القفيز والجريب
هو المنقول وربما يختلف بحسب اختلاف عبارات البلاد
والقسم الثالث الذي يعتبر فيه المساحة الجسمية الكر
المساحي من الماء فهو كما انه مقدر بالوزن كما مر مقدر

بالمساحة ايضا واقوال فقهائنا رضوان الله عليهم فيه اربعة
الاول سبعة وعشرون شبرا مكعبا حاصل ضرب ثلثة عرضا
في ثلثة طولا في ثلثة عمقا واليه ذهب الصدوقان وباقي
القميين وهو ظاهر ابن طاوس وصرح العلامة في المختلف واليه
مال بعض المتاخرين ايضا كالشيخ علي رحمه الله في حاشية
المختلف والثاني اثنان واربعون شبرا وسبعة اثمان
شبر حاصل ضرب ثلثة ونصف عرضا في ثلثة ونصف
طولا في ثلثة ونصف عمقا واليه ذهب الاكثر وهو المشهور
والثالث نحو مائة شبر واليه ذهب ابن الجنيد والمراد في
هذه الثلثة بلوغ المقادير المذكورة اذا ضرب بعض الابعاد
في بعض ومثلوا بالمكعب لتسهيل الفهم والرابع ما بلغ مجموع
ابعاده عشرا ونصفا وليس المراد الضرب واليه ذهب
القطب

القطب الراوندي وعلى هذا القول ليس له قدر معين لا بحسب
المساحة ولا بحسب الوزن ويكون له افراد مختلفة غير متشابهة
بعضها منطبقة على بعض المذاهب الباقية وزنا او مساحة
ونسبوا الى القولين الاخيرين في تقدير الكر الشذوذ ولزم
على الاخير ان يكون كفا من الماء بل اقل اذا انبسط فيما يبلغ
طوله وعرضه عشرة اشبار ونصفا زائدا على الكر وحوض
مربع كل من ابعاده ثلثة اشبار ناقصا عنه وهذا بعيد جدا
هذا ما اردنا ايراده من التفصيلات والآن نسوق الكلام
في التتميمات وبالله التوفيق **تتميم** اعلم
ان الشيخ في آخر القانون ذكر بعض الاكيال والاوزان
المعروفة في اليونانية ناقلا بعضها من كناش ساهر و
بعضها من كناش ابن سرابيون وقد نقلنا عنه في هذه

الرسالة ما يحتاج اليه فى الجملة حسبما اقتضاه التقريب وطرحنا
اكثرها فيه لوجوه الاول انها كانت على اللغة اليونانية الغير المعروفة
فى هذه الازمان ولا فائدة فى تطويل الرسالة بذكرها الا
لفهم بعض ما فى الكتب الطبية مما نقل بعينه عن اليونانية وكفى
بالفصل الذى ذكره فى آخر القانون لتلك الفائدة ومعه
لا يكون لذكرها فى هذه الرسالة كثير فائدة والثانى
ان نسخ القانون كانت مختلفة فى اكثرها وفى تحقيق اللغات
اليونانية وتصحيحها على وجه يطمئن الخاطر به عسر تام
وفى نقلها بصورتها من غير تصحيحها مسخ غير مفيد الثالث
ان بعضها مما ذكرناه تأصيده متناقضه وفرع كثير منها
على ذلك البعض فصارت اكثرها مضطربة غير محصلة وكان
الشيخ نقلها من اصولها من غير تامل وحساب فعرى كلها
عن الفائدة

عن الفائدة لعدم الاعتماد ومن جملة الشواهد على ما ذكرنا انه
قال فى موضع والقسط الانطاليقى رطل ونصف والرطل
اثنتا عشرة اوقية انتهى وفى موضع آخر بعده بسطر والمن
يكون اربعين استارا والرطل عشرين استارا والاستار ستة
دراهم ودانقان واربعة مثاقيل انتهى ففسر الرطل اولا
باثنى عشرة اوقية والاوقية فى موضعها بسبعة مثاقيل
فيبلغ الرطل اربعة وثمانين مثقالا وفسره ثانيا بعشرين
استارا والاستار اما بستة دراهم ودانقين فيبلغ ثمانية
وثمانين مثقالا وكسرا واما باربعة مثاقيل فيبلغ ثمانين
مثقالا فيضطرب قدر الرطل فى كلامه بين كونه اربعة
وثمانين مثقالا وكونه ثمانين او ثمانية وثمانين مثقالا
وكسرا ومع ذلك لا ينطبق شىء من هذه الثلثة على شىء من

تفاسيره المشهورة على ما ذكرنا في موضعه **تتميم**

قد عرفت مما تقدم ان الدانق حقيقة هو سدس الدرهم الشرعي
الذي عبارة عن ثماني شعيرات والطسوج حقيقة هو ربع
سدسه الذي عبارة عن شعيرتين فاعرف الآن ان
الدانق والطسوج يطلقان مجازا على سدس كل شيء وربع سدسه
مما اعتبر فيه الوزن ام لا كما هو المتعارف الشايع في زماننا
فعلى هذا لما كان المثقال المعبر عنه بالدينار بالاتفاق
عبارة عن ثمان وستين شعيرة واربعة اسباع شعيره
يجب ان يكون دانقه هو سدسه الذي عبارة عن احدى
عشرة شعيرة وثلثة اسباع شعيرة وطسوجه هذا هو ربع
السدس الذي عبارة عن شعيرتين وستة اسباع شعيرة
فتبين خطأ من قال ان دانق المثقال اثنتا عشرة حبة

وطسوجه

وطسوجه ثلث حبات اذ يلزم ان يكون المثقال اثنين وسبعين شعيرة
وقد عرفت انه ثمان وستون شعيرة واربعة اسباعها اللهم
الا ان يكون في المثقال اصطلاح آخر لم ينقل الينا وكذلك
تبين خطأ صاحب الشمسية في الحساب حيث توهم ان الطسوج
الدينار اربع شعيرات وقال يجب ان يعلم ان الدوانق مخرجها
من الدينار ستة والطساسيج مخرجها من الدوانق اربعة
والشعيرات مخرجها من الطسوج اربعة ثم بسط الكلام في
المثال وتحويل الكسر من مخرج الى مخرج على هذا الحساب
وهذا فاحش جدا اذ يلزم ح ان يكون الدينار ستا وتسعين
شعيرة ضعف الدرهم الشرعي وحكاية كون الدينار درهما
وثلثة اسباع درهم وكون عشرة دراهم سبعة دنانير
اشهر واشيع من ان يحتاج الى نقل الاسناد وتفصيل عبارات

الاقوام و قدم بعضها وكأن هذا الغلط صار مغلطه لبعض الحاسبين
ايضا كصاحب قسطاس المستقيم حيث وافقه في ذلك و اقتفى
اثره بعض الناظمين ايضا حيث نظم في بيان اجزاء الدينار
هست شش دانك قدر ديناري ليك هر دانكي از طسوج چهار
هر طسوجي چهار جو هر جو شش ز خردل بود بوقت شمار
مع ان هذا الناظم قد نظم ما هو الحق ايضا في بيان وزن
الاستار واجزائه فقال چار مثقال ونيم استاري
هفت مثقال ده درم اي يار درهمي وسه سبع يكمثقال
خامش اكنون كه شد سخن بسيار ولا يتوهم ان مناط
ذلك الاختلاف ربما يكون قدر الدرهم ولعل فيه خلافا
تفرع عليه ما وقعوا فيه اذ لا مجال لذلك التوهم لمن
تتبع الاثار والاخبار وشيوع كونه ثماني واربعين شعيرة

قد جاوز

قد جاوز حد التواتر حتى نظم ذلك الناظم ايضا ونقله صاحب
القسطاس شش دانك بود قدر درم يادت باد دانكيست
دو قيراط چنين گفت استاد قيراط و طسوج و حبه چون
دانستي هر يك وزنها بعد بود يادت ياد وقد اخطاء
ايضا صاحب البهائية في الحساب هنا من جهة اخرى و زعم
ان الدينار ستون حبة حيث قال في تعليل حفظ نسبة
الستين لكون الدينار ستين حبه وكون الدرجه ستين دقيقه
وكون الكر ستين قفيزا وكون الدرهم ستين عشيرا انتهى ثم
كأن مراده بالعشير عشر الدانق من حيث اطلاقه على عشر
كل شيء كما مر والا لم ينقل تفسير العشير بخصوص ذلك وظني
ان منشأ هذه الاغلاط قلة تتبع الاثار والكسل في تصفح
الاخبار والخذ الاخذ بكلام مجهول والاعتماد على خبر

غير منقول تتميم قد ذكرنا ان
الدراهم المشهورة المنقولة هي الدراهم الثلثة البغلي والشرعي
والطبري وذكرنا ان مورد الاحكام الشرعية منها هو الشرعي
الذي وزنه ستة دوانيق وهو المدار عليه في باب زكوة
الفضة وغيره المضبوط بالقراريط والطساسيج فكلما وقعت
من الدراهم المختلفة المغائرة له وزنا بحسب الازمنة يقاس
عليه بالحساب فاول زكوة الفضة مثلا مائتان من تلك نصاب م
الدراهم التي واحدها ستة دوانيق وزكوتها خمسة منها
قدر ربع عشرها الذي عبارة عن ثلثين دانقا فاذا
فرض وزن الدرهم في زمان خمسة دوانيق مثلا فاول
مراتب الزكوة يصير بهذا الحساب ستة منها اذ لا يبلغ
ثلثين دانقا الا ستة منها واذا فرض في زمان اربعة

دوانيق

دوانيق وسبعي دانق مثلا يصير اول مراتب الزكوة ح سبعة منها
وهو ظاهر مما قلنا وعلى هذا القياس وكانه قد كانت الدراهم
في بعض الازمنة السابقة على هذين القدرين الذين ذكرناهما
تمثيلا يستفاد مما روى الشيخ الجليل رحمه الله في الكافي في
باب العلة في وضع الزكوة على ما وضع عن حبيب الخثعمي قال
كتب ابو جعفر المنصور الى محمد بن خالد وكان عامله على
المدينة ان يسال اهل المدينة عن الخمسة في الزكوة من المائتين
كيف صارت وزن سبعة ولم يكن هذا على عهد رسول
الله صلى الله عليه وآله وامره ان يسال فيمن يسال عبد
الله بن الحسن وجعفر بن محمد عليهما السلام قال فسال
اهل المدينة فقالوا ادركنا من كان قبلنا على هذا فبعث
الى عبد الله بن الحسن فقال كما قال المستفتون من اهل المدينة

قال فقال ما تقول يا ابا عبد الله فقال ان رسول الله صلى الله عليه
وآله جعل في كل اربعين اوقية اوقية فاذا حسبت ذلك
كان على وزن سبعة وقد كانت وزن ستة كانت
الدراهم خمسة دوانيق قال حبيب فحسبناه فوجدناه
كما قال فاقبل عليه عبد الله بن الحسن فقال من اين اخذت
هذا قال قرأت في كتاب امك فاطمة عليها السلم
قال ثم انصرف فبعث اليه محمد بن خالد ابعث الي بكتاب
فاطمة عليها السلام فارسل اليه ابو عبد الله عليه السلام
اني انما اخبرتك اني قرأته ولم اخبرك انه عندي قال
حبيب فجعل محمد بن خالد يقول لي ما رأيت مثل ذلك
قط الحديث توضيحه ان السائل توهم ان المعتبر في
الزكوة هو العدد لا الوزن لما راى من كثرة اطلاق الدراهم

على

على المسكوك من الفضة من حيث العدد كما مر وهذا توهم
شائع نقله العلامة في منتهى المطلب واستدل على خلافه بقوله
وحكي عن بعض اهل الظاهر اعتبار العدد وهو خطأ للاجماع
ولما روى ابو سعيد عن رسول الله صلى الله عليه وآله ليس
فيما دون خمس اواق من الوزن صدقة انتهى فبعثه هذا
التوهم الى ان يفتش عن كيفية شيوع سبعة دراهم في زمانه
لا اول مراتب الزكوة مع انه في عهد رسول الله صلى الله
عليه وآله كان خمسة دراهم غافلا عن ان المعتبر في
الزكوة هو الوزن لا العدد وان دراهم زمانه مختلفة
وزنا بالنسبة الى دراهم زمان رسول الله صلى الله عليه
وآله فاجابه ابو عبد الله ~~عليه السلام~~ جعفر بن محمد عليهما
السلام بان رسول الله صلى الله عليه وآله جعل في كل

الورك

اربعين اوقيه اوقية يعنى ان المعتبر فى الزكوة ربع العشر بحسب

بحه

لا بحسب العدد وذكر الاوقية تنصيصا على ذلك اذ هى صح

فى الوزن لا يجرى فيها توهم العدد فقال عليه السلام فاذا حسبت

من

ذلك كان على وزن سبعة اى اذا اعتبرت ربع العشر

دراهم

حيث الوزن فيصير اول مراتب الزكوة وزن سبعة من

هذا الزمان التى وزنها اربعة دوانيق وسبع دانق ثم

اوضح عليه السلام ذلك بنظير له من الدراهم التى قبل زمانه

نيق

فقال وقد كانت وزن سته كانت الدراهم خمسة دوا

يعنى وعلى هذا الحساب يصير اول مراتب الزكوة وزن ستة

ر

دراهم منذ كانت الدراهم خمسة دوانيق بحسب الوزن فلا اعتبا

بالعدد والمعتبر هو الوزن فعدد الدراهم على اى وزن

آله

كان بحسب يقاس على ما جعل رسول الله صلى الله عليه و

اصله

اصله فى ذلك اى الدراهم التى كان وزنها ستة دوانيق فافهم

تتميم من الاوزان الشائعة فى

زماننا التى ترجع اليها الباقية المثقال الصيرفى الذى عليه مدار

بنسب

المسكوكتين المحمدية والعباسية الرائجتين فى هذه الايام

اليه المحمدية بخمسة دوانيق والعباسية التى ضعفها بمثله

المشهود ين

وثلثى مثله وعليه ايضا مدار المنين التبريزى والشاهى

الشاهى

بين الانام بكون التبريزى فى زماننا ستمائة منه و

الذى ضعفه الفا ومائتين وهذا المثقال مع انه فى هذا

رة

الزمان مرجع المقادير المذكورة ومقياس الاوزان المشهو

بحفظ

لم ينضبط بالشعيرة وامثالها ضبطا مشارا اليه ولم

ضبطه

حفظا مدارا عليه فبعضهم كالعلامة رحمه الله كانه

بمائة وثلث شعيرات والفين وثمانمائة وخمسة وثمانين

جزأ من خمسة وخمسة الآف اجزاء شعيرة يستفاد من ضبطه الصاع
صريحا بخمسمائة وستة وثلثين مثقالا وربع مثقال بالصيرفي
فالرطل العراقي الذي يكون عنده وعند الجمهور من الخاصة
تسعا من الصاع مضبوط ح بتسعة وخمسين مثقالا ونصف
مثقال وثلث ربع مثقال ومعلوم مما مر ان الرطل العراقي عنده
عبارة عن تسعين مثقالا شرعيا ينتهي الى ستة الآف ومائة
واحدى وسبعين شعيرة وثلثة اسباع شعيرة فوجب ان
يكون المثاقيل الصيرفية المذكورة التي بها ضبط الرطل عبارة
عن تلك الشعيرات فبالنسبة مثقال واحد صيرفي يلزم
ان يكون عنده مائة وثلث شعيرات والفين وثمانمائة
وخمسة وثمانين جزأ من خمسة وخمسة الآف اجزاء شعيرة
كما قررنا وبعضهم كالشيخ علي رحمه الله كانه ضبطه بمائة
واربع

واربع شعيرات وخمسمائة وخمسة وسبعين جزأ من سبعمائة وسبعين
جزأ من شعيرة يستفاد من ضبطه الصاع والرطل صريحا بمثل
ما ضبط به العلامة مع تصريحه بان الرطل عبارة عن احد
وتسعين مثقالا شرعيا موافقا للجمهور فينتهي الى ستة الآف
ومائتين واربعين شعيرة زائدة على عدد شعيرات رطل العلامة
بثمان وستين شعيرة واربعة اسباعها قدر مثقال واحد
شرعي هو تفاوت ما بين الرطلين فح وجب ان يكون المثاقيل
الصيرفي التي بها ضبط الرطل عبارة عن هذه الشعيرات الزائدة
على شعيرات رطل العلامة بما ذكرنا فبالنسبة مثقال واحد
صيرفي يلزم ان يكون عنده عبارة عن مائة واربع شعيرات
وخمسمائة وخمسة وسبعين جزأ من سبعمائة وسبعين جزأ
من شعيرة كما قلنا ثم لا يخفى ان الشيخ رحمه الله ان لم يقف

فى ذلك اثر العلامة وضبط ماصح عنده فاتفاقهما صورة

فى قدر الصاع والرطل بالنسبة الى المثقال الصيرفى مع ذلك

الاختلاف معنى من غرائب الاتفاقات واغرب من ذلك

ان اقتفى اثره واعتمد على تصحيحه وظن نفسه متبعا موافقا

له فى ذلك وغفل عن تلك الدقيقة الموجبة للاختلاف

وعدم الموافقة وبعضهم من فضلاء العصر ضبطه صحيحا

بست وتسعين شعيرة وبعضهم ضبطه بخلاف هذه

المذكورات مما يوجب نقله التطويل وبالجملة لما رايت

هذه الاختلافات حاولت ان اضبطه بنظر دقيق وقصد

ان احفظه بتامل حقيق فتحقق عندى بتصحيحات قويمة

وتفتيشات مستقيمة ان المثقال الصيرفى المتعارف فى

زماننا عبارة عن اربع وثمانين شعيرة قدر درهم وثلثة

اربارع

اربارع درهم بالشرعى ولا تظننى مخطئا اياهم ومصوبا رأيى

فان بعض الظن اثم حاشا ان اكون اهلا لذلك ولكن

ابنت ما ثبت لدى همة فكرى القاصر وادّيت ما وجب

على ذمة ذهنى الفاتر هذا مع انه يجوز ان يكون فى

زمن العلامة والشيخ على رحمهما الله قدر المثقال الصيرفى

زائدا على قدره فى زماننا بمقدار التفاوت الواقع فى

الضبطين وكذا الكلام فى التفاوت القليل الواقع بينهما

رحمهما الله بحسب زمانيهما وامثال ذلك قد تكون

متفاوتة فى الازمنة والاعصار ويؤيد ما قلنا

التفاوت الواقع فى المن التبريزى فى الزمانين حيث ضبط

الشيخ على رحمه الله المن التبريزى بخمسمائة مثقال صيرفى

واليوم ولا شك ستمائة منه ويمكن ان يكون هذا التفاوت

الواقع فى المن بعينه مناطا للتفاوت فى المثقال بحسب الزمانين اذ
خمسمائة من المثقال الذى ضبطه الشيخ قريب جدا من ستمائة
من مثقال زماننا حسبما ضبطناه فما يبقى من التفاوت
قليل يمكن استناده الى الميزان او الشعير او التسامح او امثالها

تتميم اعلم ان انواع الاجسام كما كانت
المتساوية منها وزنا قد تتخالف حيزا فرطل من الماء مثلا لا يملأ
نصف مكان رطل من الشعير كذلك المتساوية منها بحسب الحيز
قد تكون متخالفة بحسب الوزن فوزن صاع من الشعير مثلا لا
يبلغ نصف وزن صاع من الماء وعلى هذا القياس سائر الاجسام
حسبما اقتضت صورته النوعية من التخلخل والتكاثف والخفة
والثقل وتحقيقه كما تقرر فى موضعه ان نسبة وزن
الخفيف الى وزن الثقيل تكون كنسبة مكان الثقيل الى

مكان

مكان الخفيف بل قد يكون نوع واحد من الاجسام يختلف اشخاصه
فى ذلك بحسب الامكنة والعوارض المختلفة كما لا يخفى فتقدير كيل
معين بوزن معين لا يتصور الا بنوع من التخمين وضرب من
التسامح فما قال العلامة رحمه الله فى التحرير الوسق ستون صاعا
بصاع النبى صلى الله عليه وآله والصاع اربعة امداد والمد
رطلان وربع بالعراقى الى قوله وهذا التقدير تحقيق لا تقريب
انتهى محل تامل اذ تقدير المد الذى عبارة عن كيل مخصوص
بالرطل الذى هو وزن مخصوص لا يمكن بدون تقريب الا
ان يحمل على انه لما كانت هذه التقادير مستندة الى الشارع
فيكون بمنزلة التحقيق والا فمعلوم ان المد من الماء المعتبر
فى الوضوء لا يوافق المد من اجناس اخر كالحنطة والشعير
وامثالهما المعتبرة فى الكفارات بحسب الوزن حتى يقدره

بشئ واحد تحقيقا فكانه اراد الشارع توسعة وجعل ذلك الكيل
المخصوص والوزن المخصوص في تلك الاحكام بمنزلة الواجبات
التخييرية بايهما اخذ المكلف برئ ذمته وان اختلفا فاحشا
واليه ناظر ظاهر قول بعض الفقهاء في قدر زكوة الفطرة
هي بالكيل صاع وبالوزن الف ومائة وسبعون درهما
انتهى فاشكاله بعد ذلك في صورة بلوغه كيلا لا وزنا
او بالعكس للخفة او الثقل كانه مبني على الاحتياط هذا
مع ان الروايات في التقدير مختلفة لا تابى عن الجمع بينها
بحمل كل منها على جنس مناسب لكن لم ينقل من الفقهاء
هذه الطريقة بل جمعوها من جهات اخر وطرحوا بعضها
لضعف السند وغيره على حسب اقتضاء قواعد الاصول
حتى انتهى الى الاختلافات بينهم متفرعا على اختلافات

اصولهم

اصولهم فاتخذ كل مذهبا كما نقلنا عنهم في التفصيل

تتميم المقادير الموزونة والمكيلة
التي قدمناها مفصلة على قسمين قسم معتبر بخصوصه
في الشرع مذكور في الاحاديث دائرة على السنة الفقهاء وقسم
ليس كذلك بل متداول بين الحسابين وعامة الناس والقسم
الاول ايضا على قسمين قسم معتبر عندهم على سبيل الاصالة
وكونه متعلقا للاحكام وقسم ليس كذلك بل مذكور على
سبيل التبعية وكونه مقياسا لشئ آخر ومحددا له فبالحقيقة
تنتهي الى ثلثة اقسام ولما كان القسم الاول منها اي المعتبرة
في الشرع اصالة مما اشتدت حاجة المكلفين اليه من حيث
ابتلاء فتاوى فقهائنا رضوان الله عليهم حاولنا تسهيله
عليهم تقويم ضابطة لبيان تلك المقادير خاصة متضمنة

لكيفيه نسبتها واحدا واحدا من الاوزان المعروفة في زماننا
اعني المن التبريزي والمثقال الصيرفي والشعيرة واجزائها
على ما وصفناها قبل فوضعنا جدولا واثبتنا فيه المقادير
المعتبرة المذكورة وبينا ان كلا منها كم يكون من المن ثم
ما نقص عنه من المثقال ثم ما كسر عنه من الشعيرة وعلى هذا
القياس وعلمنا المراتب الخاليه في الابتداء او الاوساط
بالصفر وفي الانتها بالبياض ايضاحا للمقصود وهذا هو
الجدول

		المن التبريزي	المثقال الصيرفي	الشعيرة	الخردلة	الفلس	الفتيل	النقير	القطمير	الذرة	الهباء
الدرهم المعتبر في زكوة الفضة وغيرها بالاتفاق		۰	۰	۴۸							
الدينار المعتبر في زكوة الذهب وغيرها بالاتفاق		۰	۰	۶۸	۳	۵	۰	۵	۱	۱	۵
الكر المعتبر في باب الطهارة	على مذهب ابن بابويه	۲۴۲	۵۱۴	۲۴							
	على مذهب الشيخين	۱۴۸	۳۴۲	۷۲							
	على مذهب العلامة	۱۴۶	۵۶۳	۲۲	۱	۸	۳	۳	۳	۵	۱
المد المعتبر في بعض الكفارات وغيرها	على احد احتمالي مذهب البزنطي	۰	۹۲	۷۲							
	على اقوى احتمالي مذهبه	۰	۹۱	۷۰	۱	۸	۳	۲	۴	۶	۶
	على مذهب العلامة	۰	۱۶۵	۲۵	۴	۳	۲	۳	۳	۵	۱
	على مذهب الجمهور	۰	۱۶۷	۱۲							
الصاع المعتبر في زكوة الفطرة وغيرها	على احد احتمالي مذهب البزنطي	۰	۳۷۱	۳۶							
	على اقوى احتمالي مذهبه	۰	۳۶۷	۲۹	۰	۱۰	۱	۴	۲	۳	۳
	على مذهب العلامة	۱	۶۱	۱۸	۵	۱	۴	۱	۵	۸	۴
	على مذهب الجمهور	۱	۶۸	۴۸							
الوسق المعتبر في نصاب زكوة الغلات	على احد احتمالي مذهب البزنطي	۳۷	۸۵	۶۵							
	على اقوى احتمالي مذهبه	۳۶	۴۲۰	۶۸	۳	۵	۰	۵	۱	۱	۵
	على مذهب العلامة	۶۶	۷۳	۳۹	۲	۶	۵	۰	۶	۱۰	۲
	على مذهب الجمهور	۶۶	۵۱۴	۲۴							

تمـــــــــــــيم

يظهر مما مر من التقصيد ان الاختلافات الواقعة بين فقهائنا

رضوان الله عليهم في قدر المد والصاع والوسق كلها مبنية
على خلافين احدهما في قدر الرطل العراقي هل هو تسعون مثقالا
او احد وتسعون مثقالا وهذا الخلاف ق ثم بين العلامة
والجمهور وثانيهما في قدر المد هل هو رطل وربع او رطلان
وربع بالعراقي وهذا الخلاف ق ثم بين ابن ابي نصر البزنطي
وغيره من الفقهاء وهم يسندون الى قوله الضعف و الشذوذ
قال العلامة في التحرير وقول ابن ابي نصر المد رطل وربع تعويل
على رواية ضعيفة انتهى وقال الشهيد في البيان وشذ
قول البزنطي ان المد رطل وربع انتهى فيكون المد رطلين وربعا
بالعراقي هو رطل ونصف بالمدني مجملا مع قطع النظر عن
الاختلاف الواقع في الرطل كالمجمع عليه بين فقهائنا و
الروايات متظافرة على هذا المعنى دالة اكثرها ايضا على ما ذهب

اليه

اليه الجمهور في قدر الرطل قال الصدوق رحمه الله في كتاب
من لا يحضره الفقيه في باب الاصناف التي يجب فيها الزكوة
وليس على الحنطة والشعير شيء حتى يبلغ خمسة اوساق والوسق
ستون صاعا والصاع اربعة امداد والمد وزن مائتين
واثنين وتسعين درهما ونصف وروى الشيخ رحمه الله
في الاستبصار في باب ماهية زكوة الفطرة عن ابرهيم بن محمد
الهمداني اختلفت الروايات في الفطرة فكتبت الى ابي الحسن
صاحب العسكر عليه السلم اساله عن ذلك فكتب ان الفطرة
صاع من قوت بلدك الخ وفي آخر الحديث تدفعه وزنا
ستة ارطال برطل المدنية والرطل مائة وخمسة وتسعون
درهما وتكون الفطرة الفا ومائة وسبعون درهما الحديث
وفي باب مقدار الصاع فيه عن جعفر بن ابرهيم بن محمد الهمداني

نخ ط
الفا ومائة وتسعين

قال كتبت الى ابي الحسن عليه السلام على يدي ابي جعلت فداك ان اصحابنا
اختلفوا في الصاع بعضهم يقول الفطرة بصاع المدني وبعضهم
يقول بصاع العراقي فقال كتب الي الصاع ستة ارطال بالمدني
وتسعة ارطال بالعراقي قال واخبرني انه يكون بالوزن الف كذا
ومائة وسبعون وزنة كذا وعن علي بن بلال في هذا الباب
قال كتبت الى الرجل اساله عن الفطرة وكم يدفع قال فكتب ستة
ارطال من تمر بالمدني وذلك تسعة ارطال بالبغدادي
وفي باب مقدار الماء الذي يجزي في غسل الجنابة والوضوء
عن زرارة عن ابي جعفر عليه السلام قال كان رسول الله صلى الله
عليه وآله يتوضا بمد ويغتسل بصاع والمد رطل ونصف
والصاع ستة ارطال واما ما روي في هذا الباب من روايتين
ظاهرهما خلاف ما ظهر من هذه الروايات فقد ذكر الشيخ

في نسخ الفقيه الف ومائتان وسبعين وزنه

رحمه

رحمه الله هنالك وجه التوفيق فيهما فالاولى عن سليمان بن
حفص المروزي قال قال ابو الحسن عليه السلام الغسل بصاع من ماء
وصاع النبي صلى الله عليه وآله خمسة امداد والمد مائتان
وثمانون درهما والدرهم ستة دوانيق والدانق وزن ست
حبات والحبة وزن حبتي شعير من اوساط الحب لا من صغاره
ولا من كباره والثانية عن سماعة قال سألته عن الذي
يجزي من الماء للغسل فقال اغتسل رسول الله صلى الله عليه وآله
بصاع وتوضا بمد وكان الصاع على عهده خمسة امداد
وكان المد قدر رطل وثلث اواق الحديث فقال الشيخ رحمه الله
في وجه التوفيق قوله في هذا الخبر الصاع خمسة امداد و
تفسير المد برطل وثلث اواق مطابق للخبر الذي رواه زرارة
لانه فسر برطل ونصف فالصاع يكون ستة ارطال و ذلك

مطابق لهذا القدر فاما تفسير سليمان المروزي المد بمائتين وثمانين

درهما فمطابق للخبرين لانه يكون مقداره ستة ارطال بالمد في

ويكون قوله خمسة امداد وهما من الراوي لان المشهور من هذه

الرواية اربعة امداد ويجوز ان يكون ذلك اخبارا عما كان

يفعله النبي صلى الله عليه وآله اذا شارك في الاغتسال

بعض ازواجه يدل على ذلك ما رواه محمد بن مسلم عن احدهما

عليهما السلام قال سألته عن وقت غسل الجنابة كم يجزي من الماء

قال كان رسول الله صلى الله عليه وآله يغتسل بخمسة امداد

بينه وبين صاحبته ويغتسلان جميعا من اناء واحد انتهى

فتوضيح توفيق الرواية الاولى على ما ذكره رحمه الله انه حمل

في هذه الرواية الصاع خمسة امداد على وهم الراوي لان

المشهور منها اربعة بدل خمسة فاذا كان الخمسة وهما والصواب

الاربعة

اربعة امداد حال كون المد مائتين وثمانين درهما فوافق الصاع

اي اربعة امثاله مع ستة ارطال فلا يبقى منافاة او على ان يكون

خمسة امدادا اخبارا عما كان يفعله النبي صلى الله عليه وآله

وقت مشاركته بعض ازواجه في قدر ماء الاغتسال فيستقيم

ايضا ولا منافاة بين هذه الصورة وبين ان يكون اربعة امداد

في صورة الانفراد وفيه تامل الا ان كون المد مائتين وثمانين

درهما خلاف الظاهر والمشهور واتفاق الجمهور ويلزم ح

ان يكون الصاع الفا ومائة وعشرين درهما وهو خلاف

ما ظهر من الروايات المقبوله عنده الدالة على انه الف ومائة

وسبعون درهما ومع هذا لا قائل به فكيف التوفيق وايضا

حمل خمسة امداد على صورة المشاركة بعيد في هذا الحديث

جدا اذ لم يقع فيه الاخبار عن ماء الغسل حتى يمكن الحمل على ذلك

الصورة بل وقع الاخبار عن قدر الصاع ثم ان في هذه الرواية
ان الدانق وزن ست حبات والحبة وزن حبتي شعير وهذا ايضا
بحسب الظاهر خلاف ما اتفق عليه من ان دانق الدرهم عبارة
عن وزن ثماني شعيرات وان المراد بالحبة والشعير واحد ويلزم
على هذا ان يبلغ دانق الدرهم اثنى عشرة شعيرة فالدرهم يصير
اثنين وسبعين منها لا ثمانية واربعين كما هو المتفق عليه وان
حملنا قول الشيخ في التوفيق على ان المد وزن مائتين وثمانين
من هذه الدراهم التي واحدها عبارة عن اثنتين وسبعين شعيرة
بوساطة تلك الاصطلاحات وان كان بعضها غير مشهور
فلا يستقيم ايضا اذ يوجب ان يكون الصاع حينئذ ثمانين
الفا وستمائة واربعين شعيرة يبلغ الفا وستمائة وثمانين
درهما من الدراهم المشهورة ولا قائل به فظهر ان هذه
الرواية

الرواية مشكلة جدا لا تستقيم الا بتكلف بعيد والعلم عند الله
واهله واما توضيح توفيق الرواية الثانية على ما ذكره رحمه الله
انه ابقى خمسة امداد في هذه الرواية على حاله لتجبر هذه الزيادة
في عدد المد نقصان تفسيره برطل وثلث اواق فقصده ان
المد الذي صاع النبي صلى الله عليه وآله خمسة منه غير المد
الذي كان منه اربعة لان هذا المد كما فسر عبارة عن رطل
وثلث اواق وخمسة منه يعني خمسة ارطال وخمس عشرة اوقية
ينطبق على اربعة امداد بالمعنى المشهور يعني ستة ارطال بالمد
وفيه ايضا تامل لانه على تقدير ان يكون المد على هذا المعنى لا
يستقيم ايضا اذ يوجب ان يكون خمس عشرة اوقية عبارة
عن رطل واحد مدني حتى بعد ضمه الى خمسة ارطال بلغت ستة
ارطال ولا شيء من الاوقيتين الجديدة والقديمة موافقا لهذا

القدر اذ الجديدة على ما بينا اما عشرة دراهم وخمسة اسباع
درهم تبلغ سبعة مثاقيل ونصفا فخمس عشرة منها مائة و اثنا
عشر مثقالا ونصف مثقال واما عشرة دراهم تبلغ سبعة
مثاقيل فخمس عشرة منها مائة وخمسة مثاقيل واما اثنا
عشر درهما يبلغ ثمانية مثاقيل وخمس مثقال فخمس عشرة
منها مائة وستة وعشرون مثقالا وظاهر ان لا يبلغ
شئ من هذه الثلاثة حد الرطل المدنى والقديمة اربعون
درهما وخمس منها يزيد على الرطل فضلا عن خمس عشرة
ولم ينقل تفسير الاوقية بغير هذه المعانى هذا وان امكن حمل
خمسة امداد فى هذه الرواية على وهم الراوى مستظهرا
بالشهرة والاتفاق والروايات الصحيحة كما جوز الشيخ رحمه الله
فى رواية سليمان فلا يبعد ان يحمل الرطل هنا على المكى دون

[illegible]

المدنى

المدنى والاوقية على الجديدة بالمعنى الاول فيستقيم بلا تكلف
فى معنى المد والصاع ايضا اذ الرطل المكى كما مر عبارة عن رطلين
عراقيين وثلث اواق بهذا المعنى يبلغ ربع رطل عراقى على
تفسير العلامة فيصير كلاهما رطلين وربعا بالعراقى وهو رطل
ونصف بالمدنى فاربعة امثاله يبلغ ستة ارطال مدنية
كما هو المستفاد من الروايات المطابق مع ما ذكرنا انه كالمجمع
عليه بين الفقهاء ويمكن ان يحمل الرطل على العراقى ايضا فبوافق
مذهب البزنطى ولا يمكن ان يحمل الاوقية على القديمة اصلا
اذ اذا حمل الرطل حينئذ على العراقى ينقص عن المد او يزيد عليه
بالنسبة الى المذاهب واذا حمل على المدنى او المكى يزيد عليه
على جميع المذاهب فلا يصير مطابقا لشئ منها فليس قول
صاحب الصحاح فى تفسيرها الاوقية فى الحديث اربعون درهما

درهما وكذلك كان فيما مضى انتهى على عمومه فتامل

تتميم قد عرفت مما تقدم

في التقصيدات ان الكر المعتبر في باب الطهارة المعرف بماء مقدر

شرعا لا ينفعل بالنجاسة ما لم يغيره مقدر بتقديرين بالوزن

وبالمساحة على ما فصلنا كلا في موضعه ففيه احتمالات

اما ان يكون الوزن اصلا فيه وتكون المساحة كانها طريق

الى استعلامه لتعسر الوزن في اكثر الحالات واما ان يكون

على عكس ذلك بان يكون المساحة اصلا فيه ويكون الوزن

طريقا الى استعلامه حال تعسر المساحة لعدم وقوعه

على شكل بركاري كاكثر الغدران والاجاب وامثالهما

واما ان يكون كل منهما اصلا مستقلا يجوز استعمال ما اراد

المكلف منهما بدون تعسر الاخر وان كان بينهما تفاوت

كثير

كثير كالواجبات التخييرية فظاهر الشيخ ابي جعفر الطوسي رحمه الله

هو الاول قال في الاستبصار في باب كمية الكر في ذيل

ذكره رواية الوزن بعد ذكر الروايات التي في المساحة فلا نا في

هذا الخبر ما تقدم من الاخبار لانا كنا ذكرنا في كتابنا تهذيب

الاحكام ان العمل على هذا الخبر على ما نصره الشيخ رحمه الله

وحملنا ما ورد من التحديد بالاشبار على ان يكون مطابقا

لذلك بان يكون مقدارها المقدار الذي يطابقها فكانه

جعل لنا طريقان احدهما ان نعتبر الارطال اذا كان لنا

طريق اليه واذا لم يكن طريق الى ذلك اعتبرنا الاشبار لان

ذلك لا يتعذر على حال من الاحوال انتهى وكذلك ظاهر من

عرف الكر بالف ومائتي رطل وظاهر العلامة والشهيد و

من تبعهما رحمهم الله هو الثاني حيث فرعوا اختيار العرا

في الارطال دون المدني على مناسبته لما استسوه من المساحة
وكذا ظاهر من عرف الكر بانه ما بلغ تكسيره باشبار مستوي
الخلقة اثنين واربعين وسبعة اثمان وظاهر ابن بابويه رحمه
الله هو الثالث لاختياره من اقوال المساحة ما لا يناسب ما ذهب
اليه بحسب الوزن لان البعد وعدم المناسبة بين تقديريه
يابى عن ان يكون احدهما لاستعلام الاخر فيكون كل منهما
اصلا مستقلا ماخوذا من رواية معتمد عليها الا ان عدم
مناسبة الاخر له وامثال ذلك كثيرة في الشرع فما قيل و
العجب من ابن بابويه كيف لم يعتبر العراقي واعتبر المدني
مع ان الكر عنده قريب من نصفه عند من اعتبر العراقي
انتهى فيه تامل ثم ان العلامة رحمه الله في المختلف وافق
ابن بابويه رحمه الله في المساحة والشهيد رحمه الله في

الذكرى

الذكرى وافق الجمهور فيه ومع هذا اختار كل منهما في الوزن
الارطال العراقية لادعائه ان تلك الارطال هو المناسب لما اختاره
من المساحة دون الارطال المدنية قيل وقد يظن ان بين الكلامين
تصادما فان الارطال العراقية ان ناسبت مذهب ابن بابويه
كما قاله العلامة بعدت عن مناسبة مذهب الجمهور بل يكون
الارطال المدنية انسب به منها اذ التفاوت بين المذهبين
في قدر المساحة قريب من التفاوت بينهما في الوزن والتفصي عن
هذا التصادم غير خفي انتهى واشار الى وجه التفصي في الحاشية
بقوله بان يق مراد الشهيد رحمه الله ان اعتبار الرطل العراقي
يناسب التقدير بالاشبار على كل من الروايتين بخلاف الرطل
المدني فانه شديد البعد عما يقتضيه رواية القميين انتهى
والتحقيق في هذا المقام ان الارطال العراقية انسب من الارطال

المدنية الى ما اختاره ابن بابويه في المساحة واما بالنسبة الى الذهب
المشهور في المساحة فالمدنية انسب منها بكثير وتوضيحه انك
مايملاه من الماء قدر شبر من المكان كما صح عندنا بتخمين دقيق
قريب من التحقيق هو اربعة امنان تبريزية وثلثمائة وستة
وخمسون مثقالا صيرفيا فيبلغ قدر سبعة وعشرين شبرا هو
مذهب ابن بابويه في الكر مائة واربعة وعشرين منا واثنى
عشر مثقالا ولا شك ان الارطال العراقية انسب به من المدنيه
بكثير يظهر من الرجوع الى الجدول ويبلغ قدر اثنين واربعين شبرا
وسبعة اثمان شبر هو مذهب الجمهور مائة وستة وتسعين منا
وخمسمائة وثلثة وستين مثقالا ونصف مثقال وظاهر ان
الارطال المدنية التي عبارة عن مائتين واثنين وعشرين منا و
خمسمائة واربعة عشر مثقالا وسبعي مثقال كما مر في الجدول اقرب

الى هذا

الى هذا القدر من الارطال العراقية التي قدرها عند الشهيد رحمه الله
مائة وثمانية واربعون منا وثلثمائة واثنان واربعون مثقالا
وستة اسباع مثقال كما مر ايضا اذ تفاوت الارطال المدنية
منه لا يبلغ الى ستة وعشرين منا وتفاوت الارطال العراقية
يزيد على ثمانية واربعين منا فاين هو من هذا ولا يبلغ التفاوت
الذي قد يكون في اشخاص المياه المتحده في المكان بحسب الوزن
الى حد يستر ذلك كما يشهد به التجربة ولئن اغمضنا عن ذلك
ايضا فلا شك ان المناسب لمن جعل الاصل في التقدير المساحة
وجعل الوزن طريقا الى استعلام بلوغه ذلك القدر كما نحن فيما
فيه ان يكون ما اختاره من الوزن زائدا عليه لا ناقصا عنه
من باب المقدمة وتحقق كونه بالغا القدر الشرعي يقينا و
زيادة الارطال المدنيه على القدر المشهور في المساحة متيقنة

عنه ايضا دون الارطال العراقية اذ مع الاغماض عن نقص نقصانها
عنه بازيد من زيادة المدنية عليه فلا مجال البتة لدعوى تيقن
زيادتها عليه المصححة لكونها مستلزمة للبلوغ الى الحد المذكور
والعلم عند الله واهله تتميم

ينبغي للمكلف المقيد بالشرع المهتم لتحصيل براءة الذمة ان
يكون طريقته التمسك بالاحتياط والعمل على وجه يكون به
خارجا عن عهدة الخلاف في جميع ما ذكرنا من المسائل الخلافية
فيختار في قدر المد والصاع المعتبرين في الكفارات وزكوة
الفطرة وامثالهما مذهب الجمهور الذي قدر المد بما بلغ
مائة وسبعة وستين مثقالا صيرفيا واثنى عشرة شعيرة
والصاع بما بلغ منا تبريزيا وثمانية وستين مثقالا وثماني
واربعين شعيرة اذ هذا التقدير لهما اكثر من جميع المقادير
الباقية

الباقية كما مر والاحوط هو الاكثر ويختار في قدر الوسق المعتبر في هنا ع
في تحقق نصاب الغلات ثانيا احتمال مذهب البزنطي اعني ستة
وثلثين منا تبريزيا مع كسوره المثبتة في الجدول حتى يكون خمسة
اوساق هو قدر النصاب عبارة عن مائة وثلثه وثمانين منا
وكسرا اذ هذا التقدير في النصاب اقل من سائر التقديرات و الاحوط
هنا هو الاقل وعلى هذا القياس في قدر الكر وامثاله حسب ما
اقتضاه سلوك طريقة الاحتياط ولا شك انه اصوب خصوصا
في زماننا الذي فيه الاداء بمخالفة الحق محجوب بالحق والقائم
مستور اللهم ارزقنا توفيق ادراك ملازمته وتحقيق ما هو
الحق من خدمته والخروج عن عهدة ما هو اضواء من التكاليف لفراغ
البال والخلاص عما يوجب تفويت الوقت وتضييع العمر في القيل والقال هذا آخر
ما اردنا ايراده في هذه الرسالة وقصدنا الاهتمام به في تلك المقالة والله
الموفق والمعين
تم

اتفق اتمام النفيه في رجب سنه ١٢٨٥

در صارح في بلده ساوج ٤ شهر شوال المكرم ١٢٨٥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] جواب این [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] العالم [illegible] الأرض

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

اللهم کما ولیت نبیک قبلة یرضاه انزل
علیه وآله من الصلوات ازکاها ومن البرکات
افضلها وانماها **وبعد** بر محرمان کعبهٔ یقین و محرمان اسرار
دین پوشیده نیست صحت عمده وسایل تقرب بخدا و افضل
جهات مدینهٔ طیبهٔ ملت بیضا که ندای صدق انتمای حی علی خیر العمل بیان
ناطق و مضمون بلاغت قرة عینی فی الصلوة بر آن شاهدیست صادق
منوط است بامتثال فرمان تاکید عنوان وحیثما کنتم فولوا وجوهکم
شطره بعد از خطاب مستطاب فول وجهک شطر المسجد الحرام
و مربوط است باقبال بال بر معرفت طریق تحصیل استقبال و سلوک توجه
بسمت قبله مخصوصه باهل اسلام لهذا اقل خلق الله رضی الدین محمد قزوینی مناسب
دید که رساله مشتمل بر تحقیق حقایق این مطلب شریف و منطوی بر اظهار

دقایق

دقایق این مقصد منیف ترتیب دهد تا طالبان معرفت دین را استظهاری
شود بر اتباع مضمون سنت و کتاب و سالکان طریق یقین را اشاره
باشد بصراط مستقیم حق و صواب و این رساله مبتنی شد بر چهار رکن موافقة
لا للفرع مع الاصل و هر رکنی بحکم تمهید مطالب آن مرتب گردید بر چند فصل
و مسمی شد بقبلة الآفاق توقع از ارباب انصاف آنست که اگر بر خللی مطلع
گردند یا بر خطائی واقف شوند بشرف اصلاح مشرف سازند و بالله التوفیق

رکن اول در بیان حقیقت قبله و ما یناسبها و در این چهار فصل است

فصل اول در تصویر وضع کعبه معظمه و تمهید بعضی از مقدمات بدانکه کعبهٔ
معظمه زادها الله شرفا مشتمل است بر چهار ضلع و چهار رکن یکی از ارکان آنرا
که حجر الاسود بر آن نصب است رکن حجر مینامند و تسمیه این رکن بعراقی چنانکه بعضی
تصریح کرده اند نامناسب است وجه آن با وجه تسمیه سایر ارکان بعد از این
مذکور خواهد شد و بترتیب طواف بعد از چهار ذراع شرعی از این رکن
باب کعبه معظمه است و عرض باب نیز چهار ذراع است و تتمه این ضلع که از یمین
باب باشد تا رکنی دیگر که بعضی آنرا عراقی و بعضی شامی مینامند شانزده ذراع
و شبری است که مجموع این ضلع که طول کعبه مبارکه است بیست و چهار ذراع و
شبری بوده باشد و ضلع دیگر که از این رکن تا رکن غربی باشد و میزاب
در وسط آنست بیست و دو ذراع است که عرض کعبه معظمه است و

ضلع ثالث که از رکن غربی مذکور تا رکن یمانی است نظیر و موافق ضلع اول
است و ضلع رابع که از رکن یمانی مذکور تا رکن حجر الأسود است که
نظیر ضلع ثانی است بیست و یک ذراع و یک شبر است که بقدر یک شبر از
نظیر خود کمتر است و وضع کعبهٔ معظمه نسبت بجهان اینست که رکن حجر
الاسود از محاذات مشرق اعتدال قلیلی بجانب جنوب مایل است بعنوانی
که مشرق اعتدال محاذی مابین باب و حجر الأسود واقع شده و تصور وضع
با اد ارکان و اضلاع بمغایرت حاصل شود و عرصهٔ مسجد الحرام محیط است باطراف
کعبهٔ معظمه بتفاوت در ضیق و وسعت **وشبیه** و شبیه باین احاطه است
احاطهٔ حرم نیز بکعبه و مسجد الحرام چه قدر مسافت حرم از اطراف کعبهٔ معظمه و مسجد الحرام
یکسان نیست بلکه مختلف است چنانکه مشهور است و در روایتی وارد
شده که قدر حرم از طرف یمین کعبه چهار میل است و از یسار کعبه هشت میل
و مراد بر یمین و یسار کعبه رکن ثالث و اول یا قریب بانهاست بقرینهٔ صدر
حدیث چنانکه مذکور خواهد شد پس طول حرم بنابراین دوازده میل باشد
که عبارت از چهار فرسخ است **فصل ثانی** در تحقیق ماهیت قبله قبله در عرف
اهل شرع عبارت است از امری که واجب باشد بر مکلف تحصیل استقبال
عین آن یا جهت آن برای خود در مثل صلوة یا برای انسانی دیگر در مثل احتضار
و دفن اموات یا برای حیوانی در مثل ذبح و نحر و آن امر نزد محققین فضای کعبهٔ

و در کلام بعضی واقع شده که در زمان ابراهیم طول ... الفضه ... تسعین
ذراعا و عرض اثنین و عشرین ذراعا ... بنای کعبه
فزاد ... العرض ... بدو ...
تسعه اذرع ... بتغیرات و واقع شده ... ارتفاع
نیست ... تعالی ... بنو ... ذراع
... الکعبه ... که ...
و در ... دولت ... ذرع و ... کان
الکعبه ... عهد ابراهیم ... ابن الزبیر ...
بانی ... عبد الله بن الزبیر ... الحجاج و
ثمانیه عشر ذراعا ... الحدیث
بنای ... و عشرین ذراعا ... روایت
پس ... کعبه نیز بعد از ابراهیم
... طول کعبه ... والعلم عند الله
نقل ... واقع شده باشد

معظمه است از منتهای ارض تا سماء خصوص بنای آن چنانکه ظاهر می شود از اخبار
وارد شده در صحت صلوة فوق جبل ابو قبیس و سطح کعبهٔ معظمه و از این فضا تعبیر بعین
کعبه و بیت نیز میکنند و تفصیل این مقام اینست که در قبلهٔ قریب یعنی
مشاهد یا در حکم مشاهد خلافی نیست در میان اهل اسلام که عین کعبه است
و در قبلهٔ بعید مشهور آنست که جهت کعبه است چنانکه مذهب سید مرتضی
و ابن جنید و ابو الصلاح و ابن ادریس و علامهٔ حلی و جمهور متأخرین
است رحمهم الله و قول دیگر آنکه قبلهٔ کسی که در حرم باشد مسجد الحرام است و قبلهٔ
خارج از حرم حرم است و این مذهب جمعی از متقدمین است و شیخ ابو جعفر
طوسی ره دعوی اجماع بر این کرده و بر طبق این روایات نیز نقل کرده
اند مثل آنچه از جناب صادق علیه السلم مرویست که إنّ الله جعل
الکعبة قبلة لأهل المسجد وجعل المسجد قبلة لأهل
الدنیا و ایضا از آنحضرت مرویست که البیت قبلة لأهل
المسجد و المسجد قبلة لأهل الحرم والحرم قبلة
للناس جمیعا و متأخرین در جواب ایشان منع اجماع و قدح
در صحت روایات نموده اند و در مطلب خود متمسک بظواهر آیات شریفه
و بعضی روایات نیز شده اند و تفصیل در کتب استدلالیه مذکور
است و شیخ شهید رحمه الله در کتاب ذکری بقصد توفیق بین الرأیین

لا اهل الحرم و حرم الحرم نیز

وصرف آن از وقتی است که ممکن است
و ذکر مسجد از برای آن که قبله اهل حرم و ذکر حرم از برای خارج
از حرم کنایه شده از اینکه جهت کعبه برای اهل حرم با اعتبار
اوسع است از جهت کعبه برای اهل مسجد با اعتبار
قرب و بعد الخ این نسبت به منطقه

ووقع الخلاف گفته‌اند که شاید ذکر مسجد و حرم اشاره بجهت باشد و مؤید این است
آنچه مفسرین گفته‌اند که لفظ مسجد الحرام در آیهٔ شریفه اشاره بجهت کعبه است چه اتفاق
است که قبلهٔ خارج حرم مسجد الحرام نیست و تحقیق آنست که نتوانند بود که مراد
مسجد و حرم در قبلهٔ بعید عین مسجد یا حرم باشد زیرا که بنا براین وقوع حرج
و تکلیف ما لا یطاق ظاهر است چه ممکن نیست بر جمیع اهل تحصیل
مواجهه عین مسجد و همچنین بر جمیع خارج از حرم تحصیل مواجهه عین حرم پس
مراد از مسجد و حرم اعم از عین یا جهة آنها باشد و این در مطلق جهة کعبه
که قول متاخرین است داخل است و ظاهر آنچه علامه حلی رحمه الله در مختلف
گفته که توجه بکعبه یا جهة کعبه از بعید مستلزم توجه بمسجد و حرم نیز هست اشاره
باین تحقیق است و بعضه علامه منقول از شارع در قبلهٔ بعید چنانکه مذکور خواهد
شد مؤدی بتحصیل جهة می‌توانند بود نه غیر آن و این ظاهر است و ایضا
قبلهٔ کسی که خارج از مسجد باشد یا از حرم یا از جوار حرم باشد از خارج حرم
بحیثیتی که مشاهد کعبه یا در حکم مشاهد باشد یعنی معذور باشد او را توجه بعین کعبه
مانند کسی که بر جبل ابو قبیس باشد ظاهر است که عین کعبه است نه مسجد و حرم
پس بنا براین اینکه مطلقا قبلهٔ خارج از مسجد مسجد و قبلهٔ خارج از حرم حرم باشد
صحیح نباشد و اگر کسی فرق کند که در بعید جهة کعبه از مسجد و حرم بقصد ممتاز
است پس شاید که مراد این باشد که بعید را لازم است که قصد توجه بمسجد یا حرم کند

جواب

جواب آنست که قصد توجه بی توجه موجه نیست و تحصیل توجه حقیقی بیکی از آنها
در بعضی صور ممکن نه چنانکه بیان شد و اگر کسی گوید که تحصیل ظن در قبله کافی
است وقتی که تحصیل علم میسر نباشد پس در بعیدی که ممکن نباشد او را تحصیل
توجه حقیقی بعین مسجد یا حرم از روی علم کافیست او را تحصیل توجه بیکی از
آنها از روی ظن گوییم تحصیل ظن از امارت میباشد و برای بعید مذکور ممکن
است که امارت تحصیل این ظن مفقود باشد بلکه واقع است ببعد چند
فرسخ از مسجد یا چندین مرحله از حرم امارهٔ تحصیل ظن بتوجه بمسجد یا حرم بالکلیه
مفقود است چنانکه بر متامل ظاهر است و فرق میان تحصیل مذکور
و تحصیل قطع یا ظن بجهة کعبه واضح است چه جهة برای بعید بقدر
بعد او وسیعتر میشود چنانکه مشهور است که کلما ازداد الشیء بعدا
ازداد محاذات پس در اقصای بلاد مفقود الاماره نمیباشد مگر در
در حق جمعی که فرض ایشان تقلید عارف بعلامات و امارات است از اعمی
و شبیه باو چنانکه در کتب فقهیه مسطور است پس در حکم شرعی نبود بجهة در مطلق
بعید حرجی نیست **فصل ثالث** در تعریف جهة کعبه شیخ بهاء الدین محمد
در رسالهٔ تحقیق جهة قبله شش تعریف از فقهای متاخرین رحمهم الله
ذکر کرده و بحث‌ها بر ایشان ایراد نموده پس خود اختیار این تعریف کرده
است که اعظم سمت یشتمل علی الکعبه قطعا او ظنا بحیث

بتساوی نسبته اجزائه الی هذا الاشتمال من غیر ترجیح
حاصل آنچه در فایده قیود تعریف مذکور ذکر کرده اینست که اعتبار اعظم
سمت برای آن شده منتقض نشود طردا ببعضی اجزای جهة و عدم اقتصار
بر ظن چنانکه در تعریف تذکره و ذکری واقع شده بنا بر اینست که منتقض
نشود عکسا بسمتی که عدم خروج کعبه از آن مقطوع به باشد و عدم اقتصار
بر قطع چنانکه در تعریف شرح قواعد و شرح شرایع واقع شده برای
اینست که منتقض نشود بجهتی که مظنون باشد وقوع کعبه در آن در
صورت عجز از تحصیل قطع بآن و اما فایده قید حیثیت اخراج سمتی
است اشتمال بعض اجزاء آن بر کعبه ارجح باشد چه حق اینست که جهة
در اینصورت مجموع آن سمت نیست بلکه بعضی اینست یعنی اجزاء که
که راجح باشد اشتمال آنها بر کعبه بشرط تساوی نسبت رجحان بجمیع آنها
پس جایز نیست مصلی را استقبال اجزاء مرجوحة الاشتمال بر آن چنانکه
از تعریف شرح لمعه مستفاد می شود اینست خلاصه فایده قیود تعریف
مذکور و مخفی نیست که این تعریف باعتبار قید حیثیت اگر افاده انحصار
جهة در منتصف سمت مذکور نکند و بنا بر این که وسط السمت ارجح
است البته از طرفین چنانکه استماع شده از استاد دام ظله که با شیخ رحمه الله
در این باب مباحثه کرده اند لااقل مفید تضییق جهة مذکوره می شود بقدر

معرفت

معرفت دلایل و علامات چنانچه در رساله مذکوره اشاره باین کرده اند که
هذا هو الاصح لقبح التعویل المرجوح مع التمکن من
الراجح و لقول الصادق ع فی موثقة سماعة تعمد القبلة
جهدك و در کتاب حبل المتین در بیان توجیه روایت زراره از ابی جعفر
علیه السلم که قلت له این حد القبلة قال ما بین المشرق و المغرب قبلة
کله که دلالت بر وسعت جهة قبله دارد گفته است که لعل المراد بیان السمت
الذی تصح الصلوة الیه فی الجملة و تبطل بالخروج عنه فان
قول زرارة این حد القبلة سؤال من نهایة ذالك السمت
فان حد الشیء منتهاه فاجابه بما یدل علی انه ینتهی عن
الجانبین بالمشرق و المغرب و جمعی بنا بر ظاهر امثال این حدیث و ظاهر
آیات کریمه مضایقه در توسعه جهة قبله برای بعید نکرده اند بلکه با وجود رجحان
بعضی اجزای جهة توجه بآن جزء را واجب واجب نشمرده اند اگرچه مستحب
دانسته اند و بنا بر اینست آنچه استاد دام ظله در سراج حدیثی که در باب
النوادر کتاب صلوة کافی روایت شده که قال قلت لابی عبد الله
علیه السلم لم صار الرجل ینحرف فی الصلوة الی الیسار فقال
لان الکعبة ستة حدود و اربعة منها عن یسارك و اثنان
منها عن یمینك فمن اجل ذالك وقع التحریف الی الیسار

فرموده اند که این سؤال در مدینه واقع شده در استحباب انحراف در نماز بجانب
یسار مخصوص مسجد مدینه و مانند آن از مساجد و بناها ست و مراد بحدود کعبه
اینجا جهات کعبه است و مراد بجهتی کعبه قوسیست از افق که استقبال حقیقی
هر جزئی از آن قوس استقبال عرفی کعبه است و ایضا فرموده اند که در بنای
مساجد وسعتی هست و بنای اندرا بوسط مجموع جهات کعبه بهتر است مگر در
جایی که مصلحتی عظیم تقاضای خلاف آن کند مثل مسجد مدینه که برای سهولت
معرفت بعضی اوقات صلوات بنای آن موافق نصف النهار شده و
بقدر سدس مجموع جهات کعبه منحرف شده از وسط ان مجموع بجانب مغرب
زیرا که طول مکه بیشتر است از طول مدینه و عرض مدینه در جانب شمال بیشتر است
از عرض مکه و ملاحظه مقدار این در تفاوت دلیل همین قدر انحراف است
پس انحراف تیاسر مستحب است برای کسی که نماز گذارد در آن مسجد و مانند آن از مساجد
و بناها انتهی بعبارته و مخفی نماند که حدیثی دیگر شبیه بحدیث مذکور که استاد
دام ظله در شرح کافی متوجه رفع اشکال مشهور ان شده حمل ان بر معنی
که ظاهر شده فرموده اند شیخ طوسی ره در تهذیب از مفضل بن عمر روایت
کرده که انه سأل اباعبدالله علیه السلام عن التحریف لاصحابنا
ذات الیسار عن القبله و عن السبب فیه فقال ان الحجر الاسود
لما انزل به من الجنة و وضع فی موضعه جعل انصاب الحرم

من

من حیث یلحقه النور نور الحجر فهی عن یمین الکعبه اربعة امیال
کله اثنا عشر میلا فاذا انحرف الانسان ذات الیمین خرج
عن حد القبله لقلة انصاب الحرم فاذا انحرف ذات الیسار
لم یکن خارجا عن حد القبله پس طایفه از فقها این هر دو روایت
را بر یک مضمون حمل نموده مؤید انکه قبله خارج از حرم حرم است و مناط حکم
باستحباب تیاسر اهل عراق کرده اند بنا بر انکه ظاهر مراد از لفظ اصحاب در
صدر این حدیث اهل عراق است و طایفه دیگر بنا بر انکه جهت کعبه را قبله بعید دانسته اند
و حدیث اول مرسل و راوی ثانی مفضل است و مع هذا توجیه استحباب
انحراف بعید را باعتبار اشکال تشخیص منحرف عنه یا غیر آن مشکل دانسته اند
اعتماد بر هیچیک از این دو روایت ننموده مناط حکم ساخته اند و انچه بعضی از این
طایفه با وجود تصدیق بمقدمات مذکوره فتوی باستحباب تیاسر اهل عراق
داده اند توجیه آن خطا از اشکال است و مباحثه که در اینمقام میان محقق
طوسی و شیخ ابو القاسم حلی رحمهما الله واقع شده مشهور و در کتاب مدارک
و غیر آن مذکور است و تحقیق انست که حکم طایفه اولی باستحباب انحراف
اهل عراق هر چند قلیل باشد مستلزم حکم باستحباب واجب است اگر مواجهه
حرم قبل از انحراف حاصل نباشد و این ظاهر است یا مستلزم حکم بخروج
از مواجهه حرم است بر تقدیر حصول مواجهه حرم قبل از انحراف بیان این انکه

اگر فرض کنیم که توجه مصلی در کوفه مثلا که اقرب بلاد عراق است بکعبه معظمه بر نهایت حد یمین
حرم باشد و بقدر یک اصبع که اقل از ان قدر محسوس نباشد منحرف شود بجانب یسار یمینی
تفاوت در امتداد ما بین مقام مصلی و کعبه که تخمینا دو ذراع است مستلزم است که
در امتداد چهل و هشت فرسخ بیست و چهار اصبع شود که یک ذراع است و ما بین بیست
در چهل و هشت فرسخ یک فرسخ میشود پس از کوفه تا حرم که تخمینا دویست و چهل فرسخ است
قریب به پنج فرسخ می شود و این زیاده از قدر طول حرم است و از سایر بلاد عراق
فاحش میشود **فصل رابع** در علامات قبله بلاد بدانکه در این باب روایت از ائمه
هدی صلوات الله علیهم منقول نیست باتفاق فقها مگر در باب قبله عراق که محمد بن مسلم
از احدهما علیه السلم روایت نموده که سألته عن القبلة فقال ضع الجدی
فی قفاك وصلّ و در این باب روایت نیز اگرچه تصریح بقبله اهل عراق
نیست اما فقها بقرینه محمد بن مسلم که عراقیست حمل بر قبله عراق نموده اند و صدوق
ره نیز شبیه باین روایتی در کتاب من لا یحضره الفقیه ذکر نموده که ان رجلا قال للصادق
علیه السلم انی اکون فی السفر ولا اهتدی للقبلة فقال له اتعرف
الکوکب الذی یقال له الجدی قال نعم اجعله علی یمینك واذا کنت فی
الطریق الحج فاجعله بین الکتفین واجمال در این روایت بیش از روایت
سابق است پس فقها بمساعد علم هیأت علامت چند بجهة قبله بعضی بلاد
تعیین کرده اند و در کتب مشهوره مذکور است مانند گرفتن جدی بر پس دوش

راست

راست و گرفتن افتاب وقت زوال بر طرف ابروی راست از جانب
بینی و گرفتن مشرق و مغرب بر یسار و یمین و گرفتن ماه در شب هفتم وقت غروب
افتاب و در شب چهاردهم نصف شب و در شب بیست و یکم وقت طلوع فجر
بین العینین بجهة اهل عراق و مانند گرفتن جدی بر پس دوش چپ و گرفتن سهیل
وقت طلوع ان بین العینین و وقت غروب بر چشم راست بجهة اهل شام
و مانند گرفتن جدی بین العینین و گرفتن سهیل وقت غروب ان میان
دو کتف بجهة اهل یمن و مانند گرفتن جدی بر گوش چپ بجهة اهل مغرب و
باید دانست که بنای این علامات و اعتماد برانها در قبله مبنی بر تسامح در
امر قبله و حکم بوسعت در جهة است والا چون تواند بود که علامت قبله
اهل عراق مثلا با اختلاف یکی باشد با تفاوت چندین درجه در طول
و مع هذا بعضی از اینها فی نفسه اختلاف دارند مانند ماه که همیشه در شب هفتم
مثلا وقت غروب افتاب بر یک مکان نمیباشد و از تقدم و
تاخر فی الجمله خالی نیست و بعضی از ان با دیگری اختلاف دارد مانند
گرفتن مشرق و مغرب بر یسار و یمین که از انجهة که موجب استقبال نقطه
جنوب است مخالفت با علامات دیگر که موجب انحراف است از جنوب
بجانب مغرب و جمعی در اصطلاح این اختلاف عراق بر سه قسم کرده اند
و علامات اول بجهة اواسط عراق مانند بغداد تعیین کرده اند و علامات

دیگر را بجهة اطراف غربیهٔ آن مانند موصل و بجهة اطراف شرقیهٔ آن مانند
بصره علامتی دیگر ذکر کرده اند که آن گرفتن جدی است بر گوش راست
و با وجود این تدقیق در علامتی که بجهة بصره تعیین کرده اند تفاوت
مقتضای آن با آن سمت قبلهٔ بصره فاحش است چه گرفتن جدی
بر گوش راست موجب استبعاد مغرب اعتدال بلکه تجاوز از آن
بجهة شمال است و معلوم است که انحراف قبلهٔ بصره از جنوب بجانب
مغرب بنصف این قدر نیز نمیرسد چنانکه بعد از این ظاهر خواهد شد
پس مدار این علامات بر نوعی از تقریب است که با وجود
اختلاف و تفاوت نیز در تحصیل جهت کعبه بآن منتفع
میتوان شد و یکی از قدمای فقها معروف بابن شاذان
رحمه الله در رساله که در سنهٔ ثمان و خمسین و مائه در معرفت
قبلهٔ بلاد باسم فرامرز بن علی البقرانی نوشته بلاد اطراف
مکهٔ معظمه را بر هشت قسم کرده و بجهت هر یک از
اقسام علامات ذکر کرده اگرچه مشتمل است بر مشاکلت
و توافق علامت مختلفات لیکن چون بعضی از آنها
خالی از نفعی نیست مناسب دید که خلاصهٔ آنها درین مقام مذکور گردد اول اهل عراق و خرا
سان گیلان و جبال دیلم مانند کوفه و بغداد و حلوان و ری و طبرستان تا

ماوراء النهر

ما وراء النهر و خوارزم و علامت ایشان گرفتن بنات نعش است بر پس گوش راست
و جدی بر پس دوش راست و فجر مقابل دوش چپ و شفق محاذی دوش راست
و هنعه که کوکبی است از منازل قمر در وقت طلوع آن میان الکتفین و دبور که یکی
از بادهای مشهور است در مقابل صبا و جنوب که دو باد معروف اند بر یمین و یسار و
قرص آفتاب وقت زوال برابر دوش راست ثانی اهل بالط و سمیساط و جزیره تا موصل
و بلاد آذربایجان و باب الابواب و علامت ایشان گرفتن بنات نعش است بر پس
گوش راست و عیوق وقت طلوع آن بر پس گوش چپ و سهیل وقت غروب آن
میان العینین و جدی میان الکتفین و مشرق بر دست چپ و جنوب بر چشم چپ ثالث
اهل شام و عمان و ینبع و مدینهٔ مشرفه و دمشق و حلب و حمص و بیت المقدس و بلاد
ساحل و علامت ایشان گرفتن بنات نعش است وقت غروب آن بر پس گوش
راست و جدی بر پس شانه چپ و مغیب سهیل بر چشم راست و مطلع سهیل میان العینین
و مشرق بر چشم چپ و صبا بر گونه چپ و شمال بر دوش راست و دبور بر گونه
راست و جنوب در برابر رو رابع اهل بلاد مصر و اسکندریه و قیروان و تاهرت و بربر و
سوس اقصی مغرب و علامت ایشان گرفتن صلیب است که عبارت از چهار کوکب
است در عقب نسر طایر وقت طلوع آن بر گوش چپ و مشرق بر چشم چپ و صبا بر دوش
چپ و شمال میان العینین و دبور بر دست راست و جنوب بر چشم چپ خامس اهل بلاد
حبشه و نوبه و صعید مصر و بلاد سودان و علامت ایشان گرفتن ثریا و عیوق است وقت

طلوع ایشان بر یمین و شمال و شوله که کوکبی است از منازل قمر در وقت غروب آن
میان دو دوش و جدی بر صفحه گونه چپ و مشرق بین العینین و صبا بر چشم چپ و
دبور بر دوش راست و جنوب بر چشم راست سادس اهل تهامه و صنعای یمن
و عدن و حضرموت و علامات ایشان گرفتن جدی است بین العینین و سهیل وقت
غروب آن میان دو دوش و مشرق بر گوش راست و صبا بر گونه راست و شمال
بر چشم چپ و دبور بر دوش چپ و جنوب بر شانه راست سابع اهل سند و هند از ملتان
و کابل و قندهار و علامات ایشان گرفتن بنات نعش است وقت طلوع آن بر گونه
راست و ثریا وقت غروب آن بر چشم چپ و سهیل وقت طلوع آن بر پس گوش
چپ و مشرق بر دست چپ و صبا بر صفحه گونه راست و شمال مقابل رو و دبور
بر دوش چپ و جنوب میان دو شانه ثامن اهل بصره و بحرین و یمامه و اهواز و خوزستان
و فارس و سیستان و علامات ایشان گرفتن نسر طایر است وقت طلوع آن میان
دو شانه و جدی بر گوش راست و شوله وقت غروب آن میان دو چشم و مشرق
بر پس دوش چپ و صبا بر گوش راست و شمال بر چشم راست و دبور بر گونه چپ
و جنوب میان دو دوش این تمام فواید رساله ابن شاذان و اعتماد برین علامات چنانکه
سابقا اشاره شد موافق مذاق جمعی از فقهاست که مناط سمت قبله نزد ایشان جهت
عرفی کعبه معظمه است و مقید بتدقیقاتی که اهل هیات کرده اند نیستند اما مناسب مذاق جمعی
دیگر از ایشان که با وجود قدرت بر تحصیل علم یا ظن با قربیات جایز نمیدانند استقبال

ابعد

ابعد از آنها بنا بر ظاهر حدیثی که شیخ طوسی رحمه الله در تهذیب روایت کرده که اجتهد رایک
وتعمد القبلة جهدک و امثال آن اصوب و احوط آنست که بطرق صحیحه اهل هیات
چنانکه بعد ازین مذکور خواهد شد یا بعلاماتی که هم بحسب ضوابط آن از روی دقت
و بصیرت تعیین شده باشد استعلام قبله هر یک از بلاد نموده عمل بران واقع شود
و علامات مسطوره در کتب فقها چنانکه تفصیل یافت اگرچه از دقت مذکوره خالیست
لیکن اهل خبرت علم مذکور را ممکن است که باندک تاملی بجهت اکثر بلاد مشهوره علامات
قرار دهند که باعتبار ضوابط علم مذکور مطابق سمت قبله آن و خالی از اختلاف و
مسامحاتی باشد که در علامات مشهوره است مثلا ممکن است که هر یک از مطالع یا مغارب
آفتاب در ایام مخصوصه بفصول معینه که باعتبار محاذات یکی از جهات بدن انسان
موافق افتد یا موازی جهت سمت قبله بلدی علامت قبله آن بلد قرار دهند چنانکه گوییم
در مطلع اول تابستان مثلا که نقطه میل کلی یعنی بیست و چهار درجه تقریبا از مشرق
اعتدال منحرفست بجانب شمال نسبت بجهات اربعه انسان چهار صورت متصور است
اول استقبال آن و آن ممکن است که مطابق افتد با سمت قبله بعضی از بلاد نوبه یا
حبشه که انحراف آن از نقطه مشرق اعتدال بجانب شمال بقدر میل کلی باشد دوم استدبار
آن و آن نیز ممکن است که موافق باشد با سمت قبله بعضی از بلاد سند یا هند که
انحراف آن از مغرب بجانب جنوب مساوی همین قدر باشد سوم محاذات آن با یمین و
آن نیز مطابق تواند بود با سمت قبله بعضی از بلاد شرقی چین که بهمین قدر منحرف باشد

از شمال بجانب مغرب چهارم محاذات آن سیاره و آن نیز موافق است با سمت قبله
بعضی از بلاد شام که انحراف آن از جنوب بجانب مشرق موافق قدریست که مذکور شد و در مطلع
اول زمستان نیز که از مشرق بجانب جنوب منحرفست لیکن بقدر یسیر کلی مثل اعتبارات مذکوره
متصور است اول مطابق قبله بعضی از بلاد مغرب تواند بود دوم موافق قبله سرندیب
است سوم مطابق قبله بعضی از بلاد یمن است چهارم موافق قبله بعضی شهرها در
کوه بادیه روس است و مغرب اول تابستان و اول زمستان نیز باعتبارات اربعه
علامت قبله بلاد مذکوره میتواند شد لیکن برعکس آنچه مذکور شد و بر قیاس سایر
مطالع و مغارب آفتاب در عرض سال هر کدام که یکی از اعتبارات مذکوره موافق
سمت قبله بلدی باشد علامت آنست و مثل این اعتبارات در مطالع و مغارب سایر
کواکب مشهوره مثل شعری یمانی و شعری شامی و سماکین و نسرین جاریست و این باب
املی است که استنباط فروع سعیده و لطیفه ازان ممکن است لیکن چون بعد ازین
قدر انحرافات بلاد بتفصیل مذکور خواهد شد و با وجود آن احتیاج بمثل این علامات
کمتر می افتد در مقام اقتصار برین اصل انسب است **رکن ثانی** در بیان تحقیق سمت
قبله بطرق مشهوره و درین چند فصل است **فصل اول** در تمهید مقدمه نسبت بلد بامکه
معظمه باعتبار طول و عرض آن که مناط تحقیق مذکور است از سه صورت بیرون نیست
یا در طول موافق اند و در عرض مخالف یا عکس آن یا در هر دو مخالف اند اما در صورت
اولی تحصیل نقطه جنوب و شمال بجهة استعلام کافیست و احتیاج باستخراج جامی نیست و در دو

صورت دیگر با وجود تحصیل نقطه جنوب و شمال احتیاج افتد بطریقی که بوسیله آن قدر
انحراف قبله از یکی ازین دو نقطه معلوم توان نمود و توهمی که جمعی از متقدمین مانند
کوشیار و غیره و بعضی از فقهاء متاخرین مانند شیخ حسین عبد الصمد رحمه الله در رساله
قبله خراسان کرده اند که در صورت دوم نیز تحصیل نقطه مشرق و مغرب اعتدال در تحصیل
مطلب کافی باشد بنحوی از قیاس به صورت اولی باطل است بنابر آنکه فرق است میان
صورتین و ازینکه اولی مستلزم اینست که بلد با مکه معظمه در تحت یک نصف النهار باشند
و ثانیه مستلزم این نیست که بلد با مکه در تحت یک اول السموت باشند تا همچنانکه مقتضای
اولی آنست که سمت قبله نقطه شمال یا جنوب باشد ثانیه اقتضای این کند که سمت قبله نقطه
مشرق یا مغرب باشد توضیح این فرق آنکه اتفاق دو بلد در طول عبارتست از تساوی
بعد نصف النهارین ایشانست از نصف النهار جزایر خالدات که مبدء اطوال بلادست
و چون دوایر نصف النهار همگی با هم متقاطع اند عند القطبین پس نهایت انفراج دو نصف
النهار از هم همین در نقطتین تقاطع ایشان با معدل النهار میتواند بود پس اگر دو نصف
النهار که بعدهای ایشان از نصف النهار جزایر مساوی باشد لامحاله بهم منطبق باشند و فی
الحقیقه هر دو بلد که در طول موافق اند در تحت یک نصف النهار خواهند بود و اما اتفاق
دو بلد در عرض شمالی یا جنوبی عبارتست از تساوی قدر بعد سمت الرأس و سمت القدم
آنها از معدل النهار که مبدء عرض است و این بعد لامحاله کمال انفراج اول السموت بلادست از
معدل النهار پس اگر دو بلد موافق در عرض شمالی شوند در تحت یک اول السموت باشند

لازم آید که اول السموت مذکور که با معدل النهار متقاطع است در یکجهة دو کمال الفراغ دائره
باشد و بطلان این ظاهر است پس بنابرین هر گاه بلدی با مکه معظمه در عرض موافق بود
نتواند بود که با آن در تحت یک اول السموت باشد با آنکه قبله آن درینصورت مشرق
یا مغرب اعتدال باشد بلکه قبله بلاد شرقی مکه در صورت تساوی عرض منحرف خواهد شد
از مغرب اعتدال بجانب شمال و قبله بلاد غربی منحرف خواهد شد از مشرق اعتدال ایضا
بجانب شمال چنانکه سوس اقصی که از بلاد غربیه مکه معظمه و دار الملک چین که از بلاد شرقیه مکه
معظمه است با وجود قرب اتفاق هر یک با مکه معظمه در عرض قبله اول از مشرق اعتدال
قبله ثانی از مغرب اعتدال بچندین درجه انحراف دارد چنانکه بعد ازین ظاهر خواهد شد پس
معلوم شد که در دو صورت اخیره از صور ثلثه بجهة تعیین سمت قبله بعد از تعیین جهات که در
احتیاج باستخراج خاصی است **فصل ثانی** در تقریر طریق مذکوره از جمله طرق مشهوره در استخراج
المطلوب طریقی است که محقق طوسی رحمه الله در تذکره ذکر کرده و متاخرین اهل هیئات
و فقها تتبع او کرده‌اند و خلاصه آن اینست که تفاوت مابین طول بلد و طول مکه معظمه
که عبارت از تفاوت مابین نصف النهارین ایشانست اخذ کنیم و هر درجه از آن تفاوت را
چهار دقیقه یک ساعت گیریم که هر پانزده درجه بقدر یک ساعت بوده باشد و درین نسبت
اگر با درجات دقایق نیز بوده باشد هر چه حاصل شود زمان حرکت آفتابست از احد
نصف النهارین بدیگری پس وزیرا رصد کنیم که آفتاب در هشتم درجه جوزا یا بیست و
سوم درجه سرطان بوده باشد که آفتاب درآن روز بسمت الراس مکه معظمه میگذرد و با

برآنکه عرض مکه مطابق میل هر یک ازین دو جزو است پس در آن روز قبل از آنکه
آفتاب بنصف النهار بلد رسد بقدر زمان تفاوت مابین نصف النهارین اگر بلد
غربی باشد نسبت با مکه معظمه و بعد از آن اگر بلد شرقی باشد آفتاب لا محاله
بر سمت الراس مکه معظمه خواهد بود پس درینوقت سمت ظل سمت قبله خواهد بود
و طریقی که اهل اسطرلاب بعبارتی که مناسب آن فن است در استخراج قبله تقریر کرده‌اند
و از فواید اسطرلاب شمرده‌اند فی الحقیقه همین طریق است و در تقریر اختلافی ندارند
و مخفی نماند که اصل این طریق در استخراج سمت قبله بهر تقریر که باشد قطع نظر از تفاوت تقریبی
که باعتبار حرکت خاصه آفتاب بهم میرسد و بجهة تقلیل آن تفاوت علمای این
فن تعدیلات فکر کرده‌اند چند عیب دارد یکی آنکه استخراج سمت قبله در همه اوقات
باین طریق میسر نیست بلکه در عرض سال مخصوص دو وقت است دیگر آنکه استخراج
سمت قبله هر بلدی باین طریق موقوف بحضور در آن بلد است و در خارج آن بلد
میسر نیست دیگر آنکه احتیاج بشعاع و ظل دارد و گاه باشد که در بعضی بلاد بعلت
ابر یا مانند آن چندین مدت شعاع و ظل آن مفقود باشد و در اکثر بلاد ممکن
است که آن دو وقت خاص در سال ازین نوع موانع خالی نباشد **فصل ثالث**
در تقریر طریق دایره هندیه از جمله طرق مشهوره طریق دایره هندیه است که
اصل آن بجهة تعیین جهات اربعه از جنوب و شمال و مشرق و مغرب موضوع است و
اکثر فقها در تحصیل سمت قبله بر آنست و طریق استخراج سمت قبله باین طریق بعد از تعیین

جهات مذکوره و در رسم خط زوال و خط اعتدال و انقسام هر ربعی از ارباع آن بنود
قسم متساوی آنست که از نقطه جنوب و شمال بقدر تفاوت ما بین الطولین بجانب
مغرب بشمرند اگر طول بلد زیاد از طول مکه معظمه باشد و بجانب مشرق بشمرند اگر طول
بلد کمتر از طول مکه باشد و ایضا از نقطه مشرق و مغرب بقدر تفاوت ما بین العرضین
بجانب جنوب بشمرند اگر عرض بلد زیاد از عرض مکه باشد و بجانب شمال بشمرند اگر عرض
بلد کمتر از عرض مکه باشد و از منتهای اجزای طولیه خطی موازی خط زوال و از منتهای
اجزای عرضیه خطی موازی خط اعتدال اخراج کنند و این دو خط در غالب متقاطع میشوند
در داخل دایره پس چون وصل کنند میان مرکز دایره و نقطه تقاطع بخطی که منتهی
بمحیط دایره شود آن خط بر صوب قبله است و مخفی نماند که این طریق نیز قطع نظر
از مسامحاتی که در اصل دایره هندیه از آن ناگزیر است چنانکه در محلش مبین است
معیوب است بدیگری آنکه مخصوص ببلادی است که نسبت آنها بمکه معظمه داخل در صورت
ثالثه از صور ثلثه سابقه باشد یعنی هم در طول و هم در عرض مخالف مکه معظمه باشد
و در صورت ثانیه جاری نیست چه با عدم اختلاف عرض چنانکه مفروض است در
صورت مذکوره اخراج خط موازی خط اعتدال که مسافت آن قدر تفاوت ما بین العرضین
است متصور نیست و حکم بانکه درین صورت قبله موافق سمت مشرق یا مغرب است
فاسد است چنانکه سابقا بتفصیل مذکور شد و لهذا بعضی بجهة تتمیم درین استخراج سمت
قبله میان این طریق و طریق سابق ترکیبی کرده اند دیگر از عیوب این طریق آنکه بکلی از

دو خط که درین دایره بمنزله خط نصف النهار مکه است فصل مشترک افق بلد و معظم است که
موازی نصف النهار بلد است و ما نزل منزله نصف النهار مکه نتواند بود چه پیش ازین ثابت شد
که مماس نصف النهار مکه باشد بر نقطه از معدل النهار که بعد آن نقطه از نصف النهار بلد بقدر
ما بین الطولین است و دیگری ازین خطین که بجای دایره اول السموت مکه معظمه است
نیز فصل مشترک افق بلد و صغیره ایست که موازی اول السموت بلد است و قائم مقام اول
السموت مکه نتواند بود چه پیش ازین ثابت شد که مماس مدار مکه باشد بر نقطه که بعد آن
نقطه از اول السموت بلد بقدر ما بین العرضین است و آن نقطه محل تقاطع آن مدار با نصف
النهار بلد است پس هیچیک ازین دو صغیره بسمت الراس مکه نمیگذرد تا آنکه محل تقاطع
این دو خط صوب قبله تواند بود و آنچه بعضی بلقمه توجیه این مقام ذکر کرده اند و حاصل
آن اینست که اگر چه این دو خط فی الحقیقة بمنزله نصف النهار و اول السموت مکه نتوانند
بود اما مراد آنست که در عمل ما نزل منزله آن دو دایره است ظاهر التکلف است چه
وقتی در عمل ما نزل منزله آن میتواند بود که در حاصل عمل با آن مخالفت نداشته باشد و خلاف این
بر متامل ظاهر است و تحقیق این مقام اینست که اگر این دایره بمنزله معدل النهار مسلم بود
بعد خط اول بقدر اجزاء طولیه از نصف النهار بلد بتعیین موقع نصف النهار مکه و بعد
آن از نصف النهار بلد عند المعدل بعمل می آمد لیکن این دایره بمنزله افق بلد است
و معلوم نیست که بعد نصف النهار مکه از نصف النهار بلد از محیط افق بلد چند درجه است
چیزی که معلوم است از تفاضل ما بین الطولین قدر بعد نصف النهارین است عند المعدل با آنکه

[illegible] مذکوره مماس اول السموت
[illegible] نصف النهار بلد [illegible]
و توجیه [illegible] نقطه تقاطع [illegible] نصف النهار [illegible]
[illegible] اول السموت مذکور با نصف النهار [illegible]
موضع تقاطع اول السموت با معدل النهار و
[illegible] ما بین العرضین [illegible] مساوات
[illegible] آن با معدل النهار [illegible]
نتوانند بود چه بعضی [illegible]
است و بعضی [illegible]

بر تقدیری که این دایره بمنزله معدل النهار نیز میبود و بعد نصف النهارین عند المعدل بخط
مذکور ظاهر میشد موافق مطلوب نبود چه مطلوب در مقام تحقیق بعد نصف النهار
مکه است از نصف النهار بلد در سمت الراس مکه و قدر بعد نصف النهارین عند المعدل با
قدر بعد ایشان در سمت الراس مکه موافق نمیباشد چه نصف النهارین عند المعدل کمال
انفراج دارند و بقدر دوری از معدل متضایق میشوند تا آنکه عند القطبین متقاطع شوند
و توضیح آن عنقریب بعد ازین در طریق استخراج بعد مسافت بین البلاد پس ازین خواهد شد

رکن ثالث در بیان تحصیل سمت قبله بطریق جدید چون از بحث سابق معلوم شد که
استخراج سمت قبله بطرق مشهوره خالی نیست از عیوب و مسامحه چنانکه بتفصیل تحریر یافت
و بعضی از طرق دیگر که اقرب بتحقیق است مانند طریقه جیب و قوس که در زیج جدید مذکور است
با وجود نهایت غموض و دقت احتیاج دارد بجدول جیب و قوس که حافظ از عدم خطا
در عمل آن جمع کردن بسیار مشکل است و موقوف است بر فنون حسابیه از جمع و تفریق
و ضرب و قسمت و غالبا خالی از خلل و غلط نمیباشد و با وجود اینها اطلاع بر برهان آن
که موجب اطمینان شود همه کس را میسر نیست بخاطر فاتر رسید که آلتی که بجهة استخراج سمت
قبله وضع شود که برهان آن ظاهر بود و در هر جا و در هر وقت بی احتیاج بفکر و حساب از
نهایت سهولت استخراج سمت قبله هر بلد از آن توان نمود و کیفیت وضع این آلت
و طریق استخراج سمت قبله علاوه از آن دیگر فواید که بالعرض از آن مستنبط میتواند شد
در چند فصل بیان میشود **فصل اول** در کیفیت وضع این آلت حسی که دوری از یکی از

فلزات یا غیر آن اخذ کرده آنرا کره ارض فرض کنیم و بر دو دایره عظیمه که متقاطع
بقوایم باشند رسم کنیم چنانچه که سطح کره مذکوره باین دو دایره بچهار ربع متساوی
منقسم شود و هر ربعی محاط به دو نصف دایره عظیمه باشد ربعی از آن ارباع را ربع
معمور ارض فرض کرده یکی از آن دو نصف دایره که بر این ربع محیط شده اند
نصف خط استوا و جانب جنوب این ربع فرض کنیم که مبداء عرض بلاد است و دیگری را
نصف دایره که بر سطح ارض متوهم میشود از نصف النهار جزایر خالدات که مبداء
اطوال بلاد است و بر منتصف این نصف ازین دایره نشانی کنیم که بمنزله شمال
باشد و بر منتصف نصف مقابل آن نشانی دیگر که بمنزله جنوب باشد پس خط اول را
که بمنزله نصف خط استوا است بعدد نود قسم متساوی قسمت کنیم بعدد درجات
نصف عظیمه و ابتدا از نقطه تقاطع این خط با خط نصف النهار جزایر از جانب
شرقی ربع مذکور نموده صورت عدد درجات را بر اقسام رسم کنیم و این درجات
طول است پس جسمی دیگر دوری چنبری که حشو آن موافق عظیمه این کره باشد تحضیر
کنیم و آنرا بصورت دایره افقی که جنبه کره ها بر آن زنند بر بالا نصب کنیم بعنوانی
که هر گاه کره را در جوف آن گذارند دایره کننده هیئت از کره با نصفی ظاهر بوده باشد
پس سطح عالی این جسم دوری را که حشو آن موافق عظیمه کره است بارباع قسمت کنیم
و یکی از ارباع را بنود قسم متساوی قسمت کنیم بعدد درجات ربع عظیمه و عدد درجات را
بر اقسام رسم کنیم و این درجات عرض است پس بحسب عدد این درجات عرض دو درجات

طول که به اصل کرده است موضع بلاد مشهوره را بر سطح ربع مذکور از کره رسم کنیم با آنکه
که عرض و طول بلاد را از زیجات معتبره مصححه معلوم نموده هر بلدی که خواهیم موضع آن را در این
ربع تعیین کنیم ابتدا از جانب عرض را به درجه طول بلد مذکور نهیم بعنوانی که درجه نود ام
که نهایت این ربع است منطبق بر شمال و مقابل آن منطبق بر جنوب شود پس آنچه
در ربع مذکور از کره محاذی درجه عرض بلد افتد موضع بلد است آن را بنقطه نشان کرده
اسم بلد را بر آن رسم کنیم و این جسم دوری با حالت که بر بلد و قطبین گذشته
بمنزله نصف النهار باشد و قوسی که از خط استوا میان این نصف النهار و نصف بلد م
النهار قوا است که بر کره رسم شده از جانب غربی قوس طول بلد است و قوسی که از
جسم دوری مذکور منحصر است در میان بلد و خط استوا قوس عرض بلد و بهمین نحو
موضع هر یک از بلاد را در این ربع تعیین کنیم و بجهت استعلام بعد مسافت مابین البلاد
چنانکه از جمله فواید که مذکوره دیگر خواهد شد یک ربع دیگر از ارباع جسم دوری مذکور را
بعد و فراسخ ربع عظیمه زمین که عبارت از دو هزار فرسخ است قسمت کنیم و اگر خواهیم
که در این ربع کره مذکوره بلاد هر یک از اقالیم از دیگری در مبادی انظار ممتاز باشد عرض
اول هر اقلیم را معلوم نموده موافق آن خطوط متوازیه خط استوا ربع مذکور را با قالیم
قسمت کنیم پس این کره نمونه باشد از ارض و بلادی که بر ربع معمور ارض است و مناسب
افتد که مسمی گردد بمجمع البلاد و قطع نظر از فواید متوجه از آن چنانکه بعضی از آنها اشاره
خواهد شد ناظر در آن را انبساط حالی او حاصل بلاد و نسبت آنها با هم و کیفیت قرب و بعد

و بعد هر یک از دیگری ظاهر شود **فصل نهم** در طریق استخراج سمت قبله از کره مجمع البلاد
چون در فصل سابق معلوم شد که جسم دوری مذکور که حشو آن بمنزله دایره عظیمه کره
مذکوره است هر گاه بر بلد و قطبین وضع شود بمنزله نصف النهار بلد باشد پس هر گاه
ابتدای یکی از ارباع آن را بر بلد که اریم ابتدای هر یک از ارباع دیگری محاذی موضعی
از کره افتد آنچه محاذی ابتدای ربع جنوبی باشد نقطه جنوب بلد و آنچه محاذی ابتدای ربع
شمالی افتد نقطه شمال بلد باشد پس اگر بلد در طول با مکه معظمه موافق باشد لا محاله چنانکه
این دایره بر بلد گذشته بر مکه معظمه نیز بگذرد و ظاهر شود که سمت قبله بلد مذکور
نقطه جنوب است اگر عرض بلد بیشتر از عرض مکه باشد و نقطه شمال است اگر عرض بلد
کمتر از عرض مکه باشد و اگر بلد با مکه معظمه در طول مختلف باشد دو دایره مذکوره بر مکه
معظمه نگذرد و قبله بلد لا محاله منحرف باشد از جنوب یا شمال بجانب مشرق یا مغرب
بحسب اقتضای وضع بلد با مکه معظمه پس بعد از آنکه بجهت تعیین نقطه جنوب یا شمال
بلد بر کره نشان کنیم دایره مذکوره را با حفظ ساقه ابتدای یکی از ارباع
آن با بلد آنقدر بگردانیم که بر مکه معظمه نیز بگذرد پس در این وقت موضعی از کره
که محاذی ابتدای ربعی دیگر باشد که متصل بآن ربع است در جهت مکه معظمه سمت
قبله بلد باشد آن موضع را نیز نشان کنیم و دایره را بگردانیم تا بر هر دو نشان
بگذرد بعنوانی که ابتدای ربعی که منقسم است بدرجات بر یکی از آن دو نشان
باشد تا معلوم شود که مابین این دو نشان چند درجه است اگر نود درجه باشد تقدیر

ربع دایره سمت قبله بلد موافق خواهد بود با نقطه مشرق یا مغرب اعتدال و اگر کمتر باشد
عدد درجات را ضبط کنیم و این قدر انحراف قبله بلد است از نقطه جنوب یا شمال بجهة
مشرق یا مغرب اگر بیشتر باشد بر این قیاس و چون تعیین جنوب یا شمال بلدی
بیکی از طرق که در تحصیل آن مقرر است در کمال سهولت است بعد از معرفت قدر انحراف
بلد از شمال یا جنوب سمت قبله بلد معلوم شد **فصل ثالث** در فواید دیگر که از کره
مذکوره استنباط میتوان شد **از انجمله** آنکه بعد از تصویر وضع کعبه معظمه و اضلاع و ارکان
آن چنانکه سابقا اشارت بدان رفته بر کره مذکوره و اخراج امتداد خطوط از هر بلدی بر وسط
آن مثلا دایره مذکوره استنباط میتوان کرد که توجه اهل هر بلدی در قبله بکدام جزو
از کدام ضلع کعبه معظمه است چنانکه مستفاد میشود که توجه اهل مدینه مشرفه مثلا با بین رکن
عراقی و میزاب بحیثیتی که سمت قبله آن تا میزاب دو ذراع و نیم و تا رکن عراقی است از نقطه
ذراع و نیم است و سایر بلاد بر این قیاس **و از انجمله** آنکه در آداب بعضی از زیارات در معتبر
از احادیث وارد شده که زایر بعد در هر موضع که باشد رو بسمت کربلای معلی کند
در زیارت بجا آرد پس بجهة احتیاج اند بتعیین سمت کربلای معلی و طریق استخراج سمت
مذکور و تعیین انحراف آن از قبله بلد یا سایر جهات آن بعد از معرفت آنچه در
بیان استخراج سمت قبله از کره مذکوره تقریر شد در کمال سهولت مثلا مستفاد
میشود که در بلده تبریز سمت کربلای معلی منحرف است از جنوب بجانب مغرب بقدر یازده
درجه و چون انحراف سمت قبله آن چنانکه بعد از این ظاهر خواهد شد از جنوب بجانب مغرب

بقدر شانزده

بقدر شانزده درجه است پس سمت کربلا در آنجا بقدر یک درجه از سمت قبله آن منحرف است
بجانب جنوب و در کرمان سمت کربلا بقدر پنجاه و نه درجه منحرف است از جنوب بجانب مغرب
که از سمت قبله آن بقدر سی و دو درجه منحرف شده بجانب مغرب و در مشهد مقدس رضوی
سمت مذکور بقدر شصت و هشت درجه منحرف است از جنوب بجانب مغرب که از سمت قبله آن
بقدر بیست و چهار درجه منحرف شده بجانب مغرب و در اصفهان بقدر دو درجه از مغرب
اعتدال بجانب شمال منحرف است که تفاوت آن با سمت قبله آنجا بقدر پنجاه و سه درجه است
و در کشمیر بقدر بیست و شش درجه از مغرب اعتدال بجانب شمال منحرف است که قدر تفاوت
با سمت قبله آن بقدر شصت و پنج درجه باشد و بر این قیاس قدر انحراف سمت مذکور از
سمت قبله سایر بلاد و یا جهات دیگر آن تعیین باندک التفاتی از کره مذکوره استنباط میتوان
شد و طرقی که در رکن سابق در بیان استخراج سمت قبله از قوم نقل شده هیچیک از آن
وافی نیست در مطلوب چنانکه بر متامل ظاهر است **و از انجمله** استعلام قدر وسعت هر
یک از ممالک است چنانکه از کره مذکوره باسانی معلوم میتوان کرد که مملکت فلان از
شمال بجنوب طول او یا عرض چه قدر است و طول و عرض آن با هم چه نسبت دارند و از هر جهة
بکدام ملک متصل است و مانند آن **و از انجمله** تحصیل معرفت قدر مسافت مابین کل بلاد است
با یکدیگر بانحوی که هر دو بلد که معرفت بعد مابین ایشان مطلوب باشد دایره مذکوره را بر
کره چنان وضع کنیم که بر هر دو بلد بگذرد بعنوانی که قوسی از ربع منقسم بنود و پنج درجه میان
بلدین افتد و عدد دقایق (؟) مابینها معلوم شود و نصف آن باشد که مابین البلدین را آنچه (؟)

چو ده باشند و اگر مسافت امیال زیاد از ربع دور باشد با ستفادت الفصل بعضی از سایر

ارباع دایره مذکوره محتاج اند و مخفی نماند که بعضی در راین استعلام مسافت ما بین

البلدین خیالی کرده اند که فساد آن ظاهر است بیان این آنکه شیخ بهائی رحمه الله

در حاشیه تشریح الافلاک گفته که بمعرفة الطول و العرض یستعلم المسافة بین کل بلدین

بان نربع تفاضل ما بین طولیها و ما بین عرضیها و نجمع المربعین فجذر المجتمع بعد ما بینهما فخذ

لکل درجة اثنین و عشرین فرسخا و ثلث فرسخ و برهان هذا العمل هو شکل العروس

که ... در مجموعه مسماة بکشکول همین مضمون را از بعض حواشی زیج جدید نقل نموده

و تقریر این خیال اینست که تفاضل طول ما بین البلدین بقوسی میباشد محصور میان

نصف النهارین بلدین و تفاضل عرض بقوسی محصور میان اول السموتین و چون

نصف النهار و اول السموت بر قطب هم میگذرند زاویه که ما بین القوسین افتد

قائمه میباشد پس وتر این قائمه بعد مسافت است میان این دو بلد و چون قدر ضلعین

این قائمه باعتبار درجات معروفند از طول و عرض و تفاضل بین البلدین معلوم است

و العیاذ قدر مسافت هم درجه معلوم است که هست دو و فرسخ و کسری است پس باستعانة

شکل عروس استخراج قدر وتر زاویه که بعد مسافت است معلوم میشود چه برهان شکل مذکور

دال است بر آنکه مجموع مربعین ضلعین قائمه مساوی مربع وتر او است اینست تقریر

خیال مذکور و عجبست که برف این خیال با حال منفطن نشده و اکتفوا انه فساد

این را بر تقدیر تسلیم و بیان منتفی شکل عروس در جمیع مثلثات مذکوره و انخفاض از

تخصیص آن بقائمه الزاویه مستقیمة الخطوط بالصورت نقض و حل آن بیان میکنیم اما نقض

آنکه هر گاه دو بلد فرض کنیم که تفاضل ما بین الطولین ایشان هشت درجه باشد و تفاضل

ما بین العرضین شش درجه باین عنوان که عرض یکی هشتاد و سه درجه باشد و عرض دیگری

هشتاد و نه درجه پس چون مربع تفاضل ما بین الطولین شصت و چهار درجه و مربع تفاضل

ما بین العرضین سی و شش درجه میشود و مجموع آن صد درجه است و جذر آن ده است

بایستی که بنا بر ضابطه مذکوره بعد مسافت میان این دو بلد بقدر مسافت ده درجه

باشد با آنکه البته کمتر از مسافت هشت درجه است چه بعد مسافت میان ایشان بقدر

قاعده مثلثی است که یکی از ساقین آن هفت درجه است یعنی ما بین بلد اول و عرض تسعین

و دیگری از ساقین یک درجه است یعنی ما بین بلد ثانی و عرض التسعین و مجموع این دو ضلع

هشت درجه میشود و هر گاه مجموع ساقین هشت درجه باشد قاعده که بعد مسافت ما بینهاست

البته اقصر است اما حل آنکه تفاضل طول بعد قوسی که محصور باشد میان نصف النهارین نیست

بلکه بقوسی از معدل النهار است محصور میان نصف النهارین پس اگر دو بلد که یکی از آن

بر نفس معدل باشد یعنی بر خط استوا جاری میتواند شد چه قوس مذکور در نیوقت یکی از اضلاع

مثلث مذکور است اما اگر هر دو بلد در آفاق مائله باشند متصور نیست که قوس مذکور ضلع آن

مثلث واقع شود چه هیچ یک از طرفین این قوس در این حال بهیچ یک از آن دو بلد منتهی

نمیشود و در این وقت قوسی که صلاحیت ضلعیت مثلث مذکور دارد قوسی است از دایره

صغیره موازیه معدل النهار که محصور باشد میان نصف النهارین بلدین و قدر مسافت

این قوس اقصر است البته از قوس معدل النهار که مساوی تفاضل ما بین الطولین و کمال التفاوت
میان نصف النهارین است چه نصف النهارین بلدین چنانکه از معدل النهار دور میشوند
متقارب میگردند تا آنکه در قطبین با هم تقاطع کنند پس قدر قوس صغیره مذکوره مساوی
قدر قوس معدل النهار که عظیمه است نیست و آنچه مضبوط است که قدر یک درجه بیست و دو
فرسخ و کسری است مراد درجات عظیمه است و درجات صغیره موازیه آن در کمی بجائی رسند
که محسوس نباشند چنانکه در حوالی عرض التسعین است پس اگر دو بلد در عرض مختلف
نباشند و همین اختلاف طولی داشته باشند اگر بر نفس خط استوا باشند قدر بعد مسافت
ما بینهما بقدر فراسخ مقرره تفاضل طول است یعنی هر درجه بیست و دو فرسخ و کسری و هر
چند از معدل النهار دورتر شوند قدر مسافت ما بینهما با وجود توافق در تفاضل طول
کمتر میشود تا حدی که قدری معتد به نداشته باشد مثلا اگر دو بلد بر خط استوا باشند
و تفاضل ما بین الطولین ایشان نود درجه باشد قدر بعد مسافت میان ایشان دو
هزار فرسخ است و اگر دو بلد با وجود همین تفاضل از طول در حوالی عرض التسعین باشند
تواند بود که بعد میان ایشان بیک فرسخ نرسد لیکن هر دو بلد که در طول اختلاف
نداشته باشند و منحصر باشد اختلاف ایشان در عرض یعنی هر دو در تحت یک نصف
النهار باشند قدر بعد مسافت میان ایشان همیشه مضبوط است بقدر فراسخ تفاضل
ما بین العرضین و فرق میان این دو صورت ظاهر است چه در صورت اولی تفاضل
طول باعتبار قوس معدل النهار است و مقوم آنست که بلدین بر نفس معدل النهار

یعنی بر خط

یعنی بر خط استوا نیستند بلکه در تحت صغیره اند موازیه معدل النهار پس لامحاله قدر
قوس صغیره مذکوره مسافت کمتر میشود و اما در صورت تفاضل عرض باعتبار قوس
نصف النهار است و هر دو بلد موافق در طول همیشه در تحت یک نصف النهار اند
و از آنجمله تحصیل معرفت وضع بعضی بلاد است نسبت با هم چنانکه خواهند معلوم کنند که
از بلدی ببلدی کدام راه نزدیکتر است و هر گاه بسمت مستقیم از بلدی ببلدی روند راه
بر کدام بلدها افتد و از حوالی کدام بلد بگذرد و هر بلدی از سمت مستقیم چه مقدار
دور است و بر کدام جانب چنانکه گوییم که از بلده قزوین مثلا هر گاه بسمت مستقیم
بمکه معظمه روند از کره مذکوره مستفاد میشود که بلده قم در سی فرسخی راه ما بعد بیست بلغ قبالا
فرسخ محاذی یسار راه است و بلده همدان در سی و پنج فرسخی بعد سی فرسخ محاذی یمین
و بلده کاشان در چهل فرسخی بعد چهل فرسخ بر یسار و بلده اصفهان در شصت فرسخی
بعد شصت و پنج فرسخ بر یسار و بغداد در نود فرسخی بعد شصت فرسخ بر یمین و شوشتر
در صد و پانزده فرسخی بعد سی فرسخ بر یسار و بصره در صد و چهل و پنج فرسخی بعد
چهل فرسخ بر یسار و کوفه در صد و چهار فرسخی بعد پنجاه فرسخ بر یمین و قطیف در
دویست و سی فرسخی بعد صد و بیست فرسخ بر یسار و بحرین در دویست و پنجاه فرسخی
بعد هفتاد و پنج فرسخ بر یسار و لحسا در دویست و هفتاد فرسخی بعد نود فرسخ بر یسار
و مدینه مشرفه در سیصد و ده فرسخی بعد هشتاد فرسخ بر یمین و اما مدائن در سیصد و
ده فرسخی بعد هشتاد فرسخ بر یسار و از محاذات مدینه و ینبع تا مکه معظمه مسافت

زنج است که مجموع مسافت مستقیمه از قزوین تا مکه معظمه سیصد و هشتاد و پنج بوده باشد.
و آنچه در نهایت سهولت با اندک التفاتی از کره مذکوره استخراج میشود و امکان هست که
آلتی دیگر یا ضوابط مشهوره به تقدیر صحت اصل آنها وفا باین نوع استخراج تواند
نمود و بالله التوفیق **رکن رابع** در تفصیل بعضی امور متوجه از کره مجمع البلاد
و آنچه مناسب آن باشد چون تحقیق کره مذکوره و استنباط فواید آن همه کس را در همه
جا میسر نیست مناسب دید که بعضی از انها که اهتمام بآن بیشتر باشد مانند سمت قبله
بلاد مشهوره و موقع توجه هر بلدی از جهة خانه کعبه معظمه و قدر بعد مسافت میان
اشهر بلاد از کره مذکوره استخراج نموده در طی سه فصل مذکور کرده و چون در حال
تحریر این رساله هنوز میسر نشده بود که در صنعت کره مذکوره دقت و اهتمام تمامی
بعمل آمده باشد احتمال تفاوت قلیلی را با وقوع معارض این فواید مذکوره است پس اگر
بعد از تدقیق تفاوت قلیلی ظاهر شود موجب قدح در حسن وضع این آلت نخواهد
بود بلکه راجع بتقصیر در صنعت و مسامحه در عمل شود و نیز ذا در اصل مطلب که تحصیل
مقادیر مذکوره است بعنوان تخمین قریب به تحقیق معتبر نیست چه هرچند کمال دقت
بکار رود تحصیل آن بعنوان تحقیق از صنعت در بشر خارج باشد **فصل اول** در ذکر
سمت قبله بلاد چون قبل ازین مقرر شده که بعضی از بلاد که نسبت بطول موافق مکه معظمه
باشند سمت قبله آنها احتیاج باستخراج ندارد بلکه اگر جنوبی باشد از مکه معظمه یعنی در
عرض کمتر باشد سمت قبله آن نقطه شمال است و اگر شمالی باشد یعنی عرض آن بیشتر باشد

نقطه

نقطه جنوب است اما بلدی که موافقت تمام در طول با مکه معظمه داشته باشد در میان بلاد
مشهوره بنظر نیامده لیکن بعضی از بلاد بسیار قریب الطول است که تا مثل میزان التفاوت فی
الطول میتواند شد مانند صنعا و دارالکسیس در جانب جنوب مکه معظمه و موصل و
ارزن الروم در جانب شمال آن که بسبب آنکه هرکدام در طول از مکه معظمه کمتر از نیم درجه
کمتر است انحراف قبله آن از شمال یا جنوب بجانب مشرق قدری اعتنا به ندارد
پس بتعیین قبله اول بنقطه شمال دوم بنقطه جنوب میتوان کرد و قبله سایر
بلاد چون ازین دو نقطه بعلت اختلاف معتد به طولی منحرفست قدر انحراف آنها را
از کره مذکوره استخراج نموده بحسب اعتبار مشهور قلیله بعنوان اسقاط دقایق کمتر از
نصف درجه و زیاده دقایق بیشتر از آن یعنی وضع آن بجای یک درجه مجموعه چنانکه متعارف
اهل حساب است ذکر میشود و چون اکثر بلاد مذکوره نسبت بمکه معظمه شمالیست یعنی قبله
آنها بنقطه جنوب نزدیکتر است از شمال مناسب آید که ابتدا ببلدی نماید که قبله آن
بنقطه جنوب اقرب یعنی انحراف اقل باشد و بترتیب الاکثر فالاکثر باین معنی که اکثر
انحرافا متعقبا باشد بر اکثر انحرافا و همه مرتب بر وضع طبیعی دوره که از یمین بیسار
میباشد قدر انحراف بلاد را از نقطه جنوب ذکر کند تا بنقطه مشرق رسد و بعد از آن
چون بنقطه شمال نزدیکتر میشود بجهت انحراف بنقطه شمال نمود و بترتیب الاقل فالاقل
تا بنقطه شمال و بعد از آن بترتیب الاکثر فالاکثر تا بنقطه مغرب و بعد از آن چون باز
بجنوب نزدیکتر میشود بترتیب الاقل فالاقل تا بنقطه جنوب و برعایت این ترتیب

فی الجمله صیانت از تحریف و غلط کتاب بعمل می آید چنانکه ظاهر است و دیگر تنبیه تاکیدی بعد از
ذکر انحراف از یکی از این دو نقطه جنوب یا شمال مناسب به که تمام قوس انحراف را نیز که قدر است
عبارت از ما بقی آن قوس است به تا مشرق یا مغرب ذکر نماید هر چند که مستغنی عنه است
تا اگر کتاب را در یکی از اینها سهوی واقع شود دیگری تصحیح آن نمود و اگر دو
بلد در قدر انحراف مساوی باشند اشتباهی سبب واقع گردد و چون معلوم شد که انحراف
باعتبار رجحانات اربعه چهار نوع است بلاد مشهوره در طی چهار قسم مفصل میگردد قسم اول
بلادی که انحراف قبله آنها شرقیست از جنوب و درین قسم بیست و چهار بلده مذکور میگردد
ارزنجان قدر قوس انحراف آن از نقطه جنوب بجانب مشرق هشت درجه است که از سمت قبله م
قبله آن تا مشرق اعتدال هشتاد و دو درجه باشد حلب از جنوب پانزده درجه تا
مشرق هفتاد و پنج درجه رحبه از جنوب هفده درجه تا مشرق هفتاد و سه درجه
انطاکیه از جنوب نوزده درجه تا مشرق هفتاد و یک درجه ملطیه از جنوب بیست درجه
تا مشرق هفتاد درجه مدینه مشرفه از جنوب بیست و هشت درجه تا مشرق شصت و دو
درجه دمشق ایضا از جنوب بیست و هشت درجه تا مشرق شصت و دو درجه طرابلس شام
از جنوب بیست و نه درجه تا مشرق شصت و یک درجه حمص ایضا از جنوب بیست و نه درجه
تا مشرق شصت و یک درجه قنسرین از جنوب سی درجه تا مشرق شصت درجه
رومیه کبری از جنوب سی و یک درجه تا مشرق پنجاه و نه درجه طرسوس از جنوب
سی و پنج درجه تا مشرق پنجاه و پنج درجه قسطنطنیه از جنوب سی و شش درجه تا مشرق

پنجاه و چهار درجه صور از جنوب سی و هفت درجه تا مشرق پنجاه و سه درجه
قونیه از جنوب سی و هشت درجه تا مشرق پنجاه و دو درجه عسقلان از جنوب چهل و
چهار درجه تا مشرق چهل و شش درجه بیت المقدس از جنوب چهل و هفت درجه تا مشرق
چهل و سه درجه اسکندریه از جنوب پنجاه و هشت درجه تا مشرق سی و دو درجه مصر
از جنوب پنجاه و نه درجه تا مشرق سی و یک درجه قوص از صعید مصر از جنوب هفتاد و شش
درجه تا مشرق چهارده درجه طرابلس مغرب ایضا از جنوب هفتاد و شش درجه تا مشرق چهارده
درجه قرطبه دار الملک اندلس از جنوب هفتاد و هفت درجه تا مشرق سیزده درجه قیروان
از جنوب هشتاد و یک درجه تا مشرق نه درجه تاهرت علیا از جنوب هشتاد و هفت درجه تا
مشرق سه درجه قسم ثانی بلادی که انحراف قبله آنها شرقیست از شمال و پنج
بلده است طنجه مغرب قدر قوس انحراف قبله آن از نقطه شمال بجانب مشرق هشتاد و
چهار درجه است که از سمت قبله آن تا مشرق اعتدال شش درجه باشد سوس اقصی مغرب
از شمال هفتاد و پنج درجه تا مشرق پانزده درجه دنقله مدینه نوبه از شمال شصت و
چهار درجه تا مشرق بیست و شش درجه جرمی دار الملک حبشه از شمال پنجاه و سه
درجه تا مشرق سی و هفت درجه زبید از بلاد یمن از شمال بیست و دو درجه تا مشرق
شصت و هشت درجه قسم ثالث بلادی که انحراف قبله آنها غربیست از شمال و نه
بلده است سمرقند قدر قوس انحراف قبله آن از نقطه شمال بجانب مغرب شصت و شش
درجه است که سمت قبله آن از نقطه مغرب اعتدال بیست و چهار درجه باشد سومنات از شمال

هشتاد و یک درجه تا مغرب نوزده درجه دار الملک چین از شمال هشتاد و یک درجه تا مغرب
نه درجه بهلواره هند از شمال هشتاد و هفده درجه تا مغرب سه درجه قسم رابع محاذی که
انحراف قبله آنها نیست از جنوب هشتاد و پنج بلد است با بارس هند که در قوس الجنوب قبله
آن از نقطه جنوب بجانب مغرب هشتاد و شش درجه است که تا مغرب اعتدال چهار درجه باشد
اگره از جنوب هشتاد و چهار درجه تا مغرب شش درجه دهلی از جنوب هشتاد و سه درجه
تا مغرب هفده درجه دیبل ایضا از جنوب هشتاد و سه درجه تا مغرب هفده درجه منصوره از
جنوب هشتاد و یک درجه تا مغرب نه درجه لهاور از جنوب هفتاد و پنج درجه تا مغرب پانزده
درجه تهانه از جنوب هفتاد و سه درجه تا مغرب هفده درجه هرموز از جنوب هفتاد و دو
درجه تا مغرب هجده درجه مولتان ایضا از جنوب هفتاد و دو درجه تا مغرب هجده درجه
خان بالغ از جنوب هفتاد و یک درجه تا مغرب نوزده درجه کشمیر از جنوب شصت و نه
درجه تا مغرب بیست و یک درجه قطیف ایضا از جنوب شصت و نه درجه تا مغرب بیست و
یک درجه حلب از جنوب شصت و هشت درجه تا مغرب بیست و دو درجه قندهار ایضا
از جنوب شصت و هشت درجه تا مغرب بیست و دو درجه بست از جنوب شصت و
پنج درجه تا مغرب بیست و پنج درجه بت از جنوب شصت و چهار درجه تا مغرب بیست و
شش درجه سیستان از جنوب شصت و دو درجه تا مغرب بیست و هشت درجه بدخشان
ایضا از جنوب شصت و دو درجه تا مغرب بیست و هشت درجه جیش بالغ از جنوب شصت و
یک درجه تا مغرب بیست و نه درجه فرغانه ایضا از جنوب شصت و یک درجه تا مغرب بیست و نه

درجه بحرین از جنوب شصت درجه تا مغرب سی درجه بلخ از جنوب پنجاه
و نه درجه تا مغرب سی و یک درجه ختن از جنوب پنجاه و هشت درجه تا مغرب
سی و دو درجه کرمان ایضا از جنوب پنجاه و هشت درجه تا مغرب سی و دو درجه
فاریاب از جنوب پنجاه و شش درجه تا مغرب سی و چهار درجه کاشغر از جنوب
پنجاه و چهار درجه تا مغرب سی و شش درجه مرو از جنوب پنجاه و دو درجه
تا مغرب سی و هشت درجه هرات از جنوب پنجاه و یک درجه تا مغرب سی و نه درجه
شیراز ایضا از جنوب پنجاه و یک درجه تا مغرب سی و نه درجه کش از جنوب
پنجاه درجه تا مغرب چهل درجه سمرقند از جنوب چهل و نه درجه تا مغرب چهل و
یک درجه بخارا ایضا از جنوب چهل و نه درجه تا مغرب چهل و یک درجه خجند
از جنوب چهل و هشت درجه تا مغرب چهل و دو درجه تون ایضا از جنوب چهل و
هشت درجه تا مغرب چهل و دو درجه ترشیز ایضا از جنوب چهل و هشت درجه تا
مغرب چهل و دو درجه سرخس از جنوب چهل و هفت درجه تا مغرب چهل و سه درجه
بناکت از جنوب چهل و شش درجه تا مغرب چهل و چهار درجه المالغ ایضا از
جنوب چهل و شش درجه تا مغرب چهل و چهار درجه نیشابور از جنوب چهل و چهار از
تا مغرب چهل و شش درجه طوس از جنوب چهل و سه درجه تا مغرب چهل و
هفت درجه سبزوار از جنوب چهل و دو درجه تا مغرب چهل و هشت درجه طراز
ایضا از جنوب چهل و دو درجه تا مغرب چهل و هشت درجه ~~یزد~~ ایضا از جنوب چهل و

یزد ایضا از جنوب چهل و دو درجه تا مغرب چهل و هشت درجه

~~دو درجه تا مغرب چهل هشت درجه~~ رامهرمز از جنوب چهل درجه تا مغرب پنجاه و دو درجه اصفهان
از جنوب سی و نه درجه تا مغرب پنجاه و یک درجه دامغان از جنوب سی و هشت درجه تا مغرب
پنجاه و دو درجه سمنان از جنوب سی و هفت درجه تا مغرب پنجاه و سه درجه کرکانج دار الملک
خوارزم ایضا از جنوب سی و هفت درجه تا مغرب پنجاه و سه درجه استراباد از جنوب سی و
شش درجه تا مغرب پنجاه و چهار درجه بصره ایضا از جنوب سی و شش درجه تا مغرب
پنجاه و چهار درجه کاشان از جنوب سی و پنج درجه تا مغرب پنجاه و پنج درجه قم
از جنوب سی و دو درجه تا مغرب پنجاه و هشت درجه شوشتر ایضا از جنوب سی و دو
درجه تا مغرب پنجاه و هشت درجه ری از جنوب سی و یک درجه تا مغرب پنجاه و نه درجه
ساری ایضا از جنوب سی و یک درجه تا مغرب پنجاه و نه درجه ساوه از جنوب بیست و
هشت درجه تا مغرب شصت و دو درجه قزوین از جنوب بیست و هفت درجه تا مغرب
شصت و سه درجه ابهر از جنوب بیست و پنج درجه تا مغرب شصت و پنج درجه
شهرزور از جنوب بیست و چهار درجه تا مغرب شصت و شش درجه کوبانیه رودکر
ایضا از جنوب بیست و چهار درجه تا مغرب شصت و شش درجه بابیلان از جنوب بیست و
سه درجه تا مغرب شصت و هفت درجه همدان از جنوب بیست و دو درجه تا مغرب شصت و
هشت درجه شماخی از جنوب بیست درجه تا مغرب هفتاد درجه باکویه ایضا از جنوب
بیست درجه تا مغرب هفتاد درجه بلغار از جنوب نوزده درجه تا مغرب هفتاد و
یک درجه باب الابواب ایضا از جنوب نوزده درجه تا مغرب هفتاد و دو درجه بردعه

ایضا

ایضا از جنوب هیجده درجه تا مغرب هفتاد و دو درجه اردبیل ایضا از جنوب هیجده
درجه تا مغرب هفتاد و دو درجه تبریز از جنوب شانزده درجه تا مغرب هفتاد و چهار تا مغرب ه
درجه تفلیس ایضا از جنوب شانزده درجه تا مغرب هفتاد و چهار درجه مراغه
از جنوب پانزده درجه تا مغرب هفتاد و پنج درجه بغداد از جنوب سیزده درجه تا مغرب
هفتاد و هشت درجه نخجوان از جنوب دوازده درجه تا مغرب هفتاد و هشت درجه
کوفه ایضا از جنوب دوازده درجه تا مغرب هفتاد و هشت درجه سرمن‌رای
از جنوب هفت درجه تا مغرب هشتاد و سه درجه پس با این تفصیل قدر انحراف صد و هشت
بلد مشهور دانسته شد و بعضی از بلاد که مذکور نشده بمقایسه بلاد قریبه بآن معلوم
میتواند شد مانند بسطام بمقایسه دامغان و استراباد و مانند آمل بمقایسه ساری
و مانند رشت بمقایسه لاهیجان و قس علی ذلک و باید دانست که در تصور قدر
انحرافات قبله بلاد توهمی چند هست که ذکر آنها و بیان فساد آنها بجهت بی‌نیازی از تفصیل
موجب زیادتی بصیرت در مقام میتواند شد پس مناسب آنست که این فصل را بذکر
و نقض آنها ختم کنیم اول توهم اینکه هر گاه تفاضل طول بلدی نسبت بطول مکه معظمه
مساوی باشد با تفاضل عرض آن بلد نسبت بعرض مکه یعنی بهمان قدر از درجات
و دقایق که در طول زیاده است از مکه در عرض نیز زیاده باشد یا بقدر زیادتی
طول در عرض کم باشد یا بهمان قدر که در طول کم است در عرض نیز کم باشد یا بقدر
کمی طول در عرض زیاده باشد لازم آید که قبله آن بلد بین الجهتین باشد بمعنی که

در صورت اولی بر منتصف جنوب و مغرب اعتدالی باشد و در ثانیه بر منتصف شمال و مغرب
اعتدالی و در ثالثه بر منتصف شمال و مشرق اعتدالی و در رابعه بر منتصف جنوب
و مشرق اعتدالی و موافق صورت اولی است آنچه شیخ حسین عبد الصمد رحمه الله در
رساله قبله خراسان گفته است که چون هر یک از بصره و طوس موافق اند در تساوی
زیادتی هر یک از طول و عرض آن نسبت بطول و عرض مکه معظمه میباید قدر انحراف قبله
ایشان باهم موافق و سمت قبله هر یک مابین جنوب و مغرب اعتدالی باشد و تصور
منشأ این توهم آنست که تفاوت طول موجب انحراف از نقطه جنوب یا شمال و
تفاوت عرض موجب انحراف از نقطه مشرق یا مغرب میشود و چون در صورتین مفروضتین
هر دو تفاوت متساوی و متشابه است میباید سمت قبله مابین الجهتین باشد و بطلان آن
این ظاهر است چه مبنی است بر امکان وقوع بلدین متساویین در عرض مختلفین در
طول در تحت یک اول السموت بقیاس بر وقوع بلدین متساویین در طول مختلفین در
عرض در تحت یک نصف النهار و این امکان ممنوع است توزیع انحراف از نقطه
مشرق یا مغرب به تفاوت عرض و فساد این امکان سابقا بیان شد و حاصل آن
آنست که تلازم نیست میان اختلاف در عرض و انحراف قبله از مشرق یا مغرب اعتدال
پس ممکن است که بلدی با وجود توافق عرض با مکه معظمه منحرف باشد سمت قبله ان از
مشرق اعتدالی و همچنین عکس آن و ایضا توهم مذکور مبنی است بر امکان توازی نصف یا مغرب
النهار بلاد و چه بر فرض تلازم مذکور نیز هرگاه نصف النهار بلاد متوازی نباشند بلکه

در آفاق

در آفاق مایله چنانکه مطابق واقع است متقاطع شوند ظاهر است که بسبب تقاطع
مذکور هر چند تفاضل طولی و عرضی بلدی نسبت ببلدی دیگر در عدد درجات و دقایق مساوی
باشد لیکن باعتبار قرب و بعد ایشان نسبت بخط استوا اختلافی در قدر تفاضل بهم میرسد
و مناط قدر انحراف همین قدر است نه آن عدد چه اگر همان عدد درجات طول و عرض
و ملاحظه نسبت تفاضل مذکور مناط قدر انحراف میبود بایستی که در هر بلدی بمحض ملاحظه
نسبت مذکوره بی عملی و آلتی استخراج قدر انحراف آن بلد توان کرد چه بر این تقدیر انحصار
بصورت مساوات تفاضل ندارد پس در بلدی که مثلا نسبت تزاید طول و عرض آن از
طول و عرض مکه نسبت ثلث و ثلثان بوده باشد یعنی تفاضل طولی بضعف تفاضل عرضی
باشد لازم میبود که انحراف آن از جنوب بضعف انحراف آن از مغرب اعتدالی باشد و بر این
قیاس و خلاف این ثابت چه با وجود آنکه باتفاق طول قزوین هشتاد و پنج درجه و عرض
سی و شش درجه است و همچنین باتفاق طول مکه هفتاد و هفت درجه و ده دقیقه و عرض
بیست و یک درجه و چهل دقیقه است و تزاید طولی بیشتر از نصف تزاید عرضی است قدر
انحراف قبله آن از جنوب باتفاق پنجاه درجه کمتر است از نصف قدر انحراف آن
از مغرب اعتدالی پس ظاهر شد که بسبب تساوی تفاضل طولی و عرضی طوس با بصره نسبت
با مکه معظمه لازم نیاید که سمت قبله آن مابین جنوب و مغرب اعتدالی باشد با آنکه در بصره
تساوی تفاضل مذکور نیز مفقود است و حکم باشتراک آن با طوس در تنصیف مبنی بر غفلتی
است که از رجوع بقدر طول و عرض بلاد معلوم میشود و ایضا از این قبیل است حکم بآنکه

طول بصره از طول بغداد به پنج درجه زیادتر است چنانکه در رساله مذکور است چه در
زیجات معتبره صحیحه مضبوطست که طول بصره هشتاد و چهار درجه است و عرض سی و یک درجه
و طول بغداد هشتاد درجه است و عرض سی و سه درجه و سی و پنج دقیقه پس بنا
برین زیادتی طول بصره از طول مکه که باتفاق هفتاد و هفت درجه و ده دقیقه است
شش درجه و پنجاه دقیقه میشود و زیادتی عرض آن بر عرض مکه که باتفاق بیست و
یک درجه و چهل دقیقه است هشت درجه و پنج دقیقه میشود پس تفاضل طول و عرض
آن نسبت بطول و عرض مکه مساوی نیست بلکه یکدرجه و نیم تفاوت دارد و همچنین
زیادتی طول بصره بر طول بغداد چهار درجه است نه پنج درجه **دیگر** از توهمات
عکس صورت سابقه است یعنی که هرگاه قبله بلدی بر منتصف دو جهت باشد لازم
آید که تفاضل طول و عرض آن بحوالی از آنها مذکوره مساوی باشد و بطلان این نیز
بعد از تذکر ما سبق بادنی تأملی ظاهر میشود **دیگر** از توهمات انعکاس آنست که تساوی
قدر انحراف دو بلد در یکی از اقسام اربعه مذکوره مستلزم آن باشد که در سمت قبله
هم باشند یعنی بحیثیتی باشند که اگر خطی از ابعد بمکه معظمه اخراج کنند بر اقرب نیز بگذرد و این
نیز فاسد است چه نیشابور از سمت قبله هرات با وجود تساوی قدر درجات انحراف
غربی از جنوب قریب به بیست فرسخ بر یسار است و همچنین با وجود تساوی مذکور
هرموز از سمت قبله مولتان پنج فرسخ بر یسار است و دهلی از سمت قبله [illegible]
پنج فرسخ بر یسار و یزد از سمت قبله سبزوار بچهار فرسخ بر یسار و کرمان از سمت

قبله جوسن هفتاد فرسخ بر یسار است و مخفی نماند که منشأ این توهم گمان توازی انصاف
النهار بلدانست چه برین تقدیر از وقوع تساوی زاویه انحراف ایشان با هم
چنانکه مفروض است لازم می آید که خط سمت قبله ایشان بعد از اخراج متحد شوند
والا متقاطع خواهند بود بر نقطه از سمت قبله لامحاله و چون محالست که از تقاطع
دو خط غیر متوازی با دو خط متوازی دو زاویه در یک جهت حادث شود متباینه
که دو زاویه انحراف که از تلاقی ایشان با نصف النهارین متوازیین حاصل آید
با هم مساوی باشند و این خلاف فرض است **دیگر** از توهمات عکس صورت
سابقه است یعنی هرگاه دو بلد بر حیثیت مذکوره باشند لازم شده که در قدر انحراف
مساوی باشند و این نیز فاسد است چه قنسرین بر سمت قبله قسطنطنیه است با وجود
تفاوت شش درجه در قدر انحراف شرقی از جنوب و حلب بر سمت قبله اماوره است
با تفاوت هفده درجه در قدر انحراف غربی از جنوب و همچنین کرمان بر سمت قبله کشمیر
است با تفاوت سه درجه و یزد بر سمت قبله بیش بالغ است با تفاوت نوزده
درجه و نیشابور بر سمت قبله خان بالغ است با تفاوت پنج درجه و منشأ این توهم
نیز همانست که منشأ توهم سابق **دیگر** از توهمات آنست که هرگاه دو بلد نظیر هم باشند
بنحوی که قدر انحراف احدهما در یکی از اقسام اربعه مساوی باشد با قدر انحراف دیگری
در قسم مقابل آن لازم باشد که در سمت قبله با هم مواجه باشند یعنی اگر از یکی بدیگری
خطی مستقیم اخراج شود بمکه معظمه بگذرد و این نیز باطلست چه زبید از بلاد یمن

نظیر هند است بامعنی که قدر انحراف قبله زبید از شمال بجانب مشرق بیست و دو درجه
است و انحراف هند ان از جنوب بجانب مغرب ایضا بیست و دو درجه است با انکه
سمت قبله زبید مواجه شرقی هند است قریب بچهل فرسخ و سمت قبله هند ان ایضا
مواجه شرقی زبید است قریب به بیست فرسخ و اگر از هند ان بزبید خطی اخراج کنند
قریب به بیست فرسخ از غربی مکه معظمه بگذرد و د ایضا قیروان نظیر دار الملک حبش است
چه قدر هر یک از انحراف سمت قبله اول از جنوب بجانب مشرق و انحراف ثانی از
شمال بجانب مغرب هشتاد و یک درجه است با انکه سمت قبله قیروان مواجه جانب
جنوبی حبش است بمسافت ششصد و پنجاه فرسخ تقریبا و سمت قبله حبش ایضا مواجه
جانب جنوبی قیروان است بمسافت چهار صد و شصت فرسخ تقریبا و اگر از قیروان
بحبش خطی مستقیم اخراج کنند قریب سیصد و پنجاه فرسخ از شمالی مکه معظمه بگذرد و
د ایضا سوس اقصی نظیر لها ور است چه انحراف سمت قبله سوس از شمال بجانب
مشرق و سمت قبله لها ور از جنوب بجانب مغرب هر یک هفتاد و پنج درجه است
با انکه سمت قبله سوس مواجه جانب جنوبی لها ور است قریب بچهار صد فرسخ و سمت
قبله لها ور ایضا مواجه جنوبی سوس است قریب بهفتصد فرسخ و اگر میان ایشان بخطی مستقیم
وصل کنند قریب سیصد و شصت فرسخ از شمال مکه معظمه بگذرد و د ایضا تاهرت
نظیر نهلواره است چه انحراف سمت قبله تاهرت از جنوب بجانب مشرق هشتاد و
هفت درجه است مساوی انحراف قبله نهلواره از شمال بجانب مغرب با انکه سمت قبله
وهفتصد

تاهرت

تاهرت مواجه جنوبی نهلواره است بمسافت دویست فرسخ تقریبا و سمت قبله نهلواره
ایضا مواجه جنوبی تاهرت است بمسافت سیصد و پنجاه فرسخ تقریبا و خطی مستقیم میان ایشان
قریب بمسافت صد و پنجاه فرسخ از شمال مکه میگذرد و در ضمن تمثیلات مذکوره این
نیز ظاهر شد که بعد هر یک از بلدین متناظرین از سمت قبله دیگری لازم نیست که متساوی
باشد و وجه این اختلاف عدم تساوی ایشانست در قرب و بعد نسبت بمکه معظمه چنانکه
باندک تاملی ظاهر میشود و دیگر از توهمات عکس صورت سابق است بامعنی که هرگاه
دو بلد در دو جهت مکه معظمه مواجه هم باشند در سمت قبله لازم آید که انحراف احدهما
در یکی از ارباع مساوی انحراف دیگری باشد در ربع مقابل و این نیز باطل است
چه دار الملک حبش در سمت قبله مواجه قیروان است با تفاوت پانزده درجه از قدر
انحراف متقابل و بغداد مدینه منوره مواجه ویل است با تفاوت نوزده درجه از قدر
انحراف مذکور و ممکن است که منشاء این توهم و توهم سابق قیاس وضع بلاد مذکوره
باشد بر اطراف مکه معظمه بر وضع نقاط محیط دایره با مرکز شمس و غفلت از اختلاف
شمال و جنوب و همچنین مشرق و مغرب بلاد و باختلاف آفاق و آنکه در ما نحن فیه قدر
انحراف هر بلدی از جنوب یا شمال همان بلد معتبر است و بعد از تذکر این ضوابط و
آن اشتباهی در امثال این امور نمیماند مقصد ثانی در ذکر مواقع توجه بلاد
مشهوره از جده و کعبه معظمه از کیفیت وضع کعبه معظمه چنانکه در اوایل این رساله مذکور شد
و مساعده وکر مجمع البلاد مستفاد میشود که از حجر الاسود تا باب کعبه معظمه که قریب بسدس

ضلع طولی است موقع توجه اهل بعضی از بلاد هند است مانند نهلواره و حوالی آن و فضای
بابی که آن نیز قریب بسدس است موقع توجه اهل چین و دیبل و ما بارس و منصوره و سند
و ارکره و دهلی و هرموز و ماهیه و حوالی آنهاست و از باب تا منتصف آن ضلع که نهایت
سدس ثالث است موقع توجه اهل الحب و ایادر و مولتان و قطیف و بحرین و غزنه و
کشمیر و تبت و سیستان و کرمان و بدخشان و جبال حاجان بالغ و شیراز و بلخ و فاریاب است
و سدس رابع موقع توجه اهل هرات و ختن و چیش بالغ و یزد و مرو و خوارزم و ترشیز
و توس و سمرقند و کاشغر و سرخس و کش و نخشب و بخارا و ترمذ و طوس و بناکت و
المالیغ و سبزوار است و سدس خامس موقع توجه اهل اصفهان و بصره و سمنان
و کاشان و استراباد و کرکانج و قم و ری و ساری و قزوین و ساوه و لاهیجان
و همدان است و سدس سادس که منتهی است برکن شامی موقع توجه اهل کوفه و مدینه رودسر
و شماخی و بلغار و باب الابواب و بردعه و تفلیس و اردبیل و تبریز و بغداد و کوفه
و سر من رای است پس موقع توجه اهل عراق عرب بسیار قریب است برکن شامی و موقع
توجه اهل عراق عجم نیز باین رکن اقرب است از سایر ارکان و وجه تسمیه آن بعراقی همین
است و از رکن عراقی تا رکن غربی که ضلع عرضی است سدس اول آن موقع توجه اهل
موصل و ارزن الروم و حوالی آنهاست و سدس ثانی موقع توجه اهل ارزنجان و
حلب و حوالی آنهاست و سدس ثالث که منتهی میشود بمیزاب که منتصف ضلع مذکور است
موقع توجه اهل انطاکیه و ملطیه و روبه کبری و طرابلس شام و دمشق و حمص و قسطنطنیه

وقنسرین

و قنسرین و مدینه مشرفه و قرینه و صور و عسقلان و بیت المقدس است پس وجه تسمیه رکن
عراقی بمذکور برکن شامی نیز ظاهر شد چه موقع توجه اهل اکثر بلاد شام نیز باین رکن نزدیکتر است
از ارکان دیگر و سدس رابع موقع توجه اهل اسکندریه و مصر و اندلس است و سدس خامس
موقع توجه اهل طرابلس مغرب و قیروان و تاهرت و تونس و سوس اقصی است و سدس
سادس که منتهی است برکن غربی محاذی جزیرۀ از بلاد مشهوره نیست و تسمیه این رکن بغربی
یا بواسطه محاذات آنست بقرب مغرب اعتدال و یا بواسطه آنست که موقع توجه اهل بلاد
مغرب بآن نزدیکتر است از سایر ارکان چنانکه ظاهر شد و از رکن غربی تا رکن یمانی
که ضلع دیگر طولی و ثالث اضلاع است سدس اول آن موقع توجه اهل دنقله و اکثر بلاد
نوبه است و سدس ثانی موقع توجه اهل جرمی و سایر بلاد حبشه است و سدس ثالث
محاذی جزیرۀ از بلاد مشهوره نیست و سدس رابع و خامس و سادس که نصف
اخیر این ضلع است موقع توجه اهل بعضی از بلاد یمن است مانند زبید و از رکن یمانی
تا رکن حجر الاسود که ضلع دیگر عرضی و رابع اضلاع است سدس اول آن موقع توجه
اهل صنعای یمن و حوالی آنست پس این رکن از دو جانب ببلاد یمن محاذات دارد و
در اطلاق یمانی بران کمال مناسبت حاصل است و سدس ثانی و ثالث و رابع و خامس
این ضلع محاذی جزیرۀ از بلاد مشهوره نیست و سدس سادس که منتهی بحجر الاسود است
موقع توجه اهل سومنات و سرندیب و حوالی آنهاست و بر عارف بدقیقه مذکوره پوشیده
نیست که استنباط این قسم امور از آن در مرتبه مشاهده و عیان است پس خلافی که

از آن استنباط شده خصوصا با تفاوت فاحش پس آنچه این شاذان در رساله قبله
ذکر کرده است که قبله مولتان و کابل و قندهار ما بین رکن یمانی و حجر الاسود است محل تعجب
است و ازین پیشتر است آنچه تصور کرده اند که توجه اهل عراق به رکن حجر الاسود است و باب
بین آن رکن را عراقی نامیده اند چنانکه در کتاب شرایع مذکور است و همچنین آنچه شهید صفحه ۴
ثانی رحمه الله در شرح آن مقصد اصلاح عبارت این حکم فرموده که این بر سبیل تقریب
است و قبله اهل عراق باب و نزدیک بآنست و قطع نظر از مقتضای کره مذکورست
معلوم است که رکن حجر الاسود منحرف است از محاذات مشرق اعتدال بجانب جنوب و
بر فرضی که موافق نیز باشد توجه بآن یا بجانب یا بهر جزوی از اجزای آن ضلع که برکن حجر
اقرب باشد از رکن دیگر اصلا مستلزم استقبال جنوبیت از قوس ما بین جنوب و منسوب که
بجنوب نزدیکتر نباشد از منسوب حال آنکه خلافی نیست در اینکه قبله جمیع بلاد عراق نقطه جنوب
و حجم بجنوب نزدیکتر است بلکه قبله بعضی از آن مثل موصل بعینه جنوبست پس چون توان
بود که قبله عراق رکن حجر یا باب یا نزدیک بآن باشد **فصل ثالث** در تفصیل بعد
مسافت بین البلاد از تذکر اموری که سابقا مذکور شده معلوم شود که در صورت اختلاف
دو بلد در عرض تنها قدر ما بین التفاضل ما بعینه امتحانات و قاعده حساب مشهور که
تفاضل یکدرجه موجب تفاوت مسافت بیست و دو فرسخ و دو ثلث فرسخ است در آن
مضبوط است چنانکه از صنعا بینا انکه منطقه که طول هر یک هشتاد و هفت درجه است و اختلاف
در طول با هم ندارند مگر به دقیقه چند و عرض صنعا چهارده درجه و نیم و عرض مکه معظمه بیست و

یکدرجه

یکدرجه و چهل دقیقه است چون تفاضل عرض هشت درجه و ده دقیقه است قدر مسافت
مستقیمه میان آنها بر ضابطه مذکوره قریب یکصد و شصت فرسخ میشود و چنانکه از شیراز
تا ساری که طول هر یک هشتاد و هشت درجه و عرض شیراز بیست و نه درجه و سی و
شش دقیقه است و عرض ساری سی و شش درجه است چون تفاضل عرضین هفت درجه و
بیست و چهار دقیقه است بحساب مذکور مسافت ما بینهما قریب یکصد و شصت و نه فرسخ بالتخمین
وعلی هذا القیاس اما در صورت اختلاف طول یا اختلاف عرض و طول با هم ضابطه
مذکوره جاری نیست مگر بر تقدیر آنکه هر دو بلد بر خط استوا باشند چه در آفاق مائله
باعتبار تضایق نصف النهارین که مناط اختلاف طول است تواند بود که با وجود تفاوت
سه درجه یا بیشتر بعد مسافت یکفرسخ یا کمتر نرسد چنانکه سابقا اشارت شد پس بتدریج
قدر فراسخ یکدرجه طول منتقص میشود باختلاف دوری از خط استوا چنانکه در وسط اقلیم
اول که بقدر دوازده درجه و چهل دقیقه از خط استوا دور است قدر مسافت یک
درجه تفاوت طول بیست و یک فرسخ و کسری میشود و در وسط اقلیم دوم که عرض آن
از خط استوا بیست درجه و بیست و هفت دقیقه است قدر مسافت همان درجه قریب
بیست فرسخ میشود و در وسط اقلیم سوم که عرضش بیست و هفت درجه و نیم است مسافت
آن هیجده فرسخ و کسری است و در وسط اقلیم چهارم که عرضش سی و سه درجه و سی و
هشت دقیقه است هفده فرسخ و کسری است و در وسط اقلیم پنجم که عرضش سی و هشت
درجه و پنجاه و چهار دقیقه است شانزده فرسخ و کسری است و در وسط اقلیم ششم که عرضش

چهل و سه درجه و بیست و دو دقیقه است قریب بپانزده فرسنگ و در مسعودی اقلیم هفتم که
عرضش چهل و هشت درجه و دوازده دقیقه است قریب بسیزده فرسنگ و در منتهای اقالیم
که نهایت عمارت است بنابر مشهور و عرضش شصت و شش درجه و بیست دقیقه است دوازده فرسنگ
و کسری میشود و همچنین بعد از آن تدریجا کم میشود تا عرض ستین پس گفته این اختلاف
محض معرفت عرض و طول بلاد وافی نیست باستخراج قدر مسافت بینهما و بهترین آلتی که به
استعلام آن حضور اقدار بلاد مختلف الطول والعرض که مذکور است و چون استخراج قدر بعد جمیع
بلاد از هم و ذکر آنها تطویل بلاطائل است پس صواب اینست که قدر فراسخ ما بین هر دو بلد که
از هم بعیدی معتد به داشته باشند موافق مقتضای کره مذکوره مفصل مذکور گردد بنابرین بر که
نسبت بعد مسافت چهل بلد مشهور با هم که اهمه و اشهر و انسب است اکتفا میشود و چون جمیع
مسافات از روی مشاهده و اخلاط کتاب قدر مذکور از فراسخ را شو که نذکره مراحل نیز میکنیم هر مرحله هشت
فرسخ چنانکه مشهور است تا اگر در یکی سهوی واقع شود بقرینه دیگری تصحیح توان کرد و چون
در ذکر کسور بلکه آحاد و قلیله فراسخ و همچنین در ذکر کسور مراحل نفعی معتد به نیست بجهة
رعایت عدم اطناب از کسور فراسخ مطلقا اعراض و از آحاد فراسخ نیز آنچه بنصف عشره
نرسد اسقاط میکنیم و زاید برا از ربع نموده بجای عشره که در هنگام اما زیادتر یک صحیح اعتبار
شده بسایر عشرات ضم میکنیم و از مراحل نیز بهمین طریق آنچه از نصف کمتر باشد اسقاط
و زاید را بجای یکی مرحله اعتبار میکنیم و شروع از بلادی که در حوالی مکه معظمه است مانند مدینه مشرفه
و صنعا و لحسا نموده بعد از آن سایر بلاد بترتیب الاقرب فالاقرب بنسبت بمکه معظمه مذکور

میشود

میشود و نسبت هر بلدی بهر یک از بلاد که مقدم بر او ذکر شده بترتیب تفصیلی یاد
مدینه مشرفه قدر مسافت آن تا مکه معظمه نود فرسخ است که یازده مرحله باشد صنعا
تا مکه صد و شصت فرسخ بیست مرحله تا مدینه دویست و ده فرسخ بیست و شش مرحله لحسا
تا مکه صد و چهل فرسخ هجده مرحله تا مدینه صد و هشتاد فرسخ بیست و دو مرحله تا صنعا دویست و
چهل فرسخ سی مرحله بصره تا مکه دویست و چهل فرسخ سی مرحله تا مدینه دویست و پنجاه فرسخ
بیست و هشت مرحله تا صنعا سیصد و نود فرسخ چهل و نه مرحله تا لحسا صد و بیست فرسخ پانزده
مرحله هرموز تا مکه دویست و هشتاد فرسخ سی و چهار مرحله تا مدینه دویست و نود فرسخ سی و
شش مرحله تا صنعا سیصد و شصت فرسخ چهل و پنج مرحله تا لحسا صد و چهل فرسخ هجده
مرحله تا بصره صد و شصت فرسخ بیست مرحله شیراز تا مکه دویست و هشتاد فرسخ سی و
چهار مرحله تا مدینه دویست و شصت فرسخ سی و سه مرحله تا صنعا چهار صد و ده فرسخ پنجاه و
یک مرحله تا لحسا صد و شصت فرسخ بیست مرحله تا بصره هشتاد فرسخ ده مرحله تا هرموز صد فرسخ
سیزده مرحله بغداد تا مکه دویست و هشتاد فرسخ سی و پنج مرحله تا مدینه دویست و ده فرسخ
بیست و شش مرحله تا صنعا چهار صد و سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله تا لحسا دویست و بیست
فرسخ بیست و هشت مرحله تا بصره نود فرسخ یازده مرحله تا هرموز دویست و شصت فرسخ
سی و سه مرحله تا شیراز صد و هشتاد فرسخ بیست و دو مرحله موصل تا مکه دویست و نود فرسخ
سی و شش مرحله تا مدینه دویست و ده فرسخ بیست و شش مرحله تا صنعا چهار صد و چهل فرسخ
پنجاه و پنج مرحله تا لحسا دویست هشتاد فرسخ سی و چهار مرحله تا بصره صد و هشتاد فرسخ

و بیست و یک مرحله تا هرموز سیصد و سی فرسنگ چهل و یک مرحله تا شیراز دویست و سی فرسنگ و بیست و
نه مرحله تا بغداد هشتاد فرسنگ نه مرحله **اصفهان** تا مکه سیصد و ده فرسنگ سی و نه مرحله تا مدینه
دویست و هشتاد فرسنگ سی و یک مرحله تا صنعا چهارصد و پنجاه فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا لحسا
دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله تا بصره هشتاد فرسنگ نه مرحله تا هرموز صد و هشتاد
فرسنگ بیست و سه مرحله تا شیراز هشتاد فرسنگ نه مرحله تا بغداد صد و ده فرسنگ چهارده مرحله
تا موصل صد و نود فرسنگ بیست و چهار مرحله **دمشق** تا مکه سیصد و بیست فرسنگ چهل مرحله
تا مدینه دویست و بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله تا صنعا چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله
تا لحسا سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا بصره دویست و شصت فرسنگ سی و سه مرحله
تا هرموز چهارصد و سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله تا شیراز سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و
چهار مرحله تا بغداد دویست فرسنگ بیست و پنج مرحله تا موصل صد و بیست فرسنگ پانزده
مرحله تا اصفهان سیصد و ده فرسنگ سی و هشت مرحله **جوی دار الملک حبش** تا مکه سیصد و
سی فرسنگ چهل و یک مرحله تا مدینه سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا صنعا دویست و سی
فرسنگ بیست و نه مرحله تا لحسا چهارصد و پنجاه فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا بصره پانصد و پنجاه
فرسنگ شصت و نه مرحله تا هرموز پانصد و هشتاد فرسنگ هفتاد و سه مرحله تا شیراز پانصد و
نود فرسنگ هفتاد و چهار مرحله تا بغداد پانصد و پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا موصل پانصد و
سی فرسنگ شصت و شش مرحله تا اصفهان ششصد و ده فرسنگ هفتاد و شش مرحله تا دمشق چهار
صد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله **یزد** تا مکه سیصد و چهل فرسنگ چهل و سه مرحله تا مدینه

سیصد و ده

سیصد و ده فرسنگ سی و نه مرحله تا صنعا چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله تا لحسا
دویست و سی فرسنگ بیست و نه مرحله تا بصره صد و ده فرسنگ چهارده مرحله تا هرموز صد و
شصت فرسنگ بیست مرحله تا شیراز هشتاد فرسنگ نه مرحله تا بغداد صد و هشتاد فرسنگ بیست و
یک مرحله تا موصل دویست و چهل فرسنگ سی مرحله تا اصفهان شصت فرسنگ هشت مرحله
تا دمشق سیصد و شصت فرسنگ چهل و پنج مرحله تا حبشه ششصد و پنجاه فرسنگ هشتاد و یک مرحله
مصر تا مکه سیصد و چهل فرسنگ چهل و سه مرحله تا مدینه دویست و هشتاد فرسنگ سی و چهار
مرحله تا صنعا چهارصد و هشتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا لحسا چهارصد و چهل فرسنگ پنجاه و
پنج مرحله تا بصره چهارصد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله تا هرموز پانصد و چهل فرسنگ شصت و
هشت مرحله تا شیراز چهارصد و نود فرسنگ شصت و یک مرحله تا بغداد سیصد و چهل فرسنگ
چهل و سه مرحله تا موصل دویست و هشتاد فرسنگ سی و پنج مرحله تا اصفهان چهارصد و پنجاه
فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا دمشق صد و هشتاد فرسنگ بیست و یک مرحله تا حبشه سیصد و هشتاد
فرسنگ چهل و هشت مرحله تا یزد پانصد و ده فرسنگ شصت و چهار مرحله **حلب** تا مکه سیصد و
چهل فرسنگ چهل و سه مرحله تا مدینه دویست و شصت فرسنگ سی و سه مرحله تا صنعا پانصد و ده
فرسنگ شصت و چهار مرحله تا لحسا سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا بصره دویست و
چهل فرسنگ سی مرحله تا هرموز چهارصد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله تا شیراز سیصد و بیست و پنج
چهل مرحله تا بغداد صد و شصت فرسنگ بیست مرحله تا موصل هشتاد فرسنگ ده مرحله تا اصفهان
دویست و هشتاد فرسنگ سی و چهار مرحله تا دمشق هفتاد فرسنگ نه مرحله تا حبشه پانصد و چهل فرسنگ

شصت و هشت مرحله تا یزد سیصد و بیست فرسخ چهل مرحله تا مصر دویست و چهل فرسخ
سی مرحله **قزوین** تا مکه سیصد و هشتاد فرسخ چهل و شش مرحله تا مدینه سیصد و ده فرسخ سی و
نه مرحله تا صنعا پانصد و بیست فرسخ شصت و پنج مرحله تا حلب دویست و نود فرسخ سی و شش
مرحله تا بصره صد و سی فرسخ شانزده مرحله تا هرموز دویست و شصت فرسخ سی و سه مرحله
تا شیراز صد و پنجاه فرسخ نوزده مرحله تا بغداد صد و ده فرسخ چهارده مرحله تا موصل
صد و هشتاد فرسخ بیست و یک مرحله تا اصفهان هشت فرسخ ده مرحله تا دمشق دویست و هشتاد و
فرسخ سی و پنج مرحله تا حبشه ششصد فرسخ هفتاد و پنج مرحله تا یزد صد و ده فرسخ چهارده مرحله
تا مصر چهارصد فرسخ پنجاه مرحله تا حلب دویست و چهل فرسخ سی مرحله **تبریز** تا مکه سیصد و نود
فرسخ چهل و نه مرحله تا مدینه سیصد و سی فرسخ چهل و یک مرحله تا صنعا پانصد و پنجاه فرسخ شصت و
نه مرحله تا لحسا سیصد و چهل فرسخ چهل و سه مرحله تا بصره صد و چهل فرسخ هیجده مرحله تا هرموز
سیصد و چهل فرسخ چهل و سه مرحله تا شیراز دویست و سی فرسخ بیست و نه مرحله تا بغداد
صد و بیست فرسخ پانزده مرحله تا موصل صد و سی فرسخ شانزده مرحله تا اصفهان صد و
شصت فرسخ بیست مرحله تا دمشق دویست و سی فرسخ بیست و نه مرحله تا حبشه ششصد و
شصت فرسخ هشتاد و سه مرحله تا یزد صد و نود فرسخ بیست و چهار مرحله تا مصر چهارصد فرسخ
پنجاه مرحله تا حلب صد و هشتاد فرسخ بیست و سه مرحله تا قزوین نود فرسخ یازده مرحله **ارزن
الروم** تا مکه چهارصد فرسخ پنجاه مرحله تا مدینه سیصد و سی فرسخ چهل و یک مرحله تا صنعا
پانصد و شصت فرسخ هفتاد مرحله تا لحسا سیصد و هشتاد فرسخ چهل و هشت مرحله تا بصره

دویست و پنجاه فرسخ سی و یک مرحله تا هرموز چهارصد فرسخ پنجاه مرحله تا شیراز سیصد و ده
فرسخ سی و نه مرحله تا بغداد صد و سی فرسخ شانزده مرحله تا موصل صد و ده فرسخ چهارده
مرحله تا اصفهان دویست و سی فرسخ بیست و نه مرحله تا دمشق صد و هفتاد فرسخ بیست و
یک مرحله تا حبشه ششصد و چهل فرسخ هشتاد مرحله تا یزد دویست و هشتاد فرسخ سی و پنج مرحله
تا مصر سیصد و چهل فرسخ چهل و سه مرحله تا حلب صد و ده فرسخ چهارده مرحله تا اردبیل
صد و هشتاد فرسخ بیست و سه مرحله تا تبریز صد و ده فرسخ چهارده مرحله **سبزوار**
تا مکه چهارصد و بیست فرسخ پنجاه و سه مرحله تا مدینه سیصد و نود فرسخ چهل و نه مرحله تا صنعا
پانصد و هفتاد فرسخ هفتاد و یک مرحله تا لحسا سیصد و سی فرسخ چهل و یک مرحله تا بصره صد و نود
فرسخ بیست و چهار مرحله تا هرموز دویست و شصت فرسخ سی و سه مرحله تا شیراز صد و هشتاد
فرسخ بیست و سه مرحله تا بغداد دویست و ده فرسخ بیست و شش مرحله تا موصل دویست و
شصت فرسخ سی و سه مرحله تا اصفهان صد و بیست فرسخ پانزده مرحله تا دمشق سیصد و
هشتاد فرسخ چهل و هشت مرحله تا حبشه هفتصد و ده فرسخ هشتاد و نه مرحله تا یزد صد فرسخ
سیزده مرحله تا مصر پانصد و چهل فرسخ شصت و هشت مرحله تا حلب سیصد و هشتاد فرسخ
چهل و هشت مرحله تا قزوین نود فرسخ یازده مرحله تا تبریز صد و هشتاد فرسخ بیست و سه مرحله
تا ارزن الروم دویست و پنجاه فرسخ سی و یک مرحله **استرآباد** تا مکه چهارصد و بیست فرسخ
پنجاه و سه مرحله تا مدینه سیصد و هشتاد فرسخ چهل و شش مرحله تا صنعا پانصد و شصت فرسخ
هفتاد مرحله تا لحسا سیصد و بیست فرسخ چهل مرحله تا بصره صد و هفتاد فرسخ بیست و یک مرحله

تا هرموز دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله تا شیراز صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله
تا بغداد العباسیه صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا موصل دویست و سی فرسنگ بیست و نه
مرحله تا اصفهان صد و ده فرسنگ چهارده مرحله تا دمشق سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار
مرحله تا حبشه هفتصد فرسنگ هشتاد و هشت مرحله تا یزد صد و ده فرسنگ چهارده مرحله تا مصر
پانصد و ده فرسنگ شصت و چهار مرحله تا حلب سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا قزوین
نود فرسنگ یازده مرحله تا تبریز صد و سی فرسنگ شانزده مرحله تا ارزن الروم دویست و
بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله تا سبزوار چهل فرسنگ پنج مرحله هرات تا مکه چهارصد و چهل
فرسنگ پنجاه و پنج مرحله تا مدینه چهارصد فرسنگ پنجاه مرحله تا صنعا پانصد و شصت فرسنگ هفتاد و دو
مرحله تا لحسا سیصد و بیست فرسنگ چهل مرحله تا مشهد بصره دویست فرسنگ بیست و پنج مرحله
تا هرموز دویست و بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله تا شیراز صد و شصت فرسنگ بیست مرحله
تا بغداد دویست و چهل فرسنگ سی مرحله تا موصل سیصد و ده فرسنگ سی و نه مرحله تا اصفهان
صد و چهل فرسنگ هجده مرحله تا دمشق چهارصد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله تا حبشه هفتصد و
سی فرسنگ نود و یک مرحله تا یزد نود فرسنگ یازده مرحله تا مصر پانصد و هشتاد فرسنگ هفتاد و دو
مرحله تا حلب سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا قزوین صد و پنجاه فرسنگ نوزده مرحله
تا تبریز دویست و بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله تا ارزن الروم سیصد و بیست فرسنگ
چهل مرحله تا سبزوار هشتاد فرسنگ ده مرحله تا استراباد صد فرسنگ سیزده مرحله **طوس**
تا مکه چهارصد و پنجاه فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا مدینه چهارصد و بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله

تا صنعا

تا صنعا ششصد فرسنگ هفتاد و پنج مرحله تا لحسا سیصد و شصت فرسنگ چهل و پنج مرحله تا بصره
دویست و سی فرسنگ بیست و هشت مرحله تا هرموز دویست و هشتاد فرسنگ سی و پنج مرحله
تا شیراز دویست فرسنگ بیست و پنج مرحله تا بغداد دویست و سی فرسنگ بیست و نه مرحله تا
موصل دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله تا اصفهان صد و پنجاه فرسنگ نوزده مرحله
تا دمشق چهارصد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله تا حبشه هفتصد و شصت فرسنگ نود و پنج مرحله
تا یزد صد و سی فرسنگ شانزده مرحله [illegible] تا ارزن الروم دویست و هشتاد فرسنگ سی و
چهار مرحله تا سبزوار سی فرسنگ چهار مرحله تا استراباد شصت فرسنگ هشت مرحله تا هرات
هفتاد فرسنگ نه مرحله **شماخی** تا مکه چهارصد و پنجاه فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا مدینه سیصد و
نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا صنعا ششصد و بیست فرسنگ هفتاد و هشت مرحله تا لحسا سیصد و
نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا بصره دویست و بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله تا هرموز
سیصد و شصت فرسنگ چهل و پنج مرحله تا شیراز دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله
تا بغداد صد و پنجاه هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا موصل صد و نود فرسنگ بیست و چهار
مرحله تا اصفهان العباسیه صد و نود فرسنگ بیست و چهار مرحله تا دمشق سیصد فرسنگ
سی و هشت مرحله تا حبشه هفتصد و بیست فرسنگ نود مرحله تا یزد دویست و ده فرسنگ بیست و
شش مرحله تا مصر چهارصد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا حلب دویست و سی فرسنگ
بیست و نه مرحله تا قزوین صد و بیست فرسنگ پانزده مرحله تا تبریز هفتاد فرسنگ نه مرحله
تا ارزن الروم صد و سی فرسنگ شانزده مرحله تا سبزوار صد و چهل فرسنگ هجده مرحله تا استراباد

تا مصر پانصد و هفتاد فرسنگ هفتاد و یک مرحله
تا حلب سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله
تا قزوین صد و بیست فرسنگ پانزده مرحله
تا تبریز صد و نود فرسنگ بیست و چهار مرحله

صد و دو فرسنگ چهارده مرحله تا هرات دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله تا طوس صد و
پنجاه فرسنگ نوزده مرحله **تفلیس** تا مکه یکهزار و ده فرسنگ شصت و چهار مرحله تا مدینه یکهزار صد و
سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله تا صنعا ششصد و شصت فرسنگ هشتاد و سه مرحله تا حلب چهارصد و
چهل فرسنگ پنجاه و پنج مرحله تا بصره سیصد فرسنگ سی و هشت مرحله تا هرمز چهارصد و بیست
فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا شیراز سیصد و سی فرسنگ چهل و یک مرحله تا بغداد دویست و سی
فرسنگ بیست و نه مرحله تا موصل ایضا دویست و سی فرسنگ بیست و نه مرحله تا اصفهان
دویست و چهار فرسنگ سی و یک مرحله تا دمشق سیصد و ده فرسنگ سی و نه مرحله تا حبشه
هفتصد و پنجاه و نود و چهار مرحله تا یزد دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله تا مصر
چهارصد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا حلب دویست و چهل فرسنگ سی مرحله تا اردبیل
صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا تبریز صد و ده فرسنگ چهارده مرحله تا ارزن الروم
صد و سی فرسنگ شانزده مرحله تا سبزوار دویست فرسنگ بیست و پنج مرحله تا استراباد
صد و هفتاد فرسنگ بیست و یک مرحله تا هرات دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله تا کوکر
دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله تا شماخی هفتاد فرسنگ نه مرحله **قلعه ارمنیه**
تا مکه یکهزار و پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا مدینه یکهزار و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله
تا صنعا ایضا یکهزار و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله تا حلب ششصد و هفتاد فرسنگ هشتاد و
چهار مرحله تا بصره هفتصد و بیست فرسنگ نود مرحله تا هرمز هفتصد و نود فرسنگ نود و نه مرحله
تا شیراز هفتصد و هشتاد فرسنگ نود و هشت مرحله تا بغداد ششصد و نود فرسنگ هشتاد و شش

مرحله تا موصل ششصد و شصت فرسنگ هشتاد و سه مرحله تا اصفهان هفتصد و نود فرسنگ
نود و نه مرحله تا دمشق یکهزار و شصت فرسنگ هشتاد مرحله تا حبشه دویست و هفتاد فرسنگ
سی و چهار مرحله تا یزد ششصد و سی فرسنگ صد و چهار مرحله تا مصر چهارصد و ده فرسنگ
پنجاه و یک مرحله تا حلب ششصد و سی فرسنگ هشتاد و نه مرحله تا قزوین هشتصد فرسنگ صد مرحله
تا تبریز هفتصد و هشتاد فرسنگ نود و هشت مرحله تا ارزن الروم هفتصد و بیست فرسنگ نود مرحله
تا سبزوار هشتصد و نود فرسنگ صد و یازده مرحله تا استراباد هشتصد و هفتاد فرسنگ
صد و نه مرحله تا هرات نهصد و بیست فرسنگ صد و پانزده مرحله تا طوس ایضا نهصد و
بیست فرسنگ صد و پانزده مرحله تا شماخی هشتصد و چهل فرسنگ صد و پنج مرحله تا تفلیس
هشتصد و شصت فرسنگ صد و هشت مرحله **قندهار** تا مکه یکهزار و پنجاه فرسنگ شصت و نه
مرحله تا مدینه یکهزار و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله تا صنعا ششصد و پنجاه فرسنگ هشتاد و
یک مرحله تا حلب چهارصد و بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا بصره سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و
چهار مرحله تا هرمز سیصد فرسنگ سی و هشت مرحله تا شیراز دویست و هشتاد فرسنگ
سی و پنج مرحله تا بغداد چهارصد فرسنگ پنجاه مرحله تا موصل چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت
و نه مرحله تا اصفهان دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله تا دمشق یکهزار و نود
فرسنگ هفتاد و چهار مرحله تا حبشه ششصد و شصت فرسنگ صد و هشت مرحله تا یزد دویست و
چهل فرسنگ سی مرحله تا مصر هفتصد و سی فرسنگ نود و یک مرحله تا حلب یکهزار و چهل فرسنگ
شصت و هشت مرحله تا قزوین سیصد و ده فرسنگ سی و نه مرحله تا تبریز سیصد و هشتاد و

فرسخ چهل و هشت مرحله تا ارزن الروم چهارصد و هشتاد فرسخ شصت مرحله تا تبریز دویست و
چهل فرسخ سی مرحله تا استراباد دویست و شصت فرسخ سی و سه مرحله تا هرات صد و هفتاد فرسخ
بیست و یک مرحله تا طوس دویست و ده فرسخ بیست و شش مرحله تا شماخی سیصد و شصت فرسخ چهل و
پنج مرحله تا تفلیس چهارصد و ده فرسخ پنجاه و یک مرحله تا نوبه هزار و پنجاه فرسخ صد و سی و یک مرحله
بخارا تا مکه یکهزار و پانصد و پنجاه فرسخ شصت و نه مرحله تا مدینه یکهزار و ده فرسخ شصت و چهار مرحله
تا صنعا ششصد و هشتاد فرسخ هشتاد و پنج مرحله تا حلب چهارصد و چهل فرسخ پنجاه و پنج مرحله
تا بصره سیصد و ده فرسخ سی و نه مرحله تا هرموز سیصد و شصت فرسخ چهل و پنج مرحله تا شیراز
دویست و نود فرسخ سی و شش مرحله تا بغداد سیصد و بیست فرسخ چهل مرحله تا موصل سیصد و
هفتاد فرسخ چهل و شش مرحله تا اصفهان دویست و چهل فرسخ سی مرحله تا دمشق چهارصد و
هشتاد فرسخ شصت مرحله تا جزیره ششصد و چهل فرسخ صد و پنج مرحله تا یزد دویست و بیست
فرسخ بیست و هشت مرحله تا مصر ششصد و چهل فرسخ هشتاد مرحله تا حلب چهارصد و بیست و
پنجاه و سه مرحله تا قزوین دویست و ده فرسخ بیست و شش مرحله تا تبریز دویست و پنجاه
فرسخ سی و یک مرحله تا ارزن الروم سیصد و چهل فرسخ چهل و سه مرحله تا تستر صد و بیست
فرسخ پانزده مرحله تا استراباد صد و پنجاه فرسخ نوزده مرحله تا هرات صد و چهل فرسخ
هجده مرحله تا طوس صد و بیست فرسخ پانزده مرحله تا شماخی دویست فرسخ بیست و پنج
مرحله تا تفلیس دویست و سی فرسخ بیست و نه مرحله تا نوبه هزار و صد و هشت مرحله تا
دویست فرسخ بیست و پنج مرحله **بلخ** تا مکه یکهزار و هشتاد فرسخ هفتاد و سه مرحله تا مدینه یکهزار و

فرسخ صد و سی و

فرسخ هفتاد مرحله تا صنعا ششصد و نود فرسخ هشتاد و شش مرحله تا حلب چهارصد و شصت
فرسخ پنجاه و هشت مرحله تا بصره سیصد و شصت فرسخ چهل و پنج مرحله تا هرموز سیصد و پنجاه
فرسخ چهل و چهار مرحله تا شیراز سیصد و ده فرسخ سی و نه مرحله تا بغداد سیصد و نود فرسخ چهل و
نه مرحله تا موصل چهارصد و پنجاه فرسخ پنجاه و شش مرحله تا اصفهان دویست و نود فرسخ سی و
شش مرحله تا دمشق یکهزار و شصت فرسخ هفتاد مرحله تا جزیره ششصد و پنجاه فرسخ صد و ده
مرحله تا یزد دویست و چهل فرسخ سی مرحله تا مصر یکهزار و ده فرسخ هشتاد و نه مرحله تا حلب
یکهزار و ده فرسخ شصت و چهار مرحله تا قزوین دویست و هشتاد فرسخ سی و پنج مرحله تا تبریز
سیصد و چهل فرسخ چهل و سه مرحله تا ارزن الروم چهارصد و سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله
تا تستر دویست فرسخ بیست و پنج مرحله تا استراباد دویست و بیست فرسخ بیست و هشت مرحله
تا هرات صد و شصت فرسخ بیست مرحله تا طوس صد و هفتاد فرسخ بیست و یک مرحله تا شماخی
سیصد فرسخ سی و هشت مرحله تا تفلیس سیصد و پنجاه فرسخ چهل و چهار مرحله تا نوبه هزار و هفتاد و
فرسخ صد و سی و چهار مرحله تا قونیه نهصد فرسخ سیزده مرحله تا بخارا نود فرسخ یازده مرحله
سومنات تا مکه یکهزار و نود فرسخ هفتاد و چهار مرحله تا مدینه ششصد و پنجاه فرسخ هشتاد و
یک مرحله تا صنعا ششصد فرسخ هفتاد و پنج مرحله تا حلب یکهزار فرسخ شصت و سه مرحله تا بصره
یکهزار و چهل فرسخ شصت و هشت مرحله تا هرموز سیصد و نود فرسخ چهل و نه مرحله تا شیراز
چهارصد و شصت فرسخ پنجاه و هشت مرحله تا بغداد ششصد و بیست فرسخ هفتاد و هشت مرحله
تا موصل ششصد و نود فرسخ هشتاد و شش مرحله تا اصفهان یکهزار و سی فرسخ شصت و شش مرحله

تا دمشق هفتصد و نود فرسنگ نود و نه مرحله تا حبشه هشتصد و شصت فرسنگ صد و هشت مرحله
تا یزد چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله تا مصر هفتصد فرسنگ صد و سیزده مرحله تا حلب هفتصد و
هشتاد فرسنگ نود و شش مرحله تا قزوین پانصد و هشتاد فرسنگ هفتاد و سه مرحله تا تبریز ششصد و
هفتاد فرسنگ هشتاد و چهار مرحله تا ارزن الروم هفتصد و پنجاه فرسنگ نود و چهار مرحله تا سبزوار
پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله تا استرآباد پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا هرات
چهارصد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله تا طوس پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله تا سمرقند
ششصد و هفتاد فرسنگ هشتاد و چهار مرحله تا تفلیس هفتصد و بیست فرسنگ نود مرحله تا اوبه هزار و
صد و ده فرسنگ صد و سی و نه مرحله تا قندهار سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا کابل
پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا بلخ چهارصد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله مولتان تا مکه
ششصد و سی فرسنگ هفتاد و نه مرحله تا مدینه الیها ششصد و سی فرسنگ هفتاد و نه مرحله تا صنعا
هفتصد و بیست فرسنگ نود مرحله تا حلب پانصد و ده فرسنگ شصت و چهار مرحله تا بصره چهارصد و
چهل فرسنگ پنجاه و پنج مرحله تا هرموز سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا شیراز اصفهان
سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا بغداد پانصد فرسنگ شصت و سه مرحله تا موصل
پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا اصفهان سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا دمشق
ششصد و هفتاد فرسنگ هشتاد و چهار مرحله تا حبشه هفتصد و چهل فرسنگ صد و سه مرحله تا یزد
سیصد و سی فرسنگ چهل و یک مرحله تا مصر هشتصد و سی فرسنگ صد و چهار مرحله تا حلب ششصد و
بیست فرسنگ هفتاد و هشت مرحله تا قزوین سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا تبریز ایلان پانصد و

هفتاد

هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا ارزن الروم پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا سبزوار
سیصد و ده فرسنگ سی و نه مرحله تا استرآباد سیصد پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا هرات
دویست و پنجاه فرسنگ سی و یک مرحله تا طوس دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله تا سمرقند
صد و سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله تا تفلیس سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا اوبه هزار و
صد و پنجاه فرسنگ صد و چهل و چهار مرحله تا قندهار نود فرسنگ یازده مرحله تا کابل دویست و
پنجاه فرسنگ سی و یک مرحله تا بلخ صد و چهل فرسنگ هجده مرحله تا سومنات سیصد و هشتاد فرسنگ
چهل و هشت مرحله قسطنطنیه تا مکه ششصد و چهل فرسنگ هشتاد مرحله تا مدینه پانصد و
پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا صنعا هفتصد و نود فرسنگ نود و نه مرحله تا حلب ششصد و شصت
فرسنگ هشتاد و سه مرحله تا بصره پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا هرموز هفتصد و ده
فرسنگ هشتاد و نه مرحله تا شیراز ششصد و بیست فرسنگ هفتاد و هشت مرحله تا بغداد
چهارصد و بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا موصل سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا اصفهان
پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا دمشق سیصد و سی فرسنگ چهل و یک مرحله تا حبشه هفتصد و
سی فرسنگ نود و یک مرحله تا یزد ششصد فرسنگ هفتاد و پنج مرحله تا مصر سیصد و هفتاد فرسنگ
چهل و شش مرحله تا حلب سیصد و بیست فرسنگ چهل مرحله تا قزوین پانصد فرسنگ شصت و
مرحله تا تبریز چهارصد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله تا ارزن الروم سیصد و بیست فرسنگ
چهل مرحله تا سبزوار پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا استرآباد پانصد و سی فرسنگ
شصت و شش مرحله تا هرات ششصد و سی فرسنگ هفتاد و نه مرحله تا طوس پانصد و هشتاد

فرسنگ هفتاد و سه مرحله تا شماخی چهار صد و سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله تا تفلیس سیصد و
هشتاد فرسنگ چهل و هشت مرحله تا نوبه هفتصد و ده فرسنگ هشتاد و نه مرحله تا قندهار هفتصد و
هشتاد فرسنگ نود و هشت مرحله تا بخارا ششصد و ده فرسنگ هفتاد و شش مرحله تا بلخ هفتصد
و ده فرسنگ هشتاد و نه مرحله تا سومنات هزار و شصت فرسنگ صد و سی و سه مرحله تا ملتان
ششصد و پنجاه فرسنگ هشتاد و نه مرحله بلغار تا مکه ششصد و شصت فرسنگ هشتاد و سه مرحله صد و شش مرحله
تا مدینه پانصد و نود فرسنگ هفتاد و چهار مرحله تا صنعا ششصد و ده [illegible] دیگر مرحله تا لحسا
پانصد و نود فرسنگ هفتاد و چهار مرحله تا بصره چهار صد و پنجاه فرسنگ پنجاه و شش مرحله
تا هرموز پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا شیراز چهار صد و هشتاد فرسنگ پنجاه و
نه مرحله تا بغداد سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا موصل سیصد و هشتاد فرسنگ چهل و
هشت مرحله تا اصفهان سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله تا دمشق چهار صد و شصت
فرسنگ پنجاه و هشت مرحله تا حبشه هفتصد فرسنگ صد و سیزده مرحله تا یزد چهار صد فرسنگ
پنجاه مرحله تا مصر ششصد فرسنگ هفتاد و پنج مرحله تا حلب سیصد و نود فرسنگ چهل و نه مرحله
تا قزوین سیصد و بیست فرسنگ چهل مرحله تا تبریز دویست و هفتاد فرسنگ سی و چهار مرحله
تا ارزن الروم دویست و هشتاد فرسنگ سی و پنج مرحله تا سبزوار سیصد و ده فرسنگ سی و نه
مرحله تا استراباد دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله تا هرات سیصد و شصت فرسنگ
چهل و پنج مرحله تا طوس دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله تا شماخی دویست و ده فرسنگ
بیست و شش مرحله تا تفلیس صد و شصت فرسنگ بیست مرحله تا نوبه هزار فرسنگ صد و بیست و پنج مرحله

تا قندهار

تا قندهار چهار صد و شصت فرسنگ پنجاه و هشت مرحله تا بخارا دویست و شصت فرسنگ سی
سه مرحله تا بلخ سیصد و هفتاد فرسنگ چهل و شش مرحله تا سومنات هشتصد فرسنگ صد
مرحله تا ملتان پانصد فرسنگ شصت و سه مرحله تا قسطنطنیه چهار صد و سی فرسنگ پنجاه
و چهار مرحله کشمیر تا مکه ششصد و هفتاد فرسنگ هشتاد و چهار مرحله تا مدینه ششصد و ده
فرسنگ هفتاد و شش مرحله تا صنعا هفتصد و هفتاد فرسنگ نود و شش مرحله تا لحسا پانصد و
پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا بصره چهار صد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا هرموز
چهار صد و بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا شیراز چهار صد فرسنگ پنجاه مرحله تا بغداد پانصد و
ده فرسنگ شصت و چهار مرحله تا موصل پانصد و هفتاد فرسنگ هفتاد و یک مرحله تا اصفهان
چهار صد فرسنگ پنجاه مرحله تا دمشق ششصد و هشتاد فرسنگ هشتاد و پنج مرحله تا حبشه
هفتصد و هفتاد فرسنگ صد و بیست و یک مرحله تا یزد سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله
تا مصر هشتصد و هشتاد فرسنگ صد و ده مرحله تا حلب ششصد و سی فرسنگ هفتاد و نه مرحله
تا قزوین چهار صد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله تا تبریز چهار صد و هشتاد فرسنگ شصت مرحله
تا ارزن الروم پانصد و شصت فرسنگ هفتاد مرحله تا سبزوار سیصد و بیست فرسنگ چهل
مرحله تا استراباد سیصد و پنجاه فرسنگ چهل و چهار مرحله تا هرات دویست و هفتاد فرسنگ
سی و چهار مرحله تا طوس دویست و نود فرسنگ سی و شش مرحله تا شماخی چهار صد و بیست
فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا تفلیس چهار صد و هفتاد فرسنگ پنجاه و نه مرحله تا نوبه هزار و صد و
هفتاد فرسنگ صد و چهل و شش مرحله تا قندهار صد و بیست فرسنگ پانزده مرحله تا بخارا

دویست و سی فرسخ بیست و نه مرحله تا بلخ صد و سی فرسخ شانزده مرحله تا سومنات
چهارصد و بیست فرسخ پنجاه و سه مرحله تا مولتان شصت فرسخ هشت مرحله تا قسطنطنیه
هشتصد و سی فرسخ صد و چهار مرحله تا بلغار چهارصد و هفتاد فرسخ پنجاه و نه مرحله
حلب تا مکه هفتصد و ده فرسخ هشتاد و نه مرحله تا مدینه ششصد و هشتاد فرسخ هشتاد و
پنج مرحله تا صنعا ششصد و سی فرسخ صد و چهار مرحله تا لحسا ششصد فرسخ هفتاد و پنج مرحله
تا بصره پانصد فرسخ شصت و سه مرحله تا هرموز پانصد و ده فرسخ شصت و چهار مرحله
تا شیراز چهارصد و پنجاه فرسخ پنجاه و شش مرحله تا بغداد پانصد و ده فرسخ شصت و چهار
مرحله تا موصل پانصد و پنجاه فرسخ شصت و نه مرحله تا اصفهان چهارصد و بیست فرسخ
پنجاه و سه مرحله تا دمشق ششصد و شصت فرسخ هشتاد و سه مرحله تا حبشه هزار و
بیست فرسخ صد و بیست و هشت مرحله تا یزد سیصد و هشتاد فرسخ چهل و هشت مرحله
تا مصر ششصد و ده فرسخ صد و یک مرحله تا حلب پانصد و نود فرسخ هفتاد و چهار مرحله
تا قزوین سیصد و هشتاد فرسخ چهل و هشت مرحله تا تبریز چهارصد و سی فرسخ پنجاه و
چهار مرحله تا ارزن الروم پانصد فرسخ شصت و سه مرحله تا سبزوار سیصد و دو فرسخ
سی و نه مرحله تا استراباد سیصد و سی فرسخ چهل و یک مرحله تا هرات سیصد فرسخ سی و هشت
مرحله تا طوس دویست و هشتاد فرسخ سی و پنج مرحله تا شماخی سیصد و هفتاد فرسخ چهل و
شش مرحله تا تفلیس سیصد و هشتاد فرسخ چهل و هشت مرحله تا توبه هزار و صد و هشتاد
فرسخ صد و چهل و هشت مرحله تا قندهار دویست و چهل فرسخ سی مرحله تا بخارا صد و

اورنج

نود فرسخ بیست و چهار مرحله تا بلخ صد و شصت فرسخ بیست مرحله تا سومنات پانصد و
هشتاد فرسخ هفتاد و سه مرحله تا مولتان دویست و بیست فرسخ بیست و هشت مرحله
تا قسطنطنیه هفتصد و چهل فرسخ نود و سه مرحله تا بلغار سیصد و چهل فرسخ چهل و
سه مرحله تا کشمیر صد و هفتاد فرسخ بیست و یک مرحله اکره تا مکه هفتصد و سی فرسخ
نود و یک مرحله تا مدینه هفتصد و پنجاه فرسخ نود و چهار مرحله تا صنعا ششصد فرسخ صد مرحله
تا لحسا ششصد و ده فرسخ هفتاد و شش مرحله تا بصره پانصد و هشتاد فرسخ هفتاد و
سه مرحله تا هرموز چهارصد و نود فرسخ شصت و یک مرحله تا شیراز پانصد و ده فرسخ
شصت و چهار مرحله تا بغداد ششصد و چهل فرسخ هشتاد مرحله تا موصل هفتصد فرسخ
هشتاد و هشت مرحله تا اصفهان پانصد و سی فرسخ شصت و شش مرحله تا دمشق
هشتصد و بیست فرسخ صد و سه مرحله تا حبشه هزار و سی فرسخ صد و بیست و نه مرحله تا یزد
چهارصد و هشتاد فرسخ شصت مرحله تا مصر نهصد و هفتاد فرسخ صد و بیست و یک مرحله تا
حلب هفتصد و هشتاد فرسخ نود و هشت مرحله تا قزوین پانصد و شصت فرسخ هفتاد مرحله
تا تبریز ششصد و سی فرسخ هفتاد و نه مرحله تا ارزن الروم هفتصد و بیست فرسخ نود
مرحله تا سبزوار چهارصد و هشتاد فرسخ شصت مرحله تا استراباد پانصد و ده فرسخ
شصت و چهار مرحله تا هرات چهارصد و ده فرسخ پنجاه و یک مرحله تا طوس چهارصد و
شصت فرسخ پنجاه و هشت مرحله تا شماخی ششصد فرسخ هفتاد و پنج مرحله تا تفلیس ششصد و
پنجاه فرسخ هشتاد و یک مرحله تا توبه هزار و دویست و شصت فرسخ صد و پنجاه و هشت مرحله

تا قندهار دویست و پنجاه فرسنگ سی و یک مرحله تا کابل چهارصد و سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله
تا بلخ سیصد و بیست فرسنگ چهل مرحله تا سومنات دویست و پنجاه فرسنگ سی و یک مرحله تا ترکستان
صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا قسطنطنیه هزار فرسنگ صد و بیست و پنج مرحله تا بلغار
ششصد و شصت فرسنگ هشتاد و سه مرحله تا کشمیر دویست و ده فرسنگ بیست و شش مرحله تا
ختن سیصد و شصت فرسنگ چهل و پنج مرحله **تبت** تا مکه هفتصد و چهل فرسنگ نود و سه مرحله
تا مدینه هفتصد و ده فرسنگ هشتاد و نه مرحله تا صنعا ششصد و شصت فرسنگ صد و هشت
مرحله تا لحسا ششصد و بیست فرسنگ هفتاد و هشت مرحله تا بصره پانصد و سی فرسنگ
شصت و شش مرحله تا هرموز پانصد و بیست فرسنگ شصت و پنج مرحله تا شیراز چهارصد و
هشتاد فرسنگ شصت مرحله تا بغداد پانصد و پنجاه فرسنگ شصت و نه مرحله تا موصل ششصد و
فرسنگ هفتاد و پنج مرحله تا اصفهان چهارصد و شصت فرسنگ پنجاه و هشت مرحله تا دمشق
هفتصد فرسنگ هشتاد و هشت مرحله تا حبشه هزار و پنجاه فرسنگ صد و سی و یک مرحله تا یزد چهار
صد و ده فرسنگ پنجاه و یک مرحله تا مصر ششصد و شصت فرسنگ صد و هشت مرحله تا حلب
ششصد و پنجاه فرسنگ هشتاد و یک مرحله تا قزوین چهارصد و سی فرسنگ پنجاه و چهار مرحله تا
تبریز چهارصد و نود فرسنگ شصت و یک مرحله تا ارزن الروم پانصد و شصت فرسنگ هفتاد و
مرحله تا سبزوار سیصد و شصت فرسنگ چهل و پنج مرحله تا استراباد سیصد و هشتاد
فرسنگ چهل و هشت مرحله تا هرات سیصد و سی فرسنگ چهل و یک مرحله تا طوس سیصد و بیست
فرسنگ چهل مرحله تا شماخی چهارصد و بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا تفلیس چهارصد و سی

چهارم

فرسنگ پنجاه و شش مرحله تا نوبه هزار و دویست و سی فرسنگ صد و پنجاه و چهار مرحله تا قندهار
دویست و بیست فرسنگ بیست و هشت مرحله تا کابل دویست و چهل فرسنگ سی مرحله تا بلخ
صد و هشتاد فرسنگ بیست و سه مرحله تا سومنات پانصد و چهل فرسنگ شصت و هشت مرحله
تا بلغار چهارصد و بیست فرسنگ پنجاه و سه مرحله تا کشمیر صد و بیست فرسنگ پانزده مرحله تا
ختن هفتاد فرسنگ نه مرحله تا اکره سیصد فرسنگ سی و هشت مرحله **قرطبه دار الملک اندلس**
تا مکه هشتصد و سی فرسنگ صد و چهار مرحله تا مدینه هفتصد و شصت فرسنگ نود و پنج مرحله
تا صنعا نهصد و بیست فرسنگ صد و پانزده مرحله تا لحسا نهصد و ده فرسنگ صد و چهارده
مرحله تا بصره هشتصد و هفتاد فرسنگ صد و نه مرحله تا هرموز نهصد و هفتاد فرسنگ
صد و بیست و یک مرحله تا شیراز نهصد و چهل فرسنگ صد و هیجده مرحله تا بغداد هفتصد و
هشتاد فرسنگ نود و هشت مرحله تا موصل هفتصد و ده فرسنگ هشتاد و نه مرحله تا اصفهان
نهصد فرسنگ صد و سیزده مرحله تا دمشق ششصد فرسنگ هفتاد و پنج مرحله تا حبشه هفتصد و
سی فرسنگ نود و یک مرحله تا یزد نهصد و پنجاه فرسنگ صد و نوزده مرحله تا مصر پانصد فرسنگ
شصت و سه مرحله تا حلب ششصد و پنجاه فرسنگ هشتاد و یک مرحله تا قزوین ششصد و
هشتاد فرسنگ صد و نه مرحله تا تبریز هفتصد و نود فرسنگ نود و نه مرحله تا ارزن الروم ششصد و
نود فرسنگ هشتاد و شش مرحله تا سبزوار نهصد و چهل فرسنگ صد و هیجده مرحله تا استراباد
نهصد و ده فرسنگ صد و چهارده مرحله تا هرات هزار فرسنگ صد و بیست و پنج مرحله تا
طوس نهصد و هفتاد فرسنگ صد و بیست و یک مرحله تا شماخی ششصد و سی فرسنگ صد و چهار مرحله

تا ترکستان صد و هشتاد فرسنگ بیست و
یک مرحله تا قسطنطنیه ششصد و ده فرسنگ
صد و یک مرحله م

تا تفلیس ششصد فرسخ هفتاد و پنج مرحله تا توبه پانصد و شصت فرسخ هفتاد مرحله تا قندهار هزار و
صد و هفتاد فرسخ صد و چهل و شش مرحله تا سومنات هزار و سیصد و هشتاد فرسخ صد و هفتاد و
سه مرحله تا مولتان هزار و دویست و پنجاه فرسخ صد و پنجاه و شش مرحله تا قسطنطنیه
چهارصد و پنجاه فرسخ پنجاه و شش مرحله تا بلغار ششصد و شصت فرسخ صد و هشت مرحله تا کشمیر
هزار و دویست و پنجاه فرسخ صد و پنجاه و شش مرحله تا ختن هزار و صد و هفتاد فرسخ صد و چهل
و شش مرحله تا آگره هزار و چهارصد و ده فرسخ صد و هفتاد و شش مرحله تا تبت هزار و دویست و
چهل فرسخ صد و پنجاه و پنج مرحله خان بالغ تا مکه هفتصد و نود فرسخ صد و بیست و چهار مرحله تا
مدینه هفتصد و شصت فرسخ صد و بیست مرحله تا صنعا هزار و صد فرسخ صد و سی و هشت مرحله
تا لحسا ششصد و هفتاد فرسخ صد و نه مرحله تا بصره هفتصد و شصت فرسخ نود و پنج مرحله تا
هرموز هفتصد و پنجاه فرسخ نود و چهار مرحله تا شیراز هفتصد و بیست فرسخ نود مرحله تا بغداد
هفتصد و هشتاد فرسخ نود و هشت مرحله تا موصل ششصد و بیست فرسخ صد و سه مرحله تا اصفهان
ششصد و نود فرسخ هشتاد و شش مرحله تا دمشق هفتصد و سی فرسخ صد و شانزده مرحله تا
حبشه هزار و سیصد فرسخ صد و شصت و سه مرحله تا یزد ششصد و شصت فرسخ هشتاد و
مرحله تا مصر هزار و نود فرسخ صد و سی و شش مرحله تا حلب ششصد و شصت فرسخ صد و هشت مرحله
تا قزوین ششصد و هشتاد فرسخ هشتاد و پنج مرحله تا تبریز هفتصد فرسخ هشتاد و هشت مرحله
تا ارزن الروم هفتصد و شصت فرسخ نود و پنج مرحله تا سبزوار پانصد و نود فرسخ هفتاد و
چهار مرحله تا استراباد ششصد و ده فرسخ هفتاد و شش مرحله تا هرات پانصد و هفتاد

تا کجارا هزار و بیست فرسخ صد و بیست و هشت
مرحله تا بلخ هزار و صد و بیست فرسخ
صد و چهل مرحله صح

فرسخ هفتاد و یک مرحله تا طوس پانصد و شصت فرسخ هفتاد مرحله تا شماخی ششصد و چهل فرسخ
هشتاد مرحله تا تفلیس ششصد و پنجاه فرسخ هشتاد و یک مرحله تا توبه هزار و چهارصد و هفتاد
فرسخ صد و هشتاد و چهار مرحله تا قندهار چهارصد و هشتاد فرسخ شصت مرحله تا کجارا
چهارصد و هفتاد فرسخ پنجاه و نه مرحله تا بلخ چهارصد و بیست فرسخ پنجاه و سه مرحله تا سومنات
هفتصد و ده فرسخ هشتاد و نه مرحله تا مولتان چهارصد فرسخ پنجاه مرحله تا قسطنطنیه هفتصد و
هشتاد فرسخ صد و بیست و سه مرحله تا بلغار پانصد و شصت فرسخ هفتاد مرحله تا کشمیر
سیصد و پنجاه فرسخ چهل و چهار مرحله تا ختن دویست و نود فرسخ سی و شش مرحله تا آگره
چهارصد و سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله تا تبت دویست و پنجاه فرسخ سی و یک مرحله تا اندلس
هزار و چهارصد و ده فرسخ صد و هفتاد و شش مرحله دار الملک چین تا مکه هزار و صد و
پنجاه فرسخ صد و چهل و چهار مرحله تا مدینه هزار و صد و شصت فرسخ صد و چهل و پنج مرحله
تا صنعا هزار و صد و هشتاد فرسخ صد و چهل و هشت مرحله تا لحسا هزار و بیست فرسخ
و بیست و هشت مرحله تا بصره هفتصد و نود فرسخ صد و بیست و چهار مرحله تا هرموز ششصد
و نود فرسخ صد و یازده مرحله تا شیراز هفتصد و بیست فرسخ صد و پانزده مرحله تا بغداد
هزار و شصت فرسخ صد و سی و سه مرحله تا موصل هزار و صد و بیست فرسخ صد و چهل مرحله
پنج مرحله تا اصفهان هفتصد و پنجاه فرسخ صد و نوزده مرحله تا دمشق هزار و دویست
و چهل فرسخ صد و پنجاه و پنج مرحله تا حبشه هزار و چهارصد و چهل فرسخ صد و هشتاد
مرحله تا یزد ششصد و نود فرسخ صد و یازده مرحله تا مصر هزار و سیصد و نود فرسخ

سه و هشتاد و چهار مرحله تا حلب هزار و صد و نود و فرسخ سه صد و چهل و نه مرحله تا قزوین
هفتصد و شصت فرسخ سه صد و بیست مرحله تا تبریز هزار و چهل فرسخ صد و سی مرحله تا ارزن الروم
هزار و صد و بیست فرسخ صد و چهل مرحله تا سبزوار ششصد و هشتاد فرسخ صد و ده مرحله تا
استراباد هفتصد و ده فرسخ صد و چهارده مرحله تا هرات ششصد و ده فرسخ صد و یک مرحله تا کاشغر
ششصد و پنجاه فرسخ صد و شش مرحله تا شماخی هفتصد و نود فرسخ صد و بیست و چهار مرحله تا
تفلیس هزار و بیست فرسخ صد و بیست و هشت مرحله تا توبه هزار و ششصد و هشتاد فرسخ دویست و
دو مرحله تا قندهار ششصد و هفتاد فرسخ هشتاد و چهار مرحله تا کابل ششصد فرسخ صد مرحله
تا بلخ هفتصد فرسخ هشتاد و هشت مرحله تا سومنات ششصد و ده فرسخ هفتاد و شش مرحله
تا مولتان پانصد و هشتاد فرسخ هفتاد و سه مرحله تا قسطنطنیه هزار و سیصد و نود فرسخ
صد و هفتاد و چهار مرحله تا ملیبار هفتصد و نود فرسخ صد و بیست و چهار مرحله تا کشمیر پانصد و
هشتاد فرسخ هشتاد و سه مرحله تا ختن ششصد و هفتاد فرسخ هشتاد و چهار مرحله تا اگره
چهارصد و سی فرسخ پنجاه و چهار مرحله تا تبت ششصد فرسخ هفتاد و پنج مرحله تا اندلس
هزار و ششصد و ده فرسخ دویست و بیست و شش مرحله تا خان بالغ پانصد و چهل فرسخ شصت و
هشت مرحله **سرهند**: تا مکه هزار و صد و چهل فرسخ صد و چهل و سه مرحله تا مدینه هزار و صد و
شصت فرسخ صد و چهل و پنج مرحله تا صنعا هزار و صد و سی فرسخ صد و چهل و یک مرحله تا ملک
هزار و سی فرسخ صد و بیست و نه مرحله تا بصره هزار و پنجاه فرسخ صد و سی و یک مرحله تا هرمز
هفتصد و بیست فرسخ صد و پانزده مرحله تا شیراز هفتصد و هشتاد فرسخ صد و بیست و [illegible] مرحله

تا بغداد

تا بغداد هزار و صد و سی فرسخ صد و چهل و یک مرحله تا موصل هزار و دویست فرسخ صد و پنجاه مرحله
تا اصفهان هزار و بیست فرسخ صد و بیست و هشت مرحله تا دمشق هزار و سیصد و بیست فرسخ
صد و شصت و پنج مرحله تا حبشه هزار و چهارصد فرسخ صد و هفتاد و پنج مرحله تا یزد هفتصد و هفتاد
فرسخ صد و بیست و یک مرحله تا مصر هزار و چهارصد و چهل فرسخ صد و هشتاد مرحله تا حلب هزار و
دویست و هشتاد فرسخ صد و شصت مرحله تا قزوین هزار و شصت فرسخ صد و سی و سه مرحله تا
تبریز هزار و صد و چهل فرسخ صد و چهل و سه مرحله تا ارزن الروم هزار و دویست و سی فرسخ
صد و پنجاه و چهار مرحله تا سبزوار هفتصد و نود فرسخ صد و بیست و چهار مرحله تا استراباد هزار و
بیست فرسخ صد و بیست و هشت مرحله تا هرات هفتصد و بیست فرسخ صد و پانزده مرحله تا طوس هفتصد و
هشتاد فرسخ صد و بیست و سه مرحله تا شماخی هزار و صد و ده فرسخ صد و سی و نه مرحله تا تفلیس
هزار و صد و بیست فرسخ صد و چهل مرحله تا توبه هزار و ششصد و شصت فرسخ دویست و هشت
مرحله تا قندهار هفتصد و هفتاد فرسخ نود و شش مرحله تا کابل هفتصد و پنجاه فرسخ صد و نوزده
مرحله تا بلخ ششصد و چهل فرسخ صد و پنج مرحله تا سومنات هفتصد و شصت فرسخ صد و بیست
مرحله تا مولتان هفتصد و ده فرسخ هشتاد و نه مرحله تا قسطنطنیه هزار و پانصد و چهل فرسخ
صد و نود و سه مرحله تا ملیبار هزار و صد و هشتاد فرسخ صد و چهل و هشت مرحله تا کشمیر هفتصد و
بیست فرسخ نود مرحله تا ختن ششصد و شصت فرسخ صد و هشت مرحله تا اگره پانصد و چهل فرسخ
شصت و هشت مرحله تا تبت هفتصد و نود فرسخ نود و نه مرحله تا اندلس هزار و پانصد و ده فرسخ
دویست و سی و نه مرحله تا خان بالغ هفتصد و نود فرسخ نود و نه مرحله تا چین سیصد و ده فرسخ سی و نه مرحله

١٠٠٨

اتفق نقل هذه الرسالة من السواد الى البياض في يوم الاثنين عشرين من شهر ذي القعدة الحرام سنة احدى وسبعين والف من الهجرة النبوية المصطفوية عليه وآله الف الف تحية

وقع الفراغ من كتابتها في يوم الثلثاء خامس شهر
جمادى الاولى من شهور سنة ١٠٨١ على يد
العبد المحتاج الى رحمة ربه الغني ابن محمد
صادق عز الدين الحسيني غفر
عنهما بالنبي والوصي وآلهما

تم تم